

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny evropské kultury

Marie Plešková

**Rodinné vztahy z pohledu
kramářských písní**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miloš Sládek, Ph.D.

Praha 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13. července 2021

Marie Plešková

Bibliografická citace

Rodinné vztahy z pohledu kramářských písní: bakalářská práce / Marie Plešková; vedoucí práce: doc. PhDr. Miloš Sládek, Ph.D. -- Praha, 2021. -- 104 s.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na kramářské písně s rodinnou tematikou a porovnává je s dobovou realitou rodin v 18. a 19. století. Popisuje se zde historie rodin, její funkce, výchovné prostředky a také především sociálně patologické jevy, které mohly potkat jak jednotlivé členy rodiny, tak i celou rodinu. V další kapitole jsou pak podrobně popsány příběhy kramářských písní, které jsou rozděleny na dvě podkapitoly – násilí na dětech a násilí na rodičích.

Klíčová slova

kramářské písně, rodina, vztahy, dětství, sociálně patologické jevy, výminek

Abstract

The bachelor thesis focuses on shoopkeeper's songs with family theme and compares them with reality of families in the 18th and 19th centuries. It describes the history of families, its functions, the educational resources and also socio-pathological phenomena that could be encountered how the individual members of family so all family. The last chapter describes in detail the stories of shoopkeeper's songs which are divided into two subchapters – violence against children and violence against parents.

Keywords

shoopkeeper's songs, family, relationship, childhood, socio-pathological phenomena, life estate

Počet znaků (včetně mezer): 178 363

Poděkování

Velké poděkování patří všem lidem, kteří mě podporovali během několika let, kdy jsem se více a méně věnovala své bakalářské práci. Na prvním místě patří velké poděkování mému vedoucímu práce, doc. PhDr. Milošovi Sládkovi, Ph.D., který dokázal moji práci nasměrovat správným směrem a vždy mi dokázal poradit. Dále bych ráda poděkovala svým korektorům, mojí babičce a mému tatínkovi. V neposlední řadě nesmím zapomenout na mého manžela a moje dvě děti (a také na všechny, kteří mi děti hlídali, abych měla čas na psaní), kteří i přes tu dlouhou dobu měli se mnou trpělivost a dokázali mě podpořit k dokončení práce.

Obsah

Úvod	7
1. Kramářská píseň	8
1.1. Pojem	8
1.2. Význam	9
1.3. Témata kramářské písně	10
1.4. Autor	11
1.5. Vzhled kramářské písně	12
1.6. Výroba kramářské písně	14
2 Vztahy dětí a rodičů	15
2.1. Rodina	15
2.2. Dětství	27
2.3. Žena	40
2.4. Výminek	50
3 Rozbor kramářských písní	57
3.1. Násilí na dětech	57
3.2. Násilí na rodičích	74
Závěr	85
Seznam pramenů a literatury	88
Seznam pramenů – užití kramářské písně	88
Seznam pramenů – další tištěné prameny	98
Seznam literatury	99

Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem zvolila téma kramářských písní, ve kterých se děj zaměřuje na rodinné vztahy – ať už se jedná o špatnou výchovu dětí, jejich týrání, neshody macechy s nevlastními dětmi, život rodin v chudobě nebo špatnou péči o nemohoucí a staré rodiče. Cílem mé práce je porovnat, zda příběhy v kramářských tiscích mohou být skutečným odrazem každodenních problémů rodin v 18. a 19. století, nebo jestli se jedná jen o snahu autorů upoutat pozornost diváka s cílem zvýšení prodeje svých písní.

V první kapitole kramářskou píseň krátce popisuji: čím se vyznačuje, jaká mohou být její témata nebo jak se autoři snažili své produkty prodat. Ve druhé kapitole se podrobně věnuji rodině v 18. a 19. století. Snažím se pomocí sekundární literatury popsat, jak rodina fungovala – jaké měla výchovné prostředky, vztahy mezi členy rodiny nebo jaké problémy mohly rodiny sužovat. Zaměřuji se i na samotné období dětství, především na sociálně patologické jevy, které ohrožovaly děti nejvíce. Jednu z podkapitol věnuji speciálně ženám, které v kramářských písních byly jedny z hlavních postav děje – jak aktivními (nemilosrdné vražednice, zlé macechy, neposlušné dcery atd.), tak i pasivními (zavražděné manželky, týrané dcery atd.). Nemohu opomenout ani téma stáří rodičů. Tento námět se objevuje především v příbězích, kde jde o problematiku výminku a kde děti vyčítají svým rodičům nemohoucnost a stáří.

Ve třetí kapitole se zabývám celkem 102 kramářskými písněmi, ve kterých se rozličnými způsoby popisují vztahy v rodinách. Rozdělna jsem je na dvě podkapitoly – první z nich se zaměřuje na násilí na dětech ze strany rodičů nebo jejich partnerů, a ve druhé jsem vylíčila vztahy dospělých dětí a jejich rodičů. Obsahy jednotlivých písní podrobněji rozebírám, abych je pak mohla lépe srovnat s dobovou realitou. Byla jsem zprvu překvapena, jak dobová realita a příběhy písní jsou odlišné – jakkoliv jsou kramářské písně velmi kruté a dokážou popsat velmi podrobně a nelítostně například vraždu dítěte vlastním otcem – jedná se o velmi vzdálenou situaci každodenního života rodin. Je také dobré poznamenat, že vybrané příběhy a problémy v rodinách jsou jen malou skupinou námětů, které kramářské tisky s rodinnou tematikou nabízejí. Poskytuje se tak další pole motivů na zpracování.

Téma rodina v kramářských písních jsem si zvolila ze dvou důvodů. Jako matku dvou dětí mě zajímalo, jak rodiny žily v minulých dobách. A jako vystudovaná sociální pracovníce jsem pak věnovala pozornost sociálním problémům, které mohly, jak jednotlivé rodinné příslušníky, tak rodiny jako celek, potkávat.

1. Kramářská píseň

1.1. Pojem

Kramářská tvorba – také známá jako jarmareční, špalíčková, pout'ová či poutní – se objevuje v českých zemích v 17.–19. století.¹ Autoři Robert Smetana a Bedřich Václavek vysvětlují pojem kramářská píseň v nejobecnějším slova smyslu jako píseň, která je publikována v jednotlivých tiscích pro prodej na trhu zpěváky nebo písňovými kramáři po vesnicích.² Podobnou definici má i Josef Kotek, který chápe kramářskou píseň jako „*drobné tisky písničkových textů s charakteristickou typografickou úpravou, které autor, nebo šířitel svým zpěvem veřejně propagoval a takto, jako ryze obchodní artikl, současně i prodával*“.³ Bohuslav Beneš toto vymezení rozšiřuje a označuje kramářskou písňovou tvorbou celý proces vzniku, jejich zpěv a prodej, stejně jako i další šíření tištěných písní (náboženského a světského obsahu), které byly vytvořeny pro prodej.⁴ Kramářská píseň existuje nejen ve formě malého sešitku, ale také jako zpívaná píseň při různých příležitostech nebo ji nalezneme v repertoáru lidového zpěvu. Lidé je mohli slyšet na vesnických zábavách a slavnostech, zimních přástkách a dračkách, i při rodinných událostech, jako jsou svatba, životní jubilea či pohřby. Byly také součástí poutí, kdy během cesty k poutním místu byly náboženské písně⁵ předzpívány zpěvákem.⁶

Kramářskou píseň můžeme vymezit dvěma tradičními složkami⁷. První z nich je tradiční dramatický zpěv doprovázený obrazovým znázorňováním děje. Druhou složkou je obliba zpěvu u českého lidu. Tato zpěvnost způsobila, že prodej písní opouští i trhy a stává se kramářskou živností, která se provozovala častěji od chalupy k chalupě. Kramářská píseň se také stává fenoménem, kdy do „*lidového zpěvu a zároveň do jeho duševního života vtéká mohutný proud nových látek, myšlenek a forem; stává se institucí, ve které žije mnoho starých tradic a která prostředkuje mezi uzavřenou, „nižší“ kulturou lidovou a „vyšší“ kulturou umělou v celé její mnohotvárnosti (městský život, civilizační a kulturní novoty, společenské změny, úsilí politické a národní atd.), přinášejíc látky,*

¹ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1995, s. 5.

² VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *České písně kramářské*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1949, s. 10.

³ KOTEK, Josef. *Dějiny české populární hudby a zpěvu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994, s. 37.

⁴ BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou: kramářské písně minulých dob*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1983, s. 10.

⁵ Zde je jen tenká hranice mezi duchovní a kramářskou písní. Kancionálové písně někdy vycházely jednotlivě jako kramářské tisky.

⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1995, s. 23.

⁷ VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *České písně kramářské*, s. 14–15.

*kteř se v písni lidu venkovského, tedy selského, ani v jeho kulturním zájmu vůbec do té doby neobjevovaly“.*⁸

1.2. Význam

Kramářské písně jsou významné především tím, že z nich můžeme vyčíst, co zajímalo a přitahovalo široké lidové vrstvy, které patřily k jejich hlavním spotřebitelům. Byly zdrojem nových informací, ovlivňovaly veřejné mínění, názory a představy lidí o světě, zejména v 18. a v první třetině 19. století, kdy se na venkově tištěné noviny objevovaly vzácně.⁹

Miloslav Novotný vysvětluje¹⁰, že kramářská píseň obsahuje velké bohatství dokladového dějepisného materiálu. Zahrnuje ohlasy všeho, co se stalo, co působilo na přetvořování společnosti a na mysl člověka. Informují nás také o válkách, přírodních pohromách, až po novoty, například seznámení s novou plodinou – bramborami. Další velký význam spatřuje v kramářských písních jako zdroj kulturně historických ilustrací. Můžeme skrze ně poznávat představy tvůrce písně například o tureckém sultánovi, jak v které době lidé prožívali své milostné vztahy, jak se oblékali nebo jakým pověrám věřili. V neposlední řadě je také důležitá i slovesná stránka kramářské produkce. Novotný dodává, že kramářské písně jsou sice neumělé a často i kostrbaté, jejich verše se nerýmují, můžou v nich chybět slabiky a celé verše, ale zato se tu objevují nápady a pointy, za které by se nemusel stydět žádný umělec.¹¹

Josef Kotek doplňuje¹², že do poloviny 18. století bývala kramářská píseň jedinou česky psanou a lidovým vrstvám dostupnou tiskovinu (mimo kancionálů a různých nebekličů). Josef Scheybal uvádí¹³, že pod jejím neuhlazeným rouchem můžeme najít vzácné doklady o lidové mentalitě minulých věků, o jejím vývoji, změnách nebo výkyvech. Historik si také může na písňových tiscích ověřit, jaké události a ideje zaujaly lidové vrstvy v onom století. Smetana s Václavkem¹⁴ poukazují u kramářských písních na to, že „do prostředí lidového zpěvu vnáší především nové životní obzory a látky, s nimiž se lid

---

⁸ VÁCLAVEK, Bedřich. – SMETANA, Robert. *České písně kramářské*, s. 16.

⁹ VEČERKOVÁ, Eva. O historii kramářské písně, s. 5.

¹⁰ NOVOTNÝ, Miloslav. *Písničky jarmareční, většinou výpravné a vesměs starodávné*. Praha: Erna Janská, 1930, s. 253–254.

¹¹ NOVOTNÝ, Miloslav. *Písničky jarmareční, většinou výpravné a vesměs starodávné*, s. 254.

¹² KOTEK, Josef. *Dějiny české populární hudby a zpěvu*, s. 45.

¹³ SCHEYBAL, Josef. *Senzace pěti století v kramářské písni*, s. 13.

¹⁴ VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *České písně kramářské*, s. 20.

*setkával jinak jen zřídka, rozmnožuje konkrétně obsahovou látku lidového zpěvu, podněcuje lid k slovesné tvorbě, zvyšuje lidovou básnickou produkci mnohem více než tradovaná píseň lidová, stává se tak v nižších lidových vrstvách životním prostředkem jako živnost a v kultuře lidu vytváří nový svérázný druh lidové písně, jehož formální znaky se vyvinuly ze zvláštních podmínek, plynoucích z tisku písní“.*¹⁵

1.3 Témata kramářské písně

V kramářských písních můžeme nalézt řadu rozličných námětů. Jak uvádí Eva Večerková¹⁶, k nejstarším světským kramářským písním můžeme zařadit písně informující o soudobých událostech, válkách, revolucích nebo politicko-společenských hnutích. Zde je návaznost na letákové noviny předbělohorské doby. Tak se dočítáme například o událostech sedmileté války probíhající v 18. století nebo o napoleonské bitvě. Nejsou však přímým historickým pramenem – události jsou ovlivněny subjektivním pohledem autora písně, navíc autor v písni uplatní jen ty informace, které se k němu dostaly. V kramářských písních 17. a 18. století nacházíme například často téma turecké války (popis bitev, příběhy křesťanů v tureckém zajetí atd.). Oblíbeným tématem kramářského písňového zpravodajství byly rozmanité katastrofy – živelné pohromy, neobvyklé přírodní úkazy, hladomory či epidemie. Lidé se mohli dozvědět například o zemětřesení v Lisabonu roku 1755 nebo o kometách, které byly zvěstovatelkami neštěstí. Katastrofy byly v 19. století rozšířeny o nové téma, a to o důlní neštěstí. Lidé si v písních vysvětlovali přírodní úkazy jako projev Božího hněvu, který má přimět lidi k pokání.

Další rozsáhlá tematika je mordýřská historie. Sem spadají popisy krvavých zločinů, kruté popravy lapených vrahů a loupežníků. Tento typ kramářských písní byl posluchači přijímán s velkou oblibou. Autoři používali konkrétní místa a čas líčeného příběhu, což mělo zvýšit jeho zpravodajskou věrohodnost.

Milostná a rodinná tematika, která se objevuje už od konce 17. století, je podána ve stylu moralizujícím, často s nábožensky zabarveným tónem. Hlavními tématy jsou písně o pijácích, karbanících, kuřácích, o parádivých a hašteřivých ženách. Často se také objevují náměty o zlobivých dětech, které nectí své rodiče, fyzicky je trýzní – a za to jsou obvykle potrestány nadpřirozenou mocí. Na druhé straně jsou pak kritizováni rodiče, kteří

---

¹⁵ NOVOTNÝ, Miloslav. *Pisničky jarmareční, většinou výpravné a vesměs starodávné*, s. 254.

¹⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s 11–16.

svým dětem mnoho povolují.¹⁷ Skladatelé se málokdy snažili o realistické zachycení každodenního života spokojených dvojic. Spíše psali o ostře vyhraněných manželstvích – nadměrné popíjení alkoholu, domácí hádky a násilí, manželství končící vraždou.

V 18. století vzrůstá počet lyrických písní s milostnou a rodinnou tematikou, zábavné až žertovné veršování, které patřilo zejména mládeži, či různé kratochvilné písně určené pro obveselení mysli a ukrácení času. Lyrické písně byly určeny především pro zpívání individuální či v menším kolektivu, na rozdíl od epických písní zpravodajského typu, které byly s oblibou přednášeny na tržištích.

V 19. století se zpravodajská tematika zaměřuje na novoty, jako například způsob oblékání, tanec, jídlo, pití kávy nebo zřízení železniční dráhy z Prahy do Olomouce. Objevuje se zde i domácí sociálně politická dění, zejména tematika selská, které se věnuje pozornost od poloviny 18. století. Tam patří například selské vzpoury, popis postavení sedláka-robotníka nebo převratné sociální změny jako zrušení poddanství a roboty.

Náboženské tisky převažují v tematice co do počtu kramářských písní. Velkou skupinu tvoří písně s tematikou zázraků, kterých přibývá od počátku 17. století a jsou blízko k písním zpravodajského typu. Nejčastěji se jedná o zázračnou záchranu z nebezpečí nebo trest za rouhání. Další častým tématem jsou písně legendické, například o sv. Kateřině, o poutnicích putujících k svatému Jakubu a Božímu hrobu. Rozsáhlým námětem jsou i biblické a evangelické motivy, například o Adamu a Evě, o Samsonovi, hlavně o Ježíši Kristu, o jeho životě a skutcích. Byly zpívány při různých náboženských příležitostech, nejčastěji při putování k poutnímu místu.

1.4 Autor

Informacích o autorech kramářských písní máme velmi málo, zachovalo se nám jich jen několik z 18. a 19. století. Beneš¹⁸ to vysvětluje tím, že autoři kramářských písní asi u nás nepřekročili společenský rámec potulných komediantů, loutkařů a jiných cestujících řemeslníků (zatímco u našich sousedů, v Německu i v Rakousku, bylo společenské postavení těchto umělců jiné a snažili se o udržení rodových tradic podobně jako třeba v Čechách rodiny slavných loutkařů).

---

¹⁷ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 16.

¹⁸ BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň: příspěvek k poetice pololidové poezie*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1970, s. 22.

František Hais popisuje¹⁹ písničkáře současně i jako autory, kterým nechybělo ani určité vzdělání. Měli stejné společenské postavení jako jejich posluchači – pocházeli z řad poddaných nebo byli invalidy či vojenskými vysloužilci. Putovali po tržištích či poutích sami, s rodinou nebo s malou družinou a jejich obživou byl zpěv a prodej písniček. Také hráli na rozličné hudební nástroje, například na niněru, jednoduchou harfu nebo housle. Používali obrazovou tabuli, kde byly vymalovány nejdůležitější scény z přednášené písně. Sloužila jako reklamní prostředek k upoutání pozornosti. Písně byly prodávány po několika krejcarech, takže si je mohli dovolit i chudší lidé. Z jednotlivě zakoupených písniček si pak mohli posluchači sami vytvořit knihu, sešitím jednotlivých listů kramářské písně a našít na ně pruh látky. Tak vznikaly tzv. špalíčky. Svým sběrem mnohdy ukazovali sběratelé svůj okruh zájmu.

Scheybal²⁰ uvádí, že šlo v podstatě o tři základní způsoby prodeje: (1) Prodej v krámcích a v tržních stáncích, (2) zpěv před obrazem za doprovodu nějakého hudebního nástroje a (3) kolportážní nabídka na ulicích, dvorech a ve vesnicích. Písničkáři si stavěli jednoduché stánky na místech, kde byl větší shluk lidí – jarmarky nebo poutě. Hlavní a nejstarší součástí stánku byla lavička, na které písničkář stál, aby viděl své posluchače a sám aby byl zdaleka viděn. Písničkáři sehnali lavici buď jako pronájem od tržních biřiců nebo půjčení od majitele sousedních domů, většinou krčmářů. Lavice totiž byla oblíbeným podiem zpěváků a hudebníků již na středověkých tržnicích, krčmách a tančárnách.

1.5 Vzhled kramářské písně

Nejstarší tisky kramářské písně měly titulní listy obsahující jen graficky upravený text, který v malém měřítku odpovídal soudobým barokním spisům. Formát písně z nevelkého renesančního kvartu a s pozdější vysoké osmerky klesl až na drobnou čtvercovou dvanáctku.²¹ Od druhé poloviny 17. století se ustálila podoba kramářské písně (knížečková úprava tisků s ilustrací nebo ornamentem na první i poslední stránce), která jí pak vydržela po další staletí.²²

Na titulní straně můžeme najít zpravidla často opakující se názvy (Nová píseň..., Píseň pro mládence a panny...), někdy i rozšířené náznaky o obsahu písně. Pod ním se obvykle nachází obrázek. Byly tištěny technikou dřevořezu, později dřevorytu (xylografie), která

¹⁹ HAIS, František. *Vzpomínky pražského písničkáře*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1985, s. 8.

²⁰ SCHEYBAL, Josef. *Senzace pěti století v kramářské písni: příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1990, s. 19, 22.

²¹ NOVOTNÝ, Miloslav. *Písničky jarmareční*, s. 259.

²² BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou*, s. 9.

byla oblíbenou technikou tiskařů od počátku 18. století.²³ Obrázek občas ilustruje obsah písně, spíše však s obsahem nemá nic společného – záleželo totiž jednak na tom, jaké štočky měla tiskárna na skladě a také obrázek plnil více funkci prodejní a upoutávací, než aby vystihoval děj obsahu. Vedle ilustračních obrázků mohly být také umístěny ornamentální i figurální viněty, linky, řetízky a jiné ozdoby, které měly význam identifikačního znamení dílny. V malé míře je také možné najít obrázek uvnitř textu, ale je jich jen omezené množství, asi z důvodu jejich nákladnosti.²⁴

Pod obrázkem mohla být někdy zmínka o cenzuře tisku, začátek písně nebo údaj o tiskaři, místu a roku tisku (asi ve třetině všech tisků). S největší pravděpodobností však bývá tisk anonymní (později můžeme najít autorova různá humorná označení: „*Tuto píseň skládali jistí dva mládenci, jež panny milovali v Praze v Hradci.*“) ²⁵ nebo jsou na něm uvedeny jen některé z vyjmenovaných údajů. Uvedené informace ale nemusely být pravdivé. Na tiscích se mohla objevit neuvěřitelná a zřejmě chybná vrocení, občas uvedená úmyslně. Můžeme nalézt i takové případy, kdy je úmyslně falešně uvedeno místo tisku, například zahraničí, nejpravděpodobněji kvůli cenzuře, nebo je místo smyšleno. Jak vysvětluje Večerková: „*Tiskaři se snažili obejít cenzurní nařízení také nesprávným tiskařským údajem, tzv. falešným impresem, tedy uvedením cizího místa či dokonce zahraniční tiskárny. Nedostatek vrocení vyplýval ovšem i z potřeb obchodních; zásoba nedatovaných tisků se mohla lépe prodávat po delší čas.*“²⁶ Cenzura znesnadňovala život jak tiskařům, tak i písničkářům. Bylo to z důvodu nemravných a pobuřujících písniček,²⁷ stížností na tisk škodlivých duchovních písní a modliteb, vymyšlených historek a kalendářů. Od roku 1709 ji prováděly civilní úřady.²⁸

Na druhé straně listu je někdy před začátkem písně umístěna menší ozdůbka nebo ilustrace a pod ní (zhruba u poloviny písní), bývá nápěvový údaj často ve formuli: „*Zpívá se známou notou, zpívá se obecnou notou, zpívá se povědomou notou* (posлуhač si mohl vybrat melodii sám), *zpívá se smutnou notou, má trubačskou notu, zpívá se jako...*“²⁹ Hudební zdroje kramářské písně tkví do značné míry v českém duchovním zpěvu, a tak se nápěvy přejímaly z kancionálů (např. z Božanova „Slavíčka rajského“ z roku 1719).³⁰

²³ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 9.

²⁴ BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou*, s. 9.

²⁵ NOVOTNÝ, Miloslav. *Písničky jarmareční*, s. 260.

²⁶ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 9.

²⁷ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 21.

²⁸ BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň*, s. 20.

²⁹ NOVOTNÝ, Miloslav. *Písničky jarmareční*, s. 260.

³⁰ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 10.

Zaměňoval se i nápěv z náboženské písně k písni světské a naopak. Nápěv mohl být odposlouchán z přednesu jarmarečního zpěváka. Pak následuje vlastní text písně, který byl vysázen buď v souvislý text, občas ve slokách s číslicemi nebo bez nich. Na konci tisku mohl být také uveden údaj o původu a době tisku.³¹

Kotek dodává³², že v písních můžeme často najít jako společný prvek úvodní oslovení, kterým se snaží písničkář upoutat kolemjdoucí, například: „*Pozastavte se, křesťané, slyšte věci neslýchané!*“ nebo „*Poslyšte, panny, také mládenci, co jest se stalo v městě Jemnici*“. I konec bývá většinou stereotypního typu, kdy autor vyvozuje z písně důtklivé napomenutí.

1.6 Výroba kramářské písně

Jak uvádí Večerková³³, do poloviny 19. století se tiskly kramářské písně na hrubém papíře frakturovým písmem a starým pravopisem z doby před reformou Dobrovského a Šafaříka. Používání faktury mělo dvojnásobný význam – jednak, aby tiskárny zužitkovaly staré zásoby písmen, ale zejména i s ohledem na jejich čtenáře, kteří se latinku (používanou od roku 1840) nenaučili.³⁴ Tiskárny používaly levného hrubého hadrového papíru, který byl po polovině 19. století vystřídán dřevitým papírem nízké kvality v normalizovaných arších (cca 33 x 43,5 cm). Typickým formátem je šestnáctkový formát sešitků (cca 8 x 10 cm), dvou až čtyřlístým, který vznikl v 17. století a byl hojně užíván v následujícím století. V roce 1850 nastává změna, kdy se prosazuje formát osmerky, která je větší a jež je nejčastěji dvoulístá.

Kramářské písně byly produkovány tiskárnami, které sídlily jak v malých, tak i ve větších městech. Jejich produkce byla v 18. a zejména v 19. století velmi rozsáhlá. Byly tištěny ve více než padesáti městech a místech v Čechách, kde bylo zjištěno více než 200 tiskařů. Tisk kramářských písní byl také pro mnohé tiskárny, především pro ty malé a špatně vybavené, jedinou zakázkou, kterou dostávaly.³⁵

Kramářské písně postupně odumírají od poloviny 19. století.³⁶ Jejich výraznější úpadek pak nastává na počátku 20. století. Po první světové válce můžeme ojediněle najít tradici kramářského tisku, ale již jen ve změněných formách (písňové letáky, kuplety apod.).³⁷

³¹ VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *České písně kramářské*, s. 12.

³² KOTEK, Josef. *Dějiny české populární hudby a zpěvu*, s. 41.

³³ VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*, s. 6.

³⁴ VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *České písně kramářské*, s. 12.

³⁵ VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *České písně kramářské*, s. 20.

³⁶ BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou*, s. 11.

³⁷ VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *České písně kramářské*, s. 12–13.

2 Vztahy dětí a rodičů

2.1 Rodina

Rodina byla a je považována za základní článek společnosti. V dřívějších dobách se jednalo o základní ekonomickou jednotku, jejíž hlavní funkcí bylo rozmnožování potomstva, jeho výchova a ochrana jednotlivých členů rodiny – měla se postarat jak o zdravé, tak i nemocné. V dobách bez sociálního zabezpečení to byla právě rodina, která zajišťovala svým členům zpravidla jediné možné řešení, jak přežít náročné období. Jakákoliv krize (onemocnění, ztráta živitele rodiny) mohla mít pro rodinu velmi zlé následky.³⁸

Rodina byla mnohá staletí patriarchální, kdy hlavou rodiny byl otec. Ten měl povinnost dohlížet na chování všech členů domácnosti i za cenu použití fyzických trestů. Intimní problémy rodiny se málokdy dostaly na veřejnost. Jako vznik sporu mohly být složité rodinné vztahy (například pokud se starý hospodář, autorita celého hospodářství, stává výměnkářem nebo podruhem³⁹) nebo také neurovnané dědické nároky (existovala sice snaha dědickým sporům předcházet pomocí úředně potvrzeným zápisem, často však toto úsilí vycházelo naprázdno). Pokud se vážnější spory dostaly až před soud, daná rodina velmi riskovala nejen odhalení svého soukromí, ale zejména mohla utrpět čest celé rodiny (která se ocitla v ohrožení už jenom z toho důvodu, že se spor stal veřejnou záležitostí). Dle soudobých podmínek za vše nesl vinu právě hospodář, který nenaplnil vzorec svého poslání už jenom tím, že nezabránil tomuto sporu a že neměl dění v rodině pod kontrolou.⁴⁰

V dřívějších dobách netvořila rodinu zpravidla jen malá skupina rodičů a dětí. Jednalo se také o společné soužití pod jednou střechou s jejich vlastními rodiči, byli zde také neprovdaní sourozenci, osiřelé děti z předchozích manželství nebo vzdáleně příbuzní sirotci. Patřili sem i čeledíni, pacholci a děvečky, ve městech pak úředníci a tovaryši. Celá domácnost tvořila významnou organizační a hospodářskou jednotku a sloužila také k vedení svých členů ke společensky přijatelnému chování a k zabezpečení jejich postavení.⁴¹

---

³⁸ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvětenství do roku 1914*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012, s. 40.

³⁹ HIML, Pavel. Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestně právním pramenů. In: BŮŽEK, Václav (sestavil). *Příspěvky ke každodenní kultuře novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1995, s. 166.

⁴⁰ BŮŽEK, Václav et al. *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 570.

⁴¹ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Průvodce všedním životem v novověku*. 1. vydání. Úvaly: Albra, 2009, s. 41.

Rodina obvykle nežila ani jako samostatný prvek. Žila v různých společenstvích (ve svém domě, v sousedství, ve vesnickém společenství), kde byla důležitá vzájemná pomoc, především při nepřízní počasí, výskytu požárů, vykořisťování nebo přepadení. Nebylo možné žít uzavřen ve svém domě, svým způsobem byl každý závislý na pomoci ostatních. Ale i přes vzájemnou závislost se sousedské vztahy neobešly bez sporů z různých důvodů.⁴²

2.1.1 Rodina v historickém kontextu

Rodina prošla dlouhým historickým vývojem. V této práci se však zaměříme jen na rodinu v 18. a v 19. století, kam spadají i námi vybrané kramářské tisky.

Jaký byl život lidových vrstev v českých zemích v 18. století, se můžeme dočíst například v komentářích o hospodářských a sociálních poměrech obyvatelstva, které vznikly při soupisu mužského obyvatelstva z přelomu let 1770 a 1771, jak uvádí autorka Kárníková-Šmilauerová Ludmila ve své knize *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Soupis měl sloužit jako odpověď na to, proč je tak málo zdravých a statných mužů, kteří by mohli být dobrými vojáky. Tíživou situaci obyvatelstva popisovali komisaři Prácheňského kraje. Psali, že lid je nečistý a zanedbaný. Projevují se na něm nemoci, které jsou připisovány nejvíce obecné nouzi a špatně vyživovacím poměrům. Drůbež je celou zimu chovaná ve světnicích, což má za následek nespočet hmyzu. Světnice mají jen malá okna, která mohou být jen částečně otevřena. Zprávy ze všech krajů Čech a Moravy shodně popisují stav lidí, kdy jsou děti zmrzačené předčasnou námahou a četnými úrazy při naprostém nedostatku péče udřených matek, trpí nečistotou, špatným oblečením, opakovanými epidemiemi, vyrážkami nebo nemocemi ze špatné stravy. Někteří komisaři se snažili tíživou situaci svěst na nedbalost poddaných, ale většina z nich přiznala, jako například v Boleslavském kraji, že nečistota mezi lidmi je převážně tam, kde je mnoho práce a nedostatek potravy.⁴³ Lidé byli často podvyživeni, někteří byli chromí a zmrzačení, protože málokdo uměl napravit zlomeninu. Po prodělaných neštovicích řada lidí oslepla. Velké množství roboty a daňového zatížení vedlo k fyzickému vyčerpání a předčasnému stárnutí obyvatelstva. Strava a oblečení na zimu byly nedostatečné, lidé žili v přeplněných

---

⁴² DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní způsob života v raném novověku (16.–18. století)*. II, *Vesnice a město*. Praha: Argo, 2006, s. 56.

⁴³ KÁRNÍKOVÁ-ŠMILAUEROVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 22–23.

a zpravidla špatně větraných příbytcích, význam hygieny příliš neznali a spíše ho podceňovali. Ani ve městech nebyla situace lepší – příbytky byly těsnější a kvalita pitné vody ještě horší než na venkově. Úmrtí na lehká zranění byla běžná.⁴⁴

V 18. století dochází k postupným změnám ke zlepšení života. Mění se obchod, hospodářství, lepší se komunikace, mění se i pohled na zdraví a na život, který nespočívá jen v Božích rukou. Změny, které nastávaly, měly vést k lepší péči o člověka, zachování jeho zdraví a měly zamezit nárůstu chudoby.⁴⁵ V českých zemích vzniká například ucelený systém zdravotní správy. Roku 1770 byl vydán všeobecný zdravotní řád, jemuž předcházelo zavedení povinného vzdělávání porodních babiček a ustanovení krajských úřadů (do praxe byl ale uveden pomaleji, ještě v 19. století lidé navštěvovali lékaře jen výjimečně, často až těsně před smrtí)⁴⁶. Stát také začal budovat zdravotnická zařízení, jako byly všeobecné nemocnice, porodnice, nalezince a sirotčince, starobince nebo ústavy pro choromyslné,⁴⁷ které měly pomáhat rodinám a jejím jedincům v těžkých životních situacích (organizace, starající se o sociálně slabé lidi nebo lidi s handicapem, zde byly již od středověku – zřizovala je nejprve církev, v době renesance se přidalo měšťanstvo, šlechta a posléze samotný stát⁴⁸). Další změnou 18. století bylo uzákonění povinné školní docházky (roku 1774 vyšlo nařízení povinné výuky dětem od šesti do dvanácti let).⁴⁹ Tato reforma položila základy postupného vzrůstu gramotnosti obyvatelstva, byť se jednalo o dlouhodobý proces.⁵⁰

19. století je obdobím velkých změn – společenských, hospodářských, demografických a politických.⁵¹ Rodina nabývá na významu⁵² (habsburská monarchie spolu s téměř všemi vládnoucími evropskými politickými systémy vyzvedává v 19. století hospodářsky soběstačné rodiny jako výraz nejvyšší občanské ctnosti; pokud selže rodina při starosti o bezmocné členy domácnosti, pak náhradní řešení pro tyto lidi je pro stát a společnost

---

⁴⁴ FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 177–178.

⁴⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 67.

⁴⁶ NOVÁK, Pavel et al. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. 1. vydání. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007, s. 30.

⁴⁷ FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 179–180.

⁴⁸ MATOUŠEK et al. *Základy sociální práce*. 2. vydání. Praha: Portál, 2007, s. 111–115.

⁴⁹ LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. 1. díl, Dějiny hmotné kultury*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001, s. 15.

⁵⁰ RYCHLÍK, Jan – PENČEV, Vladimír. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 261.

⁵¹ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 68.

⁵² LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má...: ženské deníky 19. století*. 1. vydání. Praha: Triton, 2008, s. 39–40.

nákladné)⁵³, na venkově se lepší hygienické poměry, mění se životní styl včetně stravování,⁵⁴ začíná se více dbát na čistotu (domova, těla i oděvu)⁵⁵ a s postupem industrializace vzniká nová společenská vrstva – dělnická třída.⁵⁶ Pozvolna nastává zvýšení průměrného věku obyvatelstva, je nižší natalita a úmrtnost.⁵⁷ Proměňuje se i školství. Díky Hasnerově reformě z roku 1860 se prodlužuje školní povinná docházka na osm let, vytváří se sítí obecných a měšťanských škol a v neposlední řadě také přístup dívek na střední a posléze na vysoké školy⁵⁸ (v Evropě se ženám vysoké školy otevřely až na přelomu 19. a 20. století – v Rakousku-Uhersku se mohly ženy zapisovat na filozofickou fakultu od roku 1897, na medicínskou fakultu od roku 1900⁵⁹). Zesiluje se i emocionální funkce rodiny, která se projevuje v postupném uzavírání sňatků na základě vzájemné náklonnosti nebo i zesílením citových vazeb mezi rodiči a dětmi.⁶⁰

V tomto století tak stát částečně přebírá řadu tradičních funkcí rodin: (1) výchovnou funkci díky reformám ve školství; (2) ochrannou funkci (zajištění majetku před krádeží, bezpečnost žen a dětí, ochrana v každodenním životě) přebírá se vznikem moderního státu justice a policie⁶¹; (3) funkci sociální⁶² (od 80. let 19. století se sociální politika stala politikou státní, předtím patřila do kompetencí obcí⁶³; vznikají nová sociální zařízení).

Díky industrializaci a vzniku manufakturních továren dochází k oddělení výrobní a rodinné sféry. Je zaznamenán nárůst chudých.⁶⁴ Od 2. poloviny 19. století se začínají zviditelňovat postupné změny v rodině, které jsou patrné nejvíce v přelidněných průmyslových městech – dítě méně podléhá otcovské moci a rodina již není zcela samostatný, dostatečný a uzavřený celek. Je zde velká bída a špatné životní poměry. Starost o chudé a zbídačené obyvatelstvo již nestačí pokrýt dobročinné spolky církevních řádů a řeholí. Tato situace se odráží na vzrůstající kriminalitě a prostituci, současně se odkrývá problém

⁵³ FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 206.

⁵⁴ NOVÁK, Pavel et al. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova*, s. 30.

⁵⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2016, s. 121.

⁵⁶ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 69.

⁵⁷ NOVÁK, Pavel et al. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova*, s. 30.

⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. 1. díl.*, s. 15.

⁵⁹ RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 270.

⁶⁰ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 121.

⁶¹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 120.

⁶² VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha: Historický ústav, 2009, s. 75.

⁶³ HLAVAČKA Milan – CIBULKA, Pavel et al. *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781–1939: ideje, legislativa, instituce*. 1. vydání. Praha: Historický ústav, 2015, s. 103.

⁶⁴ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 42.

chudých a zanedbaných dětí a mládeže.⁶⁵ V této době nastává také masový přesun rodin z venkova do měst.⁶⁶

2.1.2 Emoce v rodině

Narozením dětí se naplňoval sňatek. Pokud chtěli mít muž se ženou v raném novověku plnou úctu od společnosti, bylo nutné, aby měli děti (bezdětnost byla považována za Boží trest). Mít dítě bylo jednak samozřejmostí, ale i záměrem. Jednalo se o vítané pracovní síly a také o zabezpečení rodičů ve stáří. Na druhou stranu se rodilo i mnoho nechtěných dětí, které pak mohly být od rodičů zanedbávány. Na vztah rodičů a dětí se tedy můžeme dívat ze dvou úhlů pohledu – na jedné straně byli rodiče na děti hrdí a starali se o ně (naplnění jejich sňatku, pokračování rodu, starost o ně o stáří), na druhou stranu se k nim mohli chovat velmi tvrdě a nevšímavě (děti byly nechtěné; byly společenskou povinností).⁶⁷

V raném novověku byly důležitější než city vnější podmínky, ve kterých dítě vyrůstalo.⁶⁸ Na vytváření vztahu matka-dítě pokaždé nebylo dostatek prostoru – jak ve vyšších vrstvách, kdy matky svěřovaly děti kojným nebo vychovatelům z důvodu společenských povinností, tak i v chudších rodinách, kde matky musely pracovat,⁶⁹ jak těsně do porodu, tak i brzy po slehnutí.⁷⁰ Jaký byl skutečný vztah rodičů a dětí, se můžeme jen domnívat, protože nemáme k těmto faktům dostatečné prameny. Vysoká kojenecká a dětská úmrtnost mohla u některých odborníků vyvodit domněnku, že rodiče měli neosobní přístup k malým dětem.⁷¹ Jsou ale zaznamenány i situace, kdy rodiče měli ke svým dětem láskyplný vztah – pečovali o jejich zdraví, pokud byla jejich dcera nebo syn nemocný, putovali s nimi na poutě k zázračným obrazům a světcům. Jejich vřelý vztah k dětem mohou do svědčit vlastní kolébky, tak i následné kolébání.⁷² Historik Richard van Dülman poukazuje na to, že se mladším dětem mohlo dostávat horší péče než u prvorozených kvůli nedostatku času – mnozí rodiče byli schopni se u mladších dětí postarat jen o to, aby bylo

---

⁶⁵ MORÁVKOVÁ, Jana. Problematika týraného, zanedbaného a zneužívaného dítěte na přelomu 19. a 20. století. In: JIRÁNEK, Tomáš, KUBEŠ, Jiří. *Dítě a dětství napříč staletími*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 193.

⁶⁶ FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 206.

⁶⁷ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní způsob života, II. díl*, s. 84.

⁶⁸ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní způsob života, II. díl*, s. 83.

⁶⁹ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má*, s. 165.

⁷⁰ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní způsob života, II. díl*, s. 91.

⁷¹ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Průvodce všedním životem v novověku*, s. 43.

⁷² GRULICH, Josef. *Venkovská žena v období raného novověku (16. – 18. století)*. In: GONĚC, Vladimír – MONNET, Jean Chair (edd.). *Česko-slovenská historická ročenka 2001*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 231.

pokřtěno a dostávalo se mu stravy.⁷³ Autorka Milena Lenderová pak zmiňuje⁷⁴, že citovou výchovu v podobě fyzických projevů (mazlení) se projevovala mezi rodiči a dětmi velmi málo, na venkovském prostředí šlo možná až o raritu. Fyzický kontakt (hlazení, líbání, něžnosti) se projevoval velmi málo, spíše se dětem jako projev citových náklonností zpívalo nebo vyprávěly pohádky. Citová výchova se také mohla dávat najevo neokázalými rituály jako buzení, uspávání, loučení do školy... Tento způsob výchovy měl vést k tomu, aby děti byly schopné obstát v drsném světě.⁷⁵

V posledních desetiletích 19. století se omezovala porodnost, což umožnilo posílit i emocionální funkce rodiny, dnes považované za prvořadou, dříve dlouho zůstávala jako druhořadá (jak mezi manžely, tak mezi rodiči a dětmi). Do popředí se dostala totiž až po oslabení strašných tradičních funkcí – ekonomické, obranné, případně sociálněvýchovné funkce.⁷⁶

2.1.3 Výchova

Po dlouhá staletí byla rodina pro děti jedinou institucí, kde probíhala jak jejich socializace, tak i vzdělání a příprava na život.⁷⁷ Důležitým prvkem ve výchově byla bezmezná úcta k otci. V biblickém „Cti otce svého i matkou svou“ měla první polovina přikázání větší váhu. Děti se bály otce jak ve šlechtické, tak i v dělnické rodině. Tento respekt přetrval až hluboko do minulého století. Otec rodiny seděl v čele stolu, nejlepší kousky jídla měl on a tělesné tresty byly pravděpodobně i v jeho rukách.⁷⁸ Vztah otec a dítě byl méně bezprostřední. Často pracoval mimo dům, kdy odcházel brzo ráno a vracel se pozdě večer, kdy už děti spaly. Otec mohl být také výrazně starší než matka. Ani otcové, kteří pracovali v domě (řemeslníci, lékárníci, úředníci), neměli na děti moc času. Na druhé straně ale existovali otcové, kteří projevovali zájem o kojence a batolata. Dokázali dát najevo lásku k dítěti nejen slovy, ale i skutky a gesty.⁷⁹

Již v raném novověku bylo dítě přísně vychovááno. Bez výprasku byla výchova nemyšlitelná. Dítě se mělo chovat slušně u stolu a vykonávat drobné práce v domácnosti.⁸⁰

⁷³ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní způsob života, II. díl*, s. 93.

⁷⁴ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009, s. 182–183.

⁷⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 29.

⁷⁶ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 164.

⁷⁷ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Paseka, 2006, s. 140.

⁷⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 15–16.

⁷⁹ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 152.

⁸⁰ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní způsob života, II. díl*, s. 104.

V této době byla fyzická výměna názorů zcela běžnou záležitostí a dá se říci, že to představovalo jakousi formu komunikace. Děti nevyrostaly odděleně od světa dospělých, a díky tomu se velmi rychle seznamovaly s problémy domu a rodiny. Rodiče také nemuseli být nutně osobami, se kterými by měly děti nějaký vztah. Mohlo se jednat rovněž o kojnou, služku nebo čeledína, případně prarodiče.⁸¹

Cíle výchovy se v jednotlivých společenských vrstvách lišily. Zatímco u středních vrstev byli chlapani připravováni k převzetí otcovy pozice a kvalifikace (dívky byly vychovávány pro vedení domácnosti), v nižších vrstvách společnosti se rodiče snažili, aby dítě co nejdříve pracovalo a přispívalo k obživě. Jediným jejich cílem bylo zajistit si základní životní podmínky. K pracovitosti směřovala i výchova potomků, kdy práce byla zároveň prostředkem výchovným.⁸² Obvyklá výchova v nižších vrstvách společnosti spočívala zejména v represi, v zákazech a příkazech (spíše se spoléhalo na strach než na pozitivní city⁸³), které měly sloužit jako prostředek k zavedení alespoň minimální poslušnosti v domácnosti. V početnějších rodinách se občas nedal pořádek zajistit jinak, než násilím. Péče o děti byla také svěřována osobám, které již nemohly pracovat nebo neuměly (výminkáři, starší děti).⁸⁴ Mnohdy také nahrazovali starší sourozenci mladším otce a matku.⁸⁵ V nižších vrstvách společnosti šlo ve výchově také o vytvoření návyku na nepřetržitou a namáhavou fyzickou práci, na píli, neustálé vyhledávání nejrůznějších příležitostí zdrojů obživy, i poslušnost. Další způsob výchovy spočíval v napodobování dospělých.⁸⁶

V 19. století se rodinné výchově dostávalo větší pozornosti, ať u laiků (debaty v dámských kroužcích či salóncích, pasáže v denících atd.), nebo u odborníků. Přibývalo knih, které se věnovaly prvnímu stádiu dětství.⁸⁷ Roste také větší počet publikací, které jsou určeny rodičům a k výchově jejich potomků. Zároveň vznikají i knihy pro samotné děti, které jim radí, jak se správně chovat a čeho se vyvarovat, aby v dospělosti měly šťastný život.⁸⁸ Na druhou stranu autory odborných spisů dlouho nezajímala dívčí výchova. Za

---

⁸¹ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní způsob života, II. díl*, s. 106–107.

⁸² MACHÁČOVÁ, Jana. Jaké bylo dětství v českých zemích v 19. století? In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří. *Dítě a dětství napříč staletími*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 62–63.

⁸³ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 183.

⁸⁴ MACHÁČOVÁ, Jana – MATĚJČEK Jiří. *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781–1989*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2008, s. 148.

⁸⁵ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má*, s. 166.

⁸⁶ MACHÁČOVÁ, Milena – MATĚJČEK, Jiří. Rodina a vzory rodinného chování (české země 19.–20. století). In: MACHÁČOVÁ, Jana – ŠRAJEROVÁ, Oľga (ed.). *Sociálně a národnostně smíšená rodina v industriální a postindustriální společnosti v českých zemích a ve střední Evropě od druhé poloviny 19. století do současnosti*. 1. vydání. Opava: Slezské zemské muzeum, 2003, s. 7.

⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 141.

⁸⁸ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 42.

ni totiž odpovídala matka, která měla svoji dceru připravit na budoucí povolání matky a hospodyně.⁸⁹

2.1.3.1 *Teorie výchovy*

Jak jsme se již zmínili, v 19. století se postupně objevují výchovné příručky určené pro rodiče a jejich děti. Jmenujme a citujme alespoň některé vybrané publikace: Autor František Čada v knize *O výchově* se zamýšlí, co je výchova: „*Výchova jest rozvíjení ušlechtilých vloh tělesných i duševních, rozvíjení promyšlené, účelné, odpovídající individualitě (osobitosti) chovancově a co možná všestranně.*“⁹⁰ Jako znaky řádné výchovy uvádí například vedení k sebevýchově (aby se chovanec na sebe co nejvíce spoléhal), výchova pro společnost, dbát na individualitu dítěte a skutečný život.⁹¹ Jan Janda ve své publikaci *Mladá matka* z roku 1875 doporučuje rodičům, že pokud dítě pláče pro svou nespokojenost a přání, nemají rodiče hned za ním běžet, ale naopak, mají se odvrátit. Pak totiž hrozí u dětí svéhlavost, které se může brzo naučit a která pak nejde tak lehkou odnaučit. Matka poté brzy pochopí, jak pochybila. V pokročilejším věku dítěte může být svéhlavost dokonce jeho záhubou. Když je dítě starší, matka by měla slovy, hrozbou a případně kdyby nic nepomohlo, tak mírným poplesknutím na zadek, jeho svéhlavost odvrátit. Autor také zdůrazňuje, že co se dítě v tomto čase naučí, stává se součástí jeho osobnosti.⁹²

Profesor František Boleslav Květ ve své knize *Prostonárodní nauka o vychování* z roku 1849 pak radí: „*Nenaříkejte si proto, chudí rodičové, že synáčkům dobré vychování dáti nemůžete, nemajíce žádných prostředků! Dobré vychování nepotřebuje mnoho výloh, nepožaduje mnoho bohatství, neb je jednoduché, jako štěstí toho života jednoduché jest.*“⁹³ Také radí, aby se rodiče nebáli své děti trestat, když si to zaslouhují. Na druhou stranu varuje, že čím více rodič dává rozkazů, tím častěji je dítě přestupuje, protože si tolik nařízení nepamatuje. V neposlední řadě nabádá, aby se na dítě nesahalo – často se tím zmrzačí jednak tělo, ale i duše a duch. Psycholog a filozof Josef Durdík, který přispěl k vývoji a uplatnění psychologie osobnosti, aplikuje své vědomosti v knize *Karakter* u roku 1873: „*Otec nemá nic poroučet, co by dítěti bylo nemožné provést: co však poručil, musí se státi. Tak se dítě učí poslouchati, až se mu poslušnost stane zvykem, stane*

---

⁸⁹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 182.

⁹⁰ ČADA, František. *O výchově*. Praha: Melantrich, 1920, s. 8.

⁹¹ ČADA, František. *O výchově*, s. 9–14.

⁹² JANDA, Jan. *Mladá matka: poučení, jak se má žena zachovati od početí až k samostatné výživě dítěte*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1875, s. 200.

⁹³ KVĚT, František Boleslav. *Prostonárodní nauka o vychování*. Praha: Tisk Jar. Pospíšila, 1849, s. 9.

druhou přirozeností – pak mu snadno bude poslouchat.“ Aby se chlapec naučil poslouchat, nemělo by být dle jeho rozmaru. Rodiče by ho také neměli omlouvat, že poslouchá v jiné momenty, protože pak se jejich syn stává jejich pánem. Je třeba být ve výchově důsledný. Někdy může otcova přísnost sice způsobit chlapci bolest, ale je to bolest nepatrná oproti větší, než před kterou ho uchrání. Na malé děti pak nejvíce působí příklady, zejména rodičů. Autor také zdůrazňuje, že k čemu jsou slova, když se pak konají jiné skutky – dítě je špatně vychováváno, když rodiče na jednu stranu říkají, co se nemá dělat a pak tak sami konají.⁹⁴

V publikaci *Filosofie venkova* z roku 1925 autor Antonín Matula srovnává život na vesnici a ve městě. Dle jeho názoru jsou městské děti, díky nedostatku vzduchu při práci, bez pohybu, nesprávné životosprávě a uzavřené v těsném bytu několikapatrového činžáku, méně zdatné, než selské děti, které od malička žijí na vzduchu a slunci. Výchova selských rodin může být někdy až moc přísná, zejména z důvodu brzkého nasazení dětí do pracovního procesu v rodině, kdy si veškerý životní úspěch musí vydržít (ale také zdůrazňuje, že díky tomu se také člověk nenaučí vychytralosti, přetvářce a lži – vlastnosti typické pro prostředí obchodu). Selská výchova je dle jeho názoru náboženská, ale i tato výchova stlačuje sebevědomí. Sice se na venkově vyrůstá ve velké pokoře a skromnosti, ale není to vždy dobré – když jde pak takové dítě do městského prostředí (například kvůli studiím), pro svoji skromnost bývá odstrkováno. Městské dítě je dle něho výbojnější, obratnější v dobývání pozornosti, úspěchů a životních výhod. Je pro něho nelibé, že dítě v selské rodině je vychováno jen primitivně hospodářsky a nábožensky a jen pro tu nejhrubší tělesnou práci na statku a pro církev, málo pak pro život ve společnosti a ve státě. Dle autora by měla být rodinná selská výchova více prohloubena.⁹⁵

2.1.3.2 Výchova dívek

Pro dívky vycházely sice také speciální výchovní průvodci, ale ještě v 70. letech 19. století pro ně platilo, že období dospívání dívek je dobré na přípravu povolání hospodyně a ne časem, kdy by měla dívka zápasit sama se sebou.⁹⁶ Podobný pohled byl i ohledně vzdělání dívek – ta se má připravovat zejména na budoucí roli matky a hospodyně, kdy za její výchovu je zodpovědná zejména její matka a která by ji měla vštípit veškeré vlastnosti očekávané od ženy⁹⁷ – znalosti ohledně domácnosti, principy náboženské a mravní,

⁹⁴ DURDÍK, Josef. *Karakter*. 3. vydání. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1889, s. 12–14.

⁹⁵ MATULA, Antonín. *Filosofie venkova*. Praha: Českomoravské podniky tiskař. a vydavatelské, 1925, s. 53–55.

⁹⁶ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 238.

⁹⁷ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 56.

pokoru, víru, trpělivost a poddajnost. Hlavní cíl výchovy byla pracovitost. Absence této vlastnosti mohla vést až k chudobě či rozvratu rodiny. Na pracovitosti dívky záleželo, jak celá rodina bude fungovat.⁹⁸

Spisovatel Josef Kafka ve své výchovné příručce *350 ženských povolání* vyjmenovává povolání, který jsou pro ženu přírodou předurčena: 1. manželka – pro dobré plnění této role je třeba chápat pravou podstatu rodiny a znát základy, na kterých má být vybudované manželství; 2. matka; 3. hospodyně vlastní domácnosti – není to výsada jen pro vdané, tato role potká jak svobodnou, tak samostatně bydlící ženu; 4. dobrá kuchařka.⁹⁹ Autor se také nadále zabývá tím, jak správně vychovat dceru k samostatnosti. Jedná se například o vychování a vzdělání v jednom oboru, aby si pak mohla dívka případně sama vydělávat na živobytí a nespolehat se jen na provdání; podporování samostatnosti, silné vůli a sebevědomí, smysl pro práci, rozumný pořádek a povinnost; naučení všech domácích prací; pěstování zdraví a zdatnosti těla; znát cenu peněz a umět s nimi zacházet.¹⁰⁰ V knize *Umění v manželství* se pak Ludwig von Knigge věnuje tomu, jak se má žena chovat, aby její manželství bylo šťastné – nestěžovat si na opravdovou nebo domnělou chladnost muže (tyto stížnosti spíše škodí, než aby prospěly); pokud však ochabnutí lásky nastane, nemá žena nic vyčítat, ale „*vroucí přítulností, dobrotou duševní a pozorným o ochotným plněním jeho přání opět k sobě přivábiti*“; má mírnit svojí něžnost k muži (velké lísní může lásce uškodit stejně jako chladnost); vkusně se oblékat, pečovat o své zdraví a krásu těla; také je třeba stále zdokonalovat svého ducha v podobě vybrané četby či srazy s duchaplnými a ctnostnými přítelkyněmi; krocení svých rozmarů (odřikání zábav, pokud je muž neschvaluje); nevytýkat mu příliš jeho vady.¹⁰¹

Autoři kladli na ženu velké nároky – na ní velmi záleželo, jak bude fungovat celá rodina a jaké tam bude celková atmosféra. Měla být na muže také vždy přívětivá. Když by její manžel ochabnul v lásce ke své ženě, její vlídné chování by ho mělo k ní vrátit.

---

⁹⁸ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 250–251.

⁹⁹ KAFKA, Josef. *350 ženských povolání: příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže, dívky i ženy všech tříd, jež připravují se k manželství a hledají povolání a výdělek*. Praha: F. Šimáček, 1916, s. 59–69.

¹⁰⁰ KAFKA, Josef. *350 ženských povolání*, s. 72–73.

¹⁰¹ KNIGGE, Ludwig von. *Umění s mužem šťastně žít, čili, Jak získati si a udržet lásku jeho: dárek nevěstám a mladým ženám*. 2. vydání. Praha: Rudolf Storch, 1895, s. 5–20.

2.1.4 Situace ohrožující rodinu

Situací, které ohrožovaly fungování a chod celé rodiny, bylo velké množství. My zde vybíráme ty, které se nejčastěji objevují v námi vybraných kramářských písních zaměřených na rodinné vztahy – opilství, ztrátu otce, žhářství a chudobu.

2.1.4.1 Opilství

Podle teoretiků 19. století byly opilstvím nejvíce ohroženy nižší sociální vrstvy. Zde mohla nadměrná konzumace alkoholu vyvolávat chudobu nebo špatné životní podmínky, které byly hrozbou pro celou společnost, nejvíce však pro jejich vlastní rodinu. Často ale závislost na alkoholu vznikala již v dětství, kdy děti uvykaly alkoholu již od mala nebo je rodiče brali s sebou do hospody¹⁰² (Břetislav Foustka uvažuje, že rodiče možná tak jednali z obavy, aby se děti tomu samy později nenaučily¹⁰³). Kritikou alkoholu v dětství nešetřila Marie Riegrová-Červinková: „*On (alkohol) je především nejzhoubnějším vrahem ubohého dětství. Mohlo by se říci, že stát tou daní, kterou bere z lihovin, těžší zároveň z bídy těchto dětí. Kdyby však někdo navrhl, aby stát v té míře, v jaké vzrůstají jeho příjmy z lihovin, připlácel také na ústavy pro zanedbané děti, zdálo by se to mnohému blouzněným pošetilými.*“¹⁰⁴ Dle Seveda Ribbinga¹⁰⁵ v knize *Manželství a život pohlavní* byl alkoholismus také jedním z důvodů rozvracení manželství. Definuje ho jako často zděděnou náklonnost k pití, která by se měla léčit v zásadě jako nervová choroba. Varuje, že opilcům (ať ženě nebo muži) by se neměl dovolit sňatek. Ženy kolikrát doufají, že muže mající sklony k pití, pak v manželství napraví. Většinou se tak ale nestane. Vášně pro pití je velmi silná, „*kdy veškeré mravy nebo vnější zájmy ustupují před ní do pozadí*“. Také varuje, že opilství u žen, jakožto matek, které mají na potomky největší výchovný vliv, má mnohem horší důsledky na děti než u mužů.

Alkohol ohrožoval fungování celé rodiny. Přímé důsledky opilství se projevovaly ve větší náchylnosti k násilí, v zanedbávání dětí (jak po fyzické, tak i psychické stránce) nebo také v neschopnosti matek kojit. Alkoholismus měl i nepřímé důsledky na rodinu. V očích současníků mělo dítě alkoholiků větší sklony ke zlodějství nebo prostituci. Lidé mohli mít také díky alkoholu větší sklony k páchání zločinů, ke žhářství. V neposlední řadě byl alkohol vnímán jako příčina sebevražd mládeže.¹⁰⁶

---

¹⁰² HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie*, s. 96.

¹⁰³ FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě: sociální postavení evropské mládeže a její ochrana*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1915, s. 11.

¹⁰⁴ MORÁVKOVÁ, Jana. *Problematika týraného*, s. 198–199.

¹⁰⁵ RIBBING, Seved. *Manželství a život pohlavní: kniha pro snoubence a manžele*. Praha: Dr. J. Schubert, 1923, s. 35–36.

¹⁰⁶ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie*, s. 96.

2.1.4.2 Ztráta živitele rodiny

Ztráta otce byla považována za vážnou překážku, která narušovala chod domácnosti a funkčnost celé rodiny. Zemřel totiž hlavní (a mnohdy jediný) živitel rodiny. Pro vrchnost to byl i důvod, aby zapsali děti do sirotčích a pozemkových knih (zatímco u ztráty matky k tomu důvod nebyl). V pravomoci otce bylo rozhodování o majetku, věnu manželky nebo o sirotčích peněžích. Nadále řídil také soužití v domácnosti nebo přiděloval práci mužské části domu (ženská část obyvatel podléhala paní domu). Rozhodoval také nejen o osobních potřebách ostatních členů domácnosti, ale i o jejich intimních záležitostech (kdo se za koho provdá/ožení, rozhodování o životní dráze...) a v neposlední řadě také i trestal (nejčastěji hladověním nebo výpraskem).¹⁰⁷

Muž svou rodinu reprezentoval před společností, řídil veškeré hospodářství a finanční záležitosti. Zároveň nesl ale zodpovědnost nejen za sebe, ale i za ostatní členy rodiny.¹⁰⁸ Ve městech byla jeho zodpovědnost za rodinu mnohem vyšší, protože jen on vydělával peníze. Celá rodina byla tak závislá na jeho fyzických i pracovních schopnostech (žena měla sice dostatek práce v domácnosti, ale nepřispívala k živobytí tak jako ženy na venkově).¹⁰⁹

Přednost mužské populace před ženami ve společnosti se projevovala mimo jiné i tím, že muž si vybíral partnerku (a ne naopak), v dědickém právu měl rozhodující roli mužský potomek¹¹⁰ a pokud muž bil manželku, dělo se tak kolikrát za tichého souhlasu společnosti a někdy i ženy samé.¹¹¹

2.1.4.3 Požár – žhářství

Požár byl pro všechny rodiny velkou hrozbou. Celé vesnice i městské zástavby byly totiž zčásti dřevěné, zděné objekty mívaly šindelové střechy. Proto téměř každý požár mohl zničit celou vesnici (město) nebo poškodit velkou její část.

V raném novověku za těžké žhářství hrozil trest smrti oběšením (nebo také veřejné upalování obviněných sloužící jako odstrašující případ), za lehčí případy tresty na svobodě (vypovězení, nucené práce). Člověk se mohl stát žhářem už jen tím, že ohrožoval

¹⁰⁷ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Průvodce všedním životem*, s. 42.

¹⁰⁸ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie*, s. 40.

¹⁰⁹ FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 206.

¹¹⁰ BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Člověk českého raného novověku*. 1. vydání. Praha: Argo, 2007, s. 21.

¹¹¹ BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 428.

lidi ohněm nebo se u něho našly zápalné předměty. Motivem ke žhářství mohl být konflikt mezi čeledínem a hospodářem, odvěta za nezaplacení vykonané práce či pomsta žebráka za neudělení almužny.¹¹²

2.1.4.4 Chudoba

Pojem chudoby se v průběhu staletí měnil. V 60. letech 19. století vznikla zákonná definice tohoto sociálního problému – chudý člověk byl ten, kdo si nebyl vlastními silami schopen opatřit potřebnou obživu,¹¹³ a který neměl rodinné zázemí. Chudoba ohrožovala také mravnost postižených, protože měli větší sklony ke krádežím, infanticiditě, žebrotě, tuláctví nebo kriminalitě. Mohla také znamenat ztrátu prestiže a ve společnosti byla spojována se zahálkou a povalečstvím.¹¹⁴

Chudé dítě bylo odvozováno od nemajetnosti rodičů. Tyto děti měly také kratší dětství, péče o ně závisela na vůli a času rodičů nebo pěstounů či poručníka. Za život v nouzi byla dávána vina rodičům. Chudoba začala být také chápána jako příčina většiny ohrožujících jevů u dětí a patřila mezi další faktory, které negativně působily na výchovu dětí.¹¹⁵

2.2 Dětství

Lidský život byl dříve dělen do různého počtu věků (například v počátku 7. století Isidor Sevillský určil sedm stupňů lidského života, v humanismu pak převládaly šestileté periody, které dohromady dávaly dvanáct fází života¹¹⁶), kdy se chápání dětství v průběhu staletí měnilo, ale věkově zůstávalo vymezeno stejně – člověk byl dítětem do sedmi let, ať už se jednalo o středověk, raný novověk nebo 19. století.¹¹⁷ Dítě bylo do sedmi let i dle rakouského občanského zákoníku z roku 1811 (novelizován byl až v roce 1914). Mezi osmi a čtrnácti let bylo období nedospělosti, od patnácti do čtyřiaadvaceti období dospívání. Poté se dítě stávalo zcela způsobilé k právním činům. Délka a kvalita dětství se určovaly několika faktory – sociální původ, pohlaví dítěte (chlapci měli na vzdělání a dospívání více času), počet sourozenců, hospodářské poměry,¹¹⁸ nebo pořadí v narození,

---

¹¹² BŮŽEK, Václav. *Společnost českých zemí v raném novověku*, s. 578.

¹¹³ HALÍŘOVÁ, Martina. Koncept chudoby v dlouhém 19. století a podoby péče o chudé v Čechách. In: HLAVÁČKA, Milan et al. *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén: ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení*. Praha: Historický ústav, 2013, s. 88.

¹¹⁴ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 90.

¹¹⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 35.

¹¹⁶ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 133.

¹¹⁷ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 29.

¹¹⁸ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 31.

kdy prvorození a benjamínci se mohli těšit větší pozornosti od rodičů.¹¹⁹ Autorka Milena Lenderová¹²⁰ k tomuto prvnímu období člověka přisuzuje jednu specifickou výjimku. Ženy se během svého života vždy definovaly ke vztahu k mužům – byly manželkami, milenkami, dcerami, matkami dětí, které zplodil otec. A právě období raného dětství je jen doménou žen a ženství.

Pokud dítě přežilo první dva roky svého života, mělo dětství velmi krátké. Již brzy se muselo začlenit do pracovního procesu. Zejména ty nejchudší děti musely začít pracovat, jakmile se dokázaly samy o sebe postarat – hlídat mladší sourozence, pomáhat v kuchyni, pást domácí zvířectvo nebo pomoci v dílně či na poli.¹²¹ Všudy přítomná smrt kojenců a dětí (a jejich matek) byla součástí lidského života. Až na konci 19. století klesá úmrtnost díky lepší péči o matku a děti (objevení náhradní odpovídající výživy, přijetí hygienických návyků atd.)¹²² a tím se mění postupně i vztah k dětem.

2.2.1 Vymezení dětství v historii

Jaké bylo dětství ve středověku a raném novověku, se vedou spory. Na počátku 60. let 20. století vyslovil francouzský badatel Philippe Ariès teorii, že středověká ani ranně novověká společnost neměla žádný vztah k dítěti a nebyla schopna ani ochotna respektovat dětskou specifičnost. Dále tvrdil, že jakmile dítě dokázalo žít bez každodenní péči matky (po dovršení šesti či sedmi let), dostávalo se do světa dospělých. Vypěstování silnější citové vazby předem vylučovala velká úmrtnost dětí. Teprve ve druhé polovině 18. století dostává dětství a mateřství konkrétnější obsah. Až nyní se prý mění vztah dospělých k dětem, začínají se vytvářet předpoklady pro větší materiální a citové investice do dítěte, přibývají jednak úvahy o jeho výchově, ale také odborná pedagogická literatura. Jeho teorie, vydaná v knize *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* (Dítě a rodinný život v době starého režimu) v roce 1960, se opírá o prameny statistické, literární a ikonografické povahy. Byla přijata kladně, ale část odborné veřejnosti na ni reagovala záporně.¹²³

Odpůrci namítali, že dítě mělo svůj status i ve středověku a v raném novověku. Bylo také milováno, vítáno a nad malými rakvičkami si rodiče zoufali. Upozorňují, že už středověká lékařská, didaktická a náboženská literatura píše s velkým zájmem o výchově dětí od nejútlejšího věku, dokonce i o péči o těhotné ženy a rodičky. V neposlední řadě autoři

---

¹¹⁹ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 157.

¹²⁰ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 14.

¹²¹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 35.

¹²² LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 180.

¹²³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 12.

také upozorňovali, že během 16. století se objevují individualizované portréty dětí pro zachování případné jejich podoby po smrti. Setkáváme se i s obrazy mrtvých dětí.

Výsledný závěr z těchto dvou hypotéz není. Dají se najít sice doklady o láskyplném vztahu rodičů k dětem, na druhou stranu je zde i laxní postoj matek k dětem, který se projevuje například najímáním kojných v západní Evropě, zřetelně od raného novověku. Oba tábory se však shodují v tom, že se dítě stalo skutečným středem pozornosti až v průběhu 19. století, a 20. století se pak stává zcela stoletím dítěte.¹²⁴

2.2.2 Dětský věk

Život dětí nebyl na venkově v raném a vrcholném novověku od narození nikterak lehký, protože jejich matka se musela co nejdříve zapojit do pracovního procesu. Matky tak brávaly malé děti v letních sezónních pracích s sebou na pole, kde je ukládaly v koších nebo jen v plachetkách na meze, do stínu stromů atd. Aby bylo dítě klidné a matka se mohla plně věnovat své práci (na poli, doma), dostávalo „cumle“ – kousky hadříku namočené v různých převážně rostlinných látkách (bohužel dítě leckdy požilo i škodlivé látky, například opiové extrakty ze šťávy nezralých makovic).¹²⁵ Matka se nemohla věnovat novorozencům příliš dlouho. Důvodem byl větší počet dětí v rodině a jejím mnohým pracovním povinnostem. Svěřovala je pak starším sourozencům nebo starým rodičům.¹²⁶ Pokud už batolata uměla chodit, matky je před zraněním či zaběhnutím ochraňovaly uzavíráním.¹²⁷ Ve věku pěti až šesti let mělo dítě už dost sil, aby vykonávalo jednodušší pracovní výkony, jako bylo pasení dobytka, pomoc při sklizni, poklizení chléva atd. Za příznivých podmínek mohlo vstoupit do školy nebo do učení. V deseti až dvanácti letech odcházelo do služby.¹²⁸

Život dětí ve městech, zejména pracujících dělnic, nebyl také snadný. Ženy v 19. století pracovaly až do samotného porodu a brzy po slehnutí se vracely do práce, většinou dříve než za čtyři týdny. Pracovní doba byla dlouhá, a i když měly hodinovou polední přestávku a také dvě půlhodinové přestávky na krmení kojence (které jim umožňovaly

---

¹²⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 12–13.

¹²⁵ PETRÁŇ Josef et al. *Dějiny hmotné kultury*, s. 155.

¹²⁶ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Průvodce všedním životem v novověku*, s. 39.

¹²⁷ PETRÁŇ Josef et al. *Dějiny hmotné kultury, díl II/1, Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1995, s. 156.

¹²⁸ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Průvodce všedním životem v novověku*, s. 39.

předpisy některých provozoven), většina žen toho nevyužívala. A tak se dítě spíše dostávalo do rukou některé sousedky, která po porodu zůstala doma a za malý poplatek dítě kojila spolu se svým.¹²⁹

I když pro některé matky bylo hraní maření času¹³⁰, děti přesto vlastnily hračky, které je doprovázely od narození mnohdy až do dospělosti. Velmi často se hračky vyráběly doma. V 19. století pak v Čechách byly v oblibě malované dřevěné soustružené hračky, koníci, husaři, panenky nebo vozíky. Hračky byly také přizpůsobeny věku i pohlaví dítěte.¹³¹

2.2.3 Křest

Křest byl prvořadým úkolem rodičů a celé rodiny, protože díky němu se dítě stávalo součástí křesťanské obce. Konal se co nejdříve po narození z důvodu velké úmrtnosti novorozenců a kojenců.¹³² Křest byl také první a nejpotřebnější svátostí, kdy se odpouští dědičný hřích a uděluje se posvěcující milost. Dítě se stalo dcerou či synem Kristovým, článkem křesťanského společenství. Z těchto důvodů usilovala katolická církev o pokřtění každého dítěte. Nepokřtěné zemřelé dítě nemělo sice podle učení církve trpět, ale život věčné blaženosti mu byl odepřen.¹³³ Tyto děti nesměly být pohřbeny mezi ostatní křesťany, stejně jako sebevrahové. Proto existovala možnost nouzového křtu, který mohla provést buď porodní bába, nebo v případě nebezpečí smrti jakákoliv osoba přítomná u porodu.¹³⁴ Křtem také získávalo dítě jméno a tím i vlastní identitu – bylo pojmenováno většinou po jednom z rodičů nebo kmotrů.¹³⁵

Významnou úlohu při křtu měli kmotři, kteří se vybírali z kruhu příbuzných, známých nebo sousedů. Díky svazku kmotra a pokřtěného dítěte vznikal specifický vztah, nezávislý na pokrevním příbuzenství, založený na duchovním bratrství. Kmotr pak měl přebírat i vyživovací povinnosti, kdyby rodiče dítěte zemřeli.¹³⁶ Kmotrovství mělo ráz celoživotního vztahu a až do konce 19. století (v některých evropských městech je důležitý dodnes¹³⁷) mělo značný význam. Kmotr také daroval svému kmotřenci dárky k příležitosti jeho svátků, narozenin či důležitých životních událostí.¹³⁸ Kde bylo obvyklé posílat malé děti z početnějších rodin do služby, brali si je právě kmotři, aby jejich kmotřenci

¹²⁹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 173.

¹³⁰ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 35.

¹³¹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 187.

¹³² VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Průvodce všedním životem v novověku*, s. 39.

¹³³ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 169.

¹³⁴ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 38–39.

¹³⁵ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 171.

¹³⁶ NAVRÁTILOVÁ, Alex. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 89.

¹³⁷ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 170.

¹³⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 20.

nemuseli jít k cizím lidem. I když s kmotrovstvím byla řada nemalých povinností, jednalo se o prokazatelnou úctu, kterou většinou nikdo neodmítl. Podněcovala k tomu i církev, která zdůrazňovala, že kmotři mají velkou zásluhu před Bohem.¹³⁹

2.2.4 Negativní vlivy na dětství a na děti

Na vývoj dětství měla dopad řada negativních vlivů. My se zde zmíníme o těch, které se nejčastěji objevují v kramářských písních v této bakalářské práci. Jedná se o dětskou úmrtnost, nemanželské děti, sirotky, práci dětí, týrané a zanedbané dítě a kriminalitu dětí a mládeže.

2.2.4.1 Úmrtnost dětí

Ve středověku a v raném novověku se dožilo dospělosti jedno až dvě děti v rodině, v 19. století tento průměr stoupl na čtyři až pět dětí.¹⁴⁰ Od konce 18. století dochází k postupnému poklesu novorozenecké a kojenecké úmrtnosti díky sociálně ekonomickým a institucionálním změnám, které vedly ke zlepšení životní úrovně a ke zvýšení medicínských znalostí při léčení dětí.¹⁴¹ Na konci 19. století pak dochází k zásadnějšímu snížení dětské úmrtnosti. Dochází k dalšímu zlepšení lékařských znalostí, hygienických podmínek nebo kojenecké stravy¹⁴² (uvědomělá péče o kojence není však záležitostí až 19. století; v Čechách se objevují první náznaky promyšlené a plánovité péče o malé děti už v 16. století, v západní Evropě dokonce v období vrcholného středověku).¹⁴³

Důvodem předčasného úmrtí novorozenat mohla být špatná výživa v prvních týdnech a měsících života, nevyhovující hygienické podmínky, používání neprodyšných peřinek u majetných lidí, nedostatečná ochrana kojenců před sluncem a průvanem, nekojení svých vlastních dětí, nedostatečná kvalifikace porodních bab, neodborné vedení porodu nebo špatná poporodní péči o dítě.¹⁴⁴ Nadále se mohlo jednat o nevhodnou náhradní stravu, o nehygienicky upravené náhražky mateřského mléka, zčásti také o podvýživu.¹⁴⁵ Život dítěte mohly ohrozit i některé formy chování rodičů vůči dětem a jejich způsob péče a výchovy – například zalehnutí, příliš těsné zavinování dětí, ponechání dítěte bez dozoru.¹⁴⁶

¹³⁹ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 93–94.

¹⁴⁰ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 17.

¹⁴¹ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 23.

¹⁴² HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 78.

¹⁴³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 19.

¹⁴⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 19.

¹⁴⁵ FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 179.

¹⁴⁶ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 77.

Mnohé děti ale umíraly záměrným zaviněním vlastní matky. Nejčastěji se jednalo o nemanželské děti, na kterých se matky dopustily infanticidia (zabití dítěte hned po porodu).¹⁴⁷ Matky se mohly svých potomků také zřít a umístit je do nalezinců. Zde však byla úmrtnost dětí velmi vysoká (například v malostranském Vlašském špitále¹⁴⁸ umíralo v 70. a 80. letech 18. století 80–95 % přijatých dětí – velká úmrtnost byla způsobena zdravotně oslabením jedinců nebo rychlého šíření mnohdy banálních nemocí ve velkém kolektivu¹⁴⁹). Situace v nalezincích se bohužel nezměnila i v 18. a 19. století, ani přes velké snahy filantropů.¹⁵⁰

2.2.4.2 Nemanželské dítě

Nemanželský původ představoval pro děti závažný handicap na celý život (výjimku v tomto případě měli levoboční panovníků a velmožů, kteří se dokázali o své levobočky postarat byť bez dědického nároku na dědictví).¹⁵¹ Pokud nebylo dítě počato v manželství, nemělo dle soudobého vnímání předpoklad ke studiu, k přijetí do učení, k církevní či úřednické kariéře nebo k rovnocennému sňatku. V dělnickém prostředí, kde bylo těchto případů nejvíce, se projevovalo pro nelegitimní děti jisté pochopení.¹⁵² Nemanželský původ mohl být také dostatečným důvodem k tomu, aby byl člověk vyloučen z městské nebo vesnické počestné pospolitosti, což se mohlo projevit pak například při shánění práce.¹⁵³ Úmrtnost nemanželských dětí na přelomu 19. a 20. století v západní části habsburské monarchie byla o třetinu vyšší než u legitimně narozených dětí,¹⁵⁴ nelegitimní děti v prvním roce života umíraly téměř dvakrát častěji než děti z úplných rodin. Jen asi polovina nemanželských dětí se dožila prvního narození.¹⁵⁵

Pokud přišla v raném novověku do jiného stavu neprovdaná žena se svobodným mužem (jednalo se o smilstvo), a totožnost muže byla známa, venkovská společnost se jej snažila přimět ke svatbě. Rozdílná byla ale situace, kdy žena čekala dítě s ženatým mužem

---

¹⁴⁷ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 271.

¹⁴⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 17.

¹⁴⁹ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 274.

¹⁵⁰ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 17.

¹⁵¹ BŮŽEK, Václav. *Člověk českého raného novověku*, s. 14.

¹⁵² LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 267.

¹⁵³ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní způsob života, II. díl*, s. 196 – 197.

¹⁵⁴ FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 210.

¹⁵⁵ VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: JIRÁNEK, Tomáš (ed.) – KUBEŠ, Jiří (ed.). *Dítě a dětství napříč staletími*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 203.

(cizoložství), zde ji obvykle nezbyvalo nic jiného, než zůstat doživotně v roli svobodné matky.¹⁵⁶

Řada dětí přišla na svět nesezdaným párům, kterým k legitimitě scházelo jen razítko. Mohlo se jednat o situace, kdy nebyla vyřízena žádost o sňatek nebo církev či šlechta nedaly k němu souhlas. V těchto případech ale mohlo dojít k pozdějšímu sňatku a k legalizaci dítěte.¹⁵⁷

Jako jeden z nejdůležitějších sociálních problémů označil problematiku nemanželských dětí i Břetislav Foustka, český sociolog a filosof. Ve své knize *Ochrana dětství a mládí* (z roku 1912) píše, že nelegitimní dítě se většinou nachází bez otce, bez živitele. Před zákonem a společností je také toto dítě pokládáno za méně oprávněné a méněcenné (nemá například stejná dědická práva jako manželské děti; ani v případě, když po smrti otce není žádný dědic a zbývá jedině nemanželské dítě – majetek propadne státu). Autora nepřekvapuje, že zoufalé matky nemají daleko k sebevraždě či k vraždě dítěte z důvodu nátlaku společnosti (a také církve). Upozorňuje i na to, že nemanželské děti se častěji stávají obětí surového týrání, jejich život je předurčen bídě (protože se velká část těchto dětí rodí v chudých vrstvách společnosti) a mají také větší sklony k prostituci a zločinnosti (kriminalita je zhruba o více než třetinu vyšší než u dětí manželských¹⁵⁸). V neposlední řadě dodává: „*I nemanželské dítě potřebuje uznání svého lidství. A proto je nutno, aby vymizel starý ponižující a pokořující názor na nemanželské dítě i na jeho matku.*“¹⁵⁹

2.2.4.3 Sirotci

Sirotci patřili mezi nejohroženější skupinu dětí, protože neměli žádné zázemí. Hledaly se proto prostředky, jak rodinu dětem nahradit; zprvu je měla zastupovat vrchnost, která jim měla zabezpečit základní potřeby, a od konce 18. století byla tato starost stále více delegována na domovské obce.¹⁶⁰

V nejtěžší situaci se nacházelo dítě zcela osiřelé, nemajetné, které náleželo do péče domovské obce. Od roku 1863 byli sirotci posíláni do rodných obcí (i když vyrůstali v jiné části země), kde nemuseli mít žádné přátele ani rodinu a obec je vnímala jako vetřelce. Městská sirotčí rada měla tři možnosti, jak se o sirotky postarat (ve všech možnostech na ně finančně přispívala): trvalá pěstounská péče, „chození po střídě“ nebo sirotčinec.¹⁶¹

¹⁵⁶ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 196.

¹⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 270.

¹⁵⁸ FOUSTKA, Břetislav. *Ochrana dětství a mládí*. Praha: (bez uvedení nakladatele), 1912, s. 124–126.

¹⁵⁹ FOUSTKA, Břetislav. *Ochrana dětství a mládí*, s. 128.

¹⁶⁰ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 35–36.

¹⁶¹ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 287–288.

Pěstounkou se mohla stát kterákoli žena, která dodala osvědčení od lékaře o fyzické a mentální způsobilosti. Většinou šlo o chudé ženy s více dětmi, které byly ochotny si vzít dítě za minimální příspěvek.¹⁶² Často ale nebyly schopné zajistit dobrou péči i vlastním dětem. Chození „po střídě“ znamenalo, že dítě bylo postupně přidělováno jednotlivým rodinám v obci. Jednalo se o velké ponížení a dítě bylo vydáváno na milost a nemilost jednotlivým rodinám. Často se s tímto dítětem zacházelo hůř než s hospodářským zvířetem, bylo často týráno a využíváno k těžkým fyzickým pracím. Dokonce ještě na počátku minulého století v některých venkovských obcích bylo zvykem, že sirotci byli „pronajímáni“ od obce dočasným pěstounům v podobě veřejné dražby a dítě „získal“ ten, kdo byl ochotný se ho ujmout za nejnižší cenu. Poslední možností bylo umístění dítěte do sirotčince, který dětem dával jen ty nejnnutnější potřeby – střechu nad hlavou, oblečení, jídlo, vzdělání a možnost vyučit se nějakému řemeslu.¹⁶³ Celkově se pěstounská péče upřednostňovala před ústavní výchovou, protože se zde objevoval alespoň náznak rodinného prostředí a vynakládaly se i menší finanční prostředky.

2.2.4.4 Práce dětí

Dříve patřila práce k dětství běžně. Bylo ale třeba rozlišovat, zda šlo o nezbytnou pomoc v hospodářství (kdy vedení k práci bylo součástí výchovy) nebo vykořisťovací práci (například v továrnách).

Děti už od malička úměrně svému věku pomáhaly v hospodářství. Kolem pátého roku začínaly například s pasením hus, ve starším věku obstarávaly pastvu dobytka¹⁶⁴ nebo hlídaly mladší sourozence. Měštští chlapci nejčastěji ve věku 12 let odcházeli do učení, odrostlejší převážně vesnická děvčata odcházela do služby. Děti chudých rodičů nebo sirotci byly najímány jako čeledí ve velmi nízkém věku, dívky se mohly stát pasačkami ve věku šesti až dvanácti let.¹⁶⁵

Práce spolu s nedostatečnou výživou mohla mít na děti negativní dopad na jejich fyzický vývoj.¹⁶⁶ Starší děti mohly díky ní předčasně dospět, protože se dostávaly do kontaktu s dospělými dělníky. Práce v zemědělství mohla zase dávat příležitost k potulce a předčasnému „z nemravění“.¹⁶⁷ Pedagog František Houser ve své knize *Výdělečná práce školních dětí z roku 1907* dodává, že: „*Dětská (pracující) drobotina je zbavena her*

¹⁶² MORÁVKOVÁ, Jana. *Problematika týraného, zanedbaného a zneužívaného dítěte*, s. 201.

¹⁶³ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 287–288.

¹⁶⁴ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 200.

¹⁶⁵ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 72.

¹⁶⁶ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 271.

¹⁶⁷ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 104.

a radostí a připoutána k činnosti, jež je cizí jejímu duchu, že snáší při ní kruté násilí. Ve službách neznámé jakés moci zbavuje se skrovných sil svých, často padá za oběť svému přičinění, anebo vyrůstá se zdravím podkopaným. Celé dny jsou pro ni jediným plahočením, a když přichází do školy, je její duch otupen a není schopen se vzdělávat. A nejen intelektuálně se opožďuje, ale propadává také mravním škodám.“¹⁶⁸

Jako nejnebezpečnější práce pro děti byla všeobecně považována služba v továrnách,¹⁶⁹ kde byla práce fyzicky náročná, vyskytovaly se úrazy, onemocnění a jednalo se o prostředí, kde se často vyskytoval alkoholismus.¹⁷⁰ Jak upozorňuje Foustka: „*Jak se má mladá bytost vyvinovat, když od rána do noci nemá odpočinku, když je olupována o noční spánek, když se neosvěží hrou, nepotěší zábavou; když nosí těžká břemena, když vysedává hodiny bez hnutí u chvatné a jednotvárné práce, když hrbí tělo, tlačí hrudník, když očima a plicemi vsává leptavé výpary a žíravý prach, když tráví čas v místnostech s otráveným vzduchem, v pařeništích tuberkulosy, při špatné stravě, za nepříznivé povětrnosti venku, za skličujících poměrů chudoby nebo siroby.“¹⁷¹*

2.2.4.5 Týrané a zanedbané dítě

Rakouský občanský zákoník z roku 1811 zmiňuje, že špatné chování dětí je ponecháno otcovskému potrestání. Rodiče jsou dle zákona povinni své děti vychovávat, živit, zaoopatřit a umožnit start do samostatného života. Otec měl nad dětmi moc do jejich 24 let a mohl je přiměřeně trestat, pátrat po nich (pokud uteklo) a rozhodovat o jeho budoucnosti. Jako samospasitelný výchovný prostředek byl považován přiměřený tělesný trest. Pokud došlo v souvislosti s touto situací k újmě na zdraví (nebo dokonce ke smrti dítěte), bylo to dle již zmiňovaného zákoníku bráno jako trestný čin. Jestliže se jednalo o první (nebo druhé) zranění dítěte, incident se řešil domluvou nebo pokutou, napotřetí už mohlo být dítě rodičům odebráno a na jejich náklady umístěno u pěstounů nebo v ústavu. Tyto situace ale byly zaznamenány většinou jen v nemajetném prostředí, kde rodiče nebyli schopni zaplatit uložené pokuty nebo náhradní výchovu. Platební povinnosti tak přešla na obec, která již tak byla zatížena dávkami na chudinské potřeby. Pokud rodiče nebyli schopni uhradit náhradní výchovu, „*má se soud postarat o to, aby dítě někam bylo dáno, a pak se má zlé nakládání potrestati zostřeným vězením, podle povahy zlého nakládání*

---

¹⁶⁸ HOUSER, František. *Výdělečná práce školních dětí*. Praha: Dědictví Komenského, 1907, s. 147.

¹⁶⁹ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 104.

¹⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 296.

¹⁷¹ FOUSTKA, Břetislav. *Ochrana dětství a mládí*, s. 43–44.

i tuhým vězením od jednoho až do tří měsíců“.¹⁷² Nelze se divit tomu, že obce neměly zájem sledovat rodiče podezřelé z týrání dětí. O týrání dětí v tzv. slušných rodinách, se veřejnost moc nezajímala.¹⁷³

Týrané a zanedbané dítě na přelomu 19. a 20. století pocházelo nejčastěji z nejnižší vrstvy společnosti, kterou charakterizovala bída, nevzdělanost a alkoholismus. Dále se jednalo o děti s handicapem (s mentálním a fyzickým postižením), děti opuštěné a osiřelé nebo využívané svými rodiči (často alkoholiky) k různým výdělečným způsobům (krádeže, prostituce).¹⁷⁴

Zanedbanost byla i synonymem pro „zpustlost“. Za ní nesli největší vinu rodiče, kteří neposílali své děti do školy a kteří na ně neměli čas. Mohlo se jednat také o matky samoživitelky, které místo aby děti vychovávaly, musely pracovat mimo domov. Příčinami zanedbanosti byly bytové podmínky rodin, práce dětí v továrnách, špatná výchova, alkoholismus v rodině. Zpustlost a zanedbanost se mohla projevovat nečistotou a fyzickou slabostí těla, nedostatkem náboženského citu, studu či lítostí nad zlými činy. Nadále se mohlo jednat o špatné mravy, noční potulování, útěky z domu, žebrání, nadměrné požívání alkoholu, kouření, lenost, neposlušnost vůči každé autoritě, vandalismem, závistí, ubližováním druhým, zpronevěrou, žhářstvím, vraždou a sebevraždou. Na počátku 20. století se objevuje názor, že zanedbané dítě může být i u majetných rodičů. Zde se jednalo zejména o nedostatek pozornosti ze strany rodičů (matka, která má společenské povinnosti, a otec, který se nezajímá o způsob výchovy svých dětí) a o jejich lhostejnost vůči svým dětem.¹⁷⁵

Foustka se k této problematice vyjadřuje¹⁷⁶: „*Jestliže kde je péče o mládež ochrany potřebnou chatrná, o dítě týraného je nejchatrnější. Ani stát ani společnost neplní tu dosud svých povinností.*“ Dále dodává, že se zřídka stává, že se případ týrání nebo zneužití dítěte dostane do rukou spravedlnosti. Soud může pochybit při projednávání prvního případu v rodině, nezakročí rázně, a následně pak může dojít k horším případům. Upozorňuje na to, že v praxi například vážný případ skončí jen výtkou a dítě se vrátí rodičům, tedy na milost a nemilost svým trýznitelům. Podivuje se, jak často byly ukládány malé tresty za očividné týrání. Uvádí příklad správkyně sirotčince, která v srpnu 1909 úmyslně

---

¹⁷² LEPAŘ, Mojmir. *Ochrana práv osob nedospělých a nezletilých: Výklad z oboru práva občanského, trestního a j. zákonů (přihlížejíc i k sirotkům, dětem opuštěným a zanedbaným)*. Třebenice: Pařík, 1910, s. 11.

¹⁷³ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 290.

¹⁷⁴ MORÁVKOVÁ, Jana. *Problematika týraného, zanedbaného a zneužívaného dítěte*, s. 198.

¹⁷⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 100–101.

¹⁷⁶ FOUSTKA, Břetislav. *Ochrana dětství a mládež*, s. 18–20.

pustila hadicí vařící vodu na dítě, které následkem toho zemřelo. Tato žena dostala trest pouhé dva týdny vězení. Poukazuje na to, že i když se týrání potvrdilo, co s dítětem dál? Soukromých organizací, které mohly vzít dítě pod ochranu, bylo velmi málo. A Rakousko nemělo doposud jediný veřejný ústav s bezplatnou výchovou týraných a zpustlých dětí. Nedostatkem sociálních institucí bylo obecně nedostatek. V Čechách nebyly ani odborné organizace zabývající se speciálně ochranou proti týrání.

Co se týká sexuálního zneužívání, zákony na tuto problematiku sice existovaly, ale implementace zákona do praxe byla velmi špatná. Pro dívku bylo těžké označit viníka, zejména pokud se jednalo o otce nebo poručníka (tedy živitele). Pokud dívka pachatele udala, sama se tím zároveň stigmatizovala, protože společnost předpokládala, že značnou vinu na znásilnění nese ona a že dokonce k tomu mohla dát podnět.¹⁷⁷ Potrestání viníka nebylo snadné – viník i oběť patřili většinou k dolním vrstvám společnosti, kde vládla nedůvěra k úřadům, a tak případy nebyly pokaždé ohlášeny. Svou úlohu sehrál i strach z ostudy. I když byl viník usvědčen a potrestán, i tak byla dívka vyloučena ze společnosti „slušných“. Oběť sama byla tímto aktem „nakažena“, bylo na ni pohlíženo jako na „padlou“ a tento status byl vlastně nezvratný. Vládlo všeobecné přesvědčení, že slušné děvče se nebezpečí znásilnění nevystavuje. Tato dívka pak představovala nebezpečí pro své vrstevníky, pro ostatní „nevinné“ děti, a bylo ji potřeba převychovat a napravit.¹⁷⁸ Zneužití chlapců zákony neznaly.

2.2.4.6 Kriminalita dětí a mládeže

Dětští a mladí delikventi nejčastěji pocházeli ze skupiny zanedbaných a týraných dětí. Dítě, které se dopustilo nějakého prohřešku, bylo posuzováno podle věkové kategorie. Dle rakouského trestního zákoníku z roku 1852 bylo dítě do deseti let beztrestné a trest byl ponechán na domovskému potrestání. Ve věku 11–14 let bylo již sice trestáno soudně, ale čekal jej nižší trest.¹⁷⁹ Ve věku 14–16 let byl trest vyšší a od 16 let bylo dítě plně zodpovědné za své činy a čekalo ho speciální vězení pro mladistvé, kde měla probíhat převýchova. Bohužel taková byla jen teorie, v praxi byla situace taková, že do 80. let 19. století žádné speciální vězení v Čechách neexistovalo, v nejlepším případě bylo dítě vězněno odděleně od dospělých.¹⁸⁰

---

¹⁷⁷ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 81–82.

¹⁷⁸ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 302.

¹⁷⁹ MORÁVKOVÁ, Jana. *Problematika týraného, zanedbaného a zneužívaného dítěte*, s. 200.

¹⁸⁰ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 109.

Dětská kriminalita se projevovala nejvíce v podobě tuláctví a žebráctví, ke kterému ale bylo dítě zpravidla nuceno nátlakem buď rodičů, nebo jiné dospělé osoby. Odtud byl pro děti pak jen krůček ke krádežím, což byl nejčastější dětský delikt.¹⁸¹ Čím pak byly děti starší, tím se častěji vyskytovalo v jejich chování násilí.¹⁸²

Postupně byla také zločinnost a delikvence vnímána jako příčina jiných ohrožujících vlivů a to chudoby, tuláctví, žebráctví, zanedbání, zneužívání dětské pracovní síly, nemanželského původu apod. Společnost se pak snažila zavádět preventivní opatření právě vůči těmto vlivům.¹⁸³ Často totiž špatná rodinná výchova vedla děti ke zločinu. Dívky se nejčastěji dostaly k prostituci (často z důvodu špatného rodinného zázemí, zanedbání výchovné péče, rozchod rodičů, nevlastní otec, nenávistná nevlastní matka, často také nemanželský původ)¹⁸⁴ a pokud nahlédneme do životopisů zločinců, najdeme zde velký počet těch, kteří ztratili rodiče a neměli možnost se dostat do spořádaného prostředí.¹⁸⁵

Zpustlost mládeže ohrožovala stát a společnost, i když se jednalo o produkt společenských a hospodářských poměrů. Příčiny zpustlosti v tehdejší době byly různé. Důvody můžeme nalézt například v Baerenreitherově úvodě k citovaným spisům kongresu na ochranu mládeže, kde roztrídili příčiny zpustlosti do tří skupin: 1. *hospodářské vlivy* – práce žen (málo času na děti; děti jsou odkázány na sebe, na ulici atd.); práce dětí – zanedbání školy, tělesné zakrnění, nedobrý styk s osobami dospělými; nevhodné a nedostačivé bytové poměry, soužití více rodin; chudoba. 2. *Osobní vlastnosti rodičů* – nevědomost a neznalost toho, co dítě potřebuje; přenášení nedobrych vlastností na děti – alkoholičtí, požitkáři, tuláci, zločinci; zneužívání otcovské moci. 3. *Tělesná a duševní nerovnováha* – děti jsou ve vývoji opožděny zpravidla díky hospodářským vlivům a zákazným vlastnostem rodičů.¹⁸⁶ Další důvody zpustlosti můžeme najít v Ochráně mládeže od Jana Dvořáka z roku 1908: „*Chudoba, úpadek a rozvrat rodinného života, stálé a každodenní a celodenní zaměstnání matky mimo dům, úplný nedostatek rodinné výchovy a dozoru na dítě, opuštěnost nemanželských dětí, odkázání dítěte bez dozoru na ulici, uvývání toulce, zahálce, žebraté, zanedbání návštěvy školní a nedostatek výchovy školní jsou hlav-*

---

¹⁸¹ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 297.

¹⁸² FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě*, s. 21.

¹⁸³ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 109.

¹⁸⁴ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 298.

¹⁸⁵ FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě*, s. 15.

¹⁸⁶ ENGLIŠ, Karel. *Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého. Svazek XIII., Chudinství v Království českém na počátku XX. století*. Praha: Zemský statistický úřad Království českého, 1908, 96–97.

ními příčinami a stupni vedoucími nezvratně a bezpečně k spustlosti a zločinnosti mládeže. Dle úřední statistiky pruské rekrutuje se valná většina zanedbané mládeže z velkých měst a průmyslových středisek.“¹⁸⁷

Kolem roku 1910 Foustka poukazuje na to, že úřady a společnost v péči o ohroženou a zpustlou mládež jsou odkázány na starší zákonodárství, které ale již nevyhovuje požadavkům současné doby. Poukazuje na to, že i kdyby byl zákon dokonalejší, stejně by neměl účinnost, jelikož Rakousko nemá dostatečný počet vychovatelů a dalších institucí sloužících péči o tuto mládež,¹⁸⁸ která má být budoucností národa.¹⁸⁹ Foustka také doporučuje, jak dosáhnout správné moderní péče o mládež – péče by měla být vybudována na podkladě zákonitěm (kdy zákon má stanovovat nutnost této péče a mají být určeny prostředky k jejímu provádění). Uzákonění tak odstraní znak dobrovolnosti, nahodilosti a milosrdenství (ale dobrovolnou péči je třeba začlenit do veřejné péče jako nezbytný a doplňující prvek). Nadále je třeba vybudovat soustavnou péči, aby se dostalo pomoci všem těm, kteří ji potřebují. Moderní péče má být i světská, protože církevní už nestačí pokrýt veškeré problémy společnosti; má být také sociální – společnost má vzít na sebe úkol pečovat o mládež tam, kde vlastní individuální péče nestačí.¹⁹⁰

Nakonec se ještě krátce zmíníme o sebevraždě, která patřila v raném novověku mezi jedny z nejtěžších zločinů – jednalo se totiž o revoltu proti samotnému Stvořiteli. Mladý člověk (i dospělý) se úmyslně vyloučil z komunity živých, a tak měl být vyloučen i z komunity mrtvých. Tělo sebevraha bylo považováno za „nečisté“ a mohl se jej dotýkat jen kat. Stávalo se, že sebevrah mohl být zachráněn včasným zásahem, ale pro strach z nečistoty tak lidé neučinili. Sebevrahovi bylo odepřeno uložení do posvěcené půdy. Jeho duše je odsouzena k věčnému bloudění a nikdy nenajde klid. Byl ale brán zřetel na to, kdo sebevraždu spáchal – pokud se jednalo o *ex non compos mentis* (člověk tak učinil následkem duševní poruchy, šílenství nebo melancholie), nebyla tato sebevražda trestná. Jestliže však daný člověk život ukončil „ze zlého úmyslu“ nebo „ze zoufalství“, byla to sebevražda vědomá a tedy trestuhodná.¹⁹¹

---

¹⁸⁷ DVOŘÁK, Jan. *Ochrana mládeže*. Praha: Bursík & Kohout, 1908, s. 66.

¹⁸⁸ FOUSTKA, Břetislav. *Ochrana dětství a mládí*, s. 148–149.

¹⁸⁹ FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě*, s. 3.

¹⁹⁰ FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě*, s. 50–51.

¹⁹¹ BŮŽEK, Václav. *Společnost českých zemí v raném novověku*, s. 576.

2.3 Žena

V námi vybraných kramářských písních se ženy často objevují jako jedny z hlavních postav – ať už jsou v příběhu hlavními aktivními aktérkami nebo pasivními postavami (oběti násilí, vraždy atd.). Jedná se o zlé macechy, bezmocné vdovy, zneužívané děvečky, týrané dcery nebo matky vražednice. Proto ženám věnujeme speciální podkapitulu.

Žena byla po celá staletí určitým způsobem připoutána k muži – byla něčí sestrou, dcerou, manželkou, matkou atd. Nemohla sama nakládat s majetkem, rozhodovat o svých dětech. Byla nesamostatnou a nesvéprávnou bytostí (první světová válka tuto představu zcela převrátila – tento celosvětový konflikt totiž ukázal, že i ženy dokážou uživit a zajistit rodinu¹⁹²). Například dle občanského zákoníku z roku 1811 měly ženy respektovat mužovo rozhodnutí a také dohlížet, aby se rodina dle něho řídila.¹⁹³ I když součástí svaatebních smluv bylo poučení, že žena nebyla stvořena ani z hlavy ani z paty Adama, ale z jeho žebra, a tedy má být jeho pomocnicí a družkou (ne služkou nebo paní), stejně měla v rodině podřízené postavení.¹⁹⁴ Když muž týral ženu, většinou toto tyranské chování zůstalo skryto. Pokud si žena stěžovala u městských rad na surové bití, úřady stejně vycházely vstříc především mužům.¹⁹⁵

Hlavním a základním údělem žen bylo mateřství. Těhotenství bylo pro ně samozřejmostí, v 80% rodinách se první dítě narodilo do roka od svatby, další potomci následovali s pravidelností téměř dva a půl roku.¹⁹⁶ Během porodu a také během šestinedělí ale řada žen zemřela – v 19. století umíralo v Evropě kolem 10% rodiček, až kolem roku 1900 klesla tato čísla na 2% (z důvodu odbornějšího vedení porodu, pokroku v hygieně nebo životosprávy těhotné ženy).¹⁹⁷

Matka se stávala hlavní vychovatelkou svých dětí. Jak píše český spisovatel Antonín Matula ve *Filosofii venkova*: „*První výchovu podává matka. Rozumná a dobrá matka je požehnáním života. Matka dává duši dítěte teplo, otec světlo. Matka působí na rozvoj citové stránky dětské duše, otec vzdělává, otvírá duševní zrak dítěte, působí na jeho rozum.*“¹⁹⁸ Matka vychovávala a učila spíše dcery, chlapci se vyučovali řemeslu u otce.¹⁹⁹

¹⁹² LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 168.

¹⁹³ MACHÁČOVÁ, Jana. Žena v 19. století jako „přívěsek“? In: ČADKOVÁ Kateřina – LENDEROVÁ Milena – STRÁNÍKOVÁ Jana (ed.). *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 209.

¹⁹⁴ MACEK, Josef (ed). *Československá vlastivěda. Díl III, Lidová kultura*. Praha: Orbis, 1968, s. 223–224.

¹⁹⁵ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 303.

¹⁹⁶ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?*, s. 135.

¹⁹⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 113–114.

¹⁹⁸ MATULA, Antonín. *Filosofie venkova*, s. 41.

¹⁹⁹ FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě 19. století*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 289.

Autorka Františka Hansgrigová v knize *Hospodyně našeho věku* z roku 1865 píše, aby se s dětmi zacházelo ve všech případech zrovna tak, jak zasluhují. Pokud se děti chovají dobře, má být matka k nim vždy dobrotivá a laskavá, na druhou stranu má být ale i skoupá na udělování důkazů své lásky. Pokud jsou děti neposlušné, má jim svoji lásku odeprít a chovat se vážně a přísně. Nejostřejší povaha se dá zmírnit jemností. Autorka navíc varuje, že děti, které jsou příliš milované, jsou už od mládí ješitné. Pak sebe přeceňují a snadno se z nich stanou sobci.²⁰⁰ Spisovatelka Dobromila Rettigová byla toho názoru, že manželský svazek, rodina a existenční zajištění jsou hlavním zdrojem důstojnosti ženy a že je především na ní, jakou náplň bude rodina mít.²⁰¹ Psala proto pro dívky romantické románky s mravoučným obsahem – muži zde neměli téměř žádnou zodpovědnost za vztahy a jeho následky, avšak pro ženu jeden chybný krok mohl znamenat celoživotní tragédii například v podobě nemanželského dítěte. Jako hlavní příčinu mnoha nešťastných manželství viděla v nízké úrovni českých domácností – ženy často neuměly vařit, stolovat, případně udržovat pořádek a hospodařit s penězi. Měly také málo znalostí o zdravé stravě a hygieně. Upřímně věřila, že pokud bude spořádaná čistá domácnost a dobrá zdravá strava, bude český muž více připoután k rodině (a také se tím sníží jeho sklon k alkoholismu, hrubosti a jiným špatným návykům).²⁰² V knize *Mladá hospodyňka* pak píše o ideálu ženy, kde popisuje vlastnosti dobré manželky a dobré hospodyně, nikoli však dobré matky. Vypadalo to, že žena byla hodnocena podle schopností a dovedností paní domu, vytvoření příjemného zázemí pro muže, případně ho vhodně reprezentovat.²⁰³ Podobný názor má již zmíněná autorka Františka Hansgrigová, která popisuje, že žena má být společnicí manžela, mám s ním sdílet strasti i radosti a hlavně se snažit, aby muž měl pohodlné a příjemné živobytí. Má se starat o pokoj a svornost domova. Pak si muž bude libovat té klidné domácnosti, bude považovat rodinný život za pravou rozkoš a již nebude chtít chodit do hlučné společnosti. Nadále píše, že žena, která má vlastnosti pravé hospodyně a ještě k tomu se umí ke svému manželovi přiměřeně chovat, moudře s ním jednat, získá si jeho pravou lásku. Ale také varuje, že v případě, kdy je tato manželka sice sebelepší hospodyně, ale zároveň je vadivá, urputná a nesmířlivá, nebude toto manželství šťastné.²⁰⁴

---

²⁰⁰ HANSGIRGOVÁ, Františka. *Hospodyně našeho věku: krátké naučení vedení městského a venkovského hospodářství*. Praha: I. L. Kober, 1865, s. 27.

²⁰¹ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 13.

²⁰² NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*, s. 15–17.

²⁰³ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 174.

²⁰⁴ HANSGIRGOVÁ, Františka. *Hospodyně našeho věku*, s. 4.

Ženy se také často stávaly macechami. Stávalo se tak na základě velké úmrtnosti v populaci a nezbytností mít na gruntu ženu. Vdovci raději preferovali partnerky, které nepřivedly s sebou děti nebo starosti z jejich prvního manželství. V okolí Bordeaux se například pravilo: „První žena je služka, druhá milenka.“ Říkalo se, že druhé ženy si manžel více váží a oceňuje její snahu o blaho rodiny více než tu první. Péče o děti z předchozího manželství byla obecně pokládána v lidovém podání za nedostatečnou, zejména pokud se přivdala do rodiny žena, která chtěla upoutat pozornost manžela jen a jen na sebe. Pojem macecha je znám jako negativní ve všech evropských jazycích.²⁰⁵ Docházelo i k tomu, že macecha zabíjela nevlastní děti. Jednalo se o výraz nesnášenlivosti, ba i nenávisti vůči těmto dětem.²⁰⁶

2.3.1 Matka samoživitelka

Svobodnými matkami se stávaly nejčastěji dívky z nejnižších vrstev společnosti (nebo se do ní kvůli těhotenství dostaly)²⁰⁷. Pokud žena ztratila svoji čest, mohla se ocitnout ve velkém ohrožení. Díky této cti mohla totiž mít s lidmi dobré sousedské vztahy, čest byla důležitá pro úspěch v zaměstnání, získání úřadu v městské nebo vesnické společnosti. Lidé si museli čest neustále střežit – mohlo dojít totiž lehce k jejímu poškození nebo dokonce ztracení. Pokud se tak stalo, mohl se dotyčný dostat do sociální izolace, kdy mu sousedé nemuseli poskytnout důležitou pomoc, služebná nemusela najít práci a řemeslník třeba odbyt svého zboží.²⁰⁸ Náročnější to však měly právě ženy – ty mohly o svoji čest přijít velmi lehce, a jestliže přišlo dítě bez manželského svazku, poznamenalo je to prakticky na celý život.

Odmítnutým ženám, které nepřiměly otce svých dětí ke svatbě, a tím by legalizovaly svůj předchozí poměr, hrozilo veřejné pohoršení i trestní sankce. Bez zaopatření od partnera jim také hrozil život bez prostředků.²⁰⁹ O partnerech padlých dívek toho víme relativně málo, většinou se jednalo o příležitostné lásky mezi čeledí nebo o projevy zneužití (převážně u služebných dívek ve městě).²¹⁰ U dcer chalupníků, sedláků nebo měšťanských dcer byl tento jev výjimkou. Tyto dívky měly méně příležitostí navázat intimní

²⁰⁵ HORSKÁ, Pavla et al. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, s. 313.

²⁰⁶ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 597.

²⁰⁷ DOKOUPIL, Lumír et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999, s. 47.

²⁰⁸ DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé*, s. 7–8.

²⁰⁹ MAUR, Eduard – VELKOVÁ, Alice (ed.). *Rodina a domácnost v 16.–20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, s. 37.

²¹⁰ TINKOVÁ, Daniela. Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti. *Český časopis historický* 2003, roč. 101, č. 1, s. 40.

styk, ze společenských důvodů byl pro ně předmanželský styk nepřijatelný a v neposlední řadě tyto dívky většinou zůstávaly doma a neodcházely do služby, kde bylo riziko mimomanželského styku velké.²¹¹

Pokud neprovdaná dívka otěhotněla, čekaly na ní od společnosti různé sankce – stání před kostelem u vchodu přede mší a veřejně se přiznávat ke svému poklesku slovy: „*Vítám vás do kostela, já jsem se dopustila*“ nebo „*Vítám vás slovem Božím, kam já ty housle složím*“.²¹² Společnost se také postarala, aby řádně pocítila pochybení svého jednání – posměšky, morální a veřejné odsouzení, nadávky a bití v rodině. Byly také vyloučeny ze života mládeže, v kostele nemohly stát mezi děvčaty a chodit k muzice. Veřejné ostuzení bylo spojeno také s fyzickými tresty. Než byly tyto tresty zakázány (zrušení nastalo za vlády Josefa II., pak bylo trestání pokleslých matek mírnější) dochovaly se pověsti o tom, jak ženy, připoutané provazy za ruce v chrámové síni, do krve třely špičky prstů o tvrdý kámen, až ve zdi zůstaly důlky a rýhy. Trest mohl být také v podobě stání nebo pardusem na pranýři, ostříhání vlasů, přivázání ke kůlu u obecní studny poblíž kostela atd. Mohli je také vozit na trakaři, vlasy pomazané kolomazí a posypané peřím, k tomu je bičovali a honili s bubnem po vsi. Zvyk stát před kostelem nebo v jeho síni se praktikoval ještě v polovině 19. století.²¹³ Svobodné matky se v dělnickém prostředí tak přísně neodsuzovaly, možná proto, že právě mezi nimi se často vyskytovaly mladé nezkušené matky. Stejně ale jako děvečky k nim zaměstnavatel přistupoval bezohledně – propustil je z práce již v době těhotenství.²¹⁴

Uživit sebe a dítě pro bylo chudé ženy velmi náročné. Jejich mzda stačila kolikrát jen jim samotným.²¹⁵ Řada svobodných matek byla navíc opuštěna jednak od otce dítěte, někdy je zavrhl i samotná jejich rodina. Navíc byla většinou propuštěna nebo nucena odejít ze své dosavadní služby (aby se její pán vyhnul jakémukoli podezření, které by mohlo špatně ovlivnit jeho čest). Navíc těmto matkám byla odmítána podpora, jelikož si tuto situaci zaviniily samy.²¹⁶ Aby uživily své dítě, musely začít brzy po porodu pracovat, což skloubit službu a péči o dítě bylo velmi obtížné. V lepších případech tak dávala žena své

---

²¹¹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 567.

²¹² NOVÁK, Pavel et al. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova*, s. 147.

²¹³ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 26–28.

²¹⁴ KLÍMOVÁ, Dagmar et al. *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848–1939*. 1. vydání. Praha: Academia, 1981, s. 133.

²¹⁵ GRULICH, Josef. *Venkovská žena v období raného novověku*, s. 232.

²¹⁶ BŮŽEK, Václav et al. *Společnost českých zemí v raném novověku*, s. 153.

dítě prarodičům nebo jiné osobě, aby mohla obstarat obživu pro oba dva.²¹⁷ V horších situacích volila raději potraty, odkládání nebo vraždy dětí.²¹⁸

Potrat byl pro dívku často zoufalý čin, ale byla to jedna z možností, jak zabránit nežádoucímu mateřství (když dostupná antikoncepce selhala). Potraty prováděly na sobě buď samy ženy, nebo jim pomáhaly sousedky, přítelkyně, příbuzné nebo porodní báby. Jen velmi malá část se spolehla na pomoc lékaře. Pro vyvolání potratu používaly tyto praktiky: šlapání na břicho, nezvykle namáhavá fyzická práce, pouštění žilou, bylinky (věřilo se, že abortivní účinky mají rozmarýn nebo jalovec, velmi nebezpečné bylo užívání námelu), prostředky „špinavé apatyky“, horké koupele, hladovění, ostré a špičaté předměty. Takovéto postupy byly velmi drastické a mnohdy končily smrtí ženy nebo její sterilizací.²¹⁹ Vyvolaný potrat byl trestný jak pro ženu, tak i pro osobu, která s tímto úkonem pomáhala.²²⁰

Tereziánské a josefínské reformy se pokusily zmírnit sociální problémy svobodných matek a nemanželských dětí. Snažily se dostat tento problém pod kontrolu v podobě systematického dozoru nad svobodnými matkami²²¹, prevencí infanticidy a v neposlední řadě také lepší péči o rodičky a novorozence²²². Díky tomu se otevřely zemské porodnice a nalezince, určené právě této skupině (po zrušení Vlašského špitálu Praze v roce 1789 byl otevřen u sv. Apolináře útulek pro těhotné ženy s možností porodu pod dozorem.)²²³ Bohužel, v první polovině 19. století nalezince a porodnice nevyřešily tento palčivý sociální problém – nezmenšil se počet infanticid, ani počet odkládání dětí a potratů (naopak byla uspišena praxe odkládání i manželských dětí) z důvodu špatných hygienických požadavků nebo nedostatku těchto zařízení. Neřešila se nadále ani celková situace těhotných svobodných žen.²²⁴

Pokud chtěla žena bezplatně porodit v porodnicích, musela přinést vysvědčení chudoby od faráře (bylo možné také zaplatit ošetřovné a taxu za dítě, nemocnice pak neznala

---

²¹⁷ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 565–566.

²¹⁸ GRULICH, Josef. *Venkovská žena v období raného novověku*, s. 232.

²¹⁹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*, s. 110–112.

²²⁰ FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 171.

²²¹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 583.

²²² TINKOVÁ, Daniela. Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvěcenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti. *Historická demografie* 2003, roč. 27, s. 170.

²²³ FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 172.

²²⁴ TINKOVÁ, Daniela. *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvěcenské Habsburské monarchii*, s. 170.

identitu matky).²²⁵ Svobodná matka také musela souhlasit s tím, že dá své tělo ke studijním materiálům pro zavedené porodníky a mediky (porodnice byly vesměs spojeny s porodní klinikou pro lékaře nebo se školou pro porodní asistentky)²²⁶ a měla se stát na čtyři měsíce kojnou v ústavu²²⁷.

Od konce 18. století se objevují snahy zmírnit (či odstranit) tresty pro svobodné matky, naopak je poučovat o prevenci předčasného těhotenství.²²⁸ Josef II. proto například zrušil roku 1787 trest smrti za vraždu novorozeněte a manželským patentem z roku 1783 zrovnoprávnil nemanželské a manželské děti²²⁹ (za manželské se považovalo to dítě, které se narodilo alespoň sedm měsíců po svatbě, nebo deset měsíců po smrti otce). Ne vždy se ale tolerantní postoj panovníka Josefa II. setkal s pochopením.²³⁰ Manželskou a nemanželskou rovnoprávnost dětí bohužel pak zrušil občanský zákoník z roku 1811 – dle něho neměly nemanželské děti právo rodiny ani příbuzenství, nesměly nosit otcovo jméno, ani právo ve šlechtictví či k otcově erbů (neznamenalo to však už úplné odmítnutí svobodné matky, počítalo se v tomto zákoníku i s odpovědností muže).²³¹ Ještě před první světovou válkou však nebylo možné z legislativního hlediska, aby nemanželské dítě neslo příjmení svého otce, i když se k němu otec přiznal.²³²

Je ale nutné dodat, že nebylo vždy pravidlem, aby se žena nemohla s nemanželským dítětem provdat. Větší část dětí totiž brzo umřela, a pokud žena odešla jinam, nikdo se nemusel o jejím poklesku dovědět.²³³ Všechny ženy také nebraly nemanželské těhotenství jako tragédii.²³⁴ Jednalo se však o ženy, které měly někde oporu a zázemí. Také nastávala situace, kdy nemanželské porody se později legalizovaly pozdější svatbou partnerů. Zhruba třetina prvorozených se narodila dříve, než od svatby uplynulo půl roku.²³⁵

---

²²⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. Reflexe svobodné matky ve společnosti. In: VOJÁČEK, Milan (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2007, s. 84.

²²⁶ TINKOVÁ, Daniela. *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii*, s. 171.

²²⁷ HLAVAČKA, Milan – CIBULKA Pavel et al. *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781–1939*, s. 43–44.

²²⁸ ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena. – STRÁNÍKOVÁ, Jana (ed.). *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 141.

²²⁹ HALÍŘOVÁ, Martina. *Reflexe svobodné matky ve společnosti*, s. 83.

²³⁰ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 579–580.

²³¹ HALÍŘOVÁ, Martina. *Reflexe svobodné matky ve společnosti*, s. 83.

²³² LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 582.

²³³ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 568.

²³⁴ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 581.

²³⁵ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 569.

2.3.2 Matka vražednice

Jak jsme se zmiňovali v předchozí podkapitole, matky samoživitelky měly život v dřívějších dobách velmi těžký. Těhotné neprovdané ženy stály před těžkým rozhodnutím – život svobodné matky (a s tím související problémy, jako velmi malá možnost se provdat, těžkosti se sháněním práce, živení nechtěného dítěte) nebo usmrtit nevídanou bytost, které stejně bude odepřeno dědické právo, společenský postup a další sankce.²³⁶ Vražda dítěte se tak mohla zdát z jejich pohledu jako jediné řešení náročné situace.

Infanticidium (vražda novorozence) se zpravidla týkala, podobně jako nemanželské děti, venkovských neprovdaných žen, dívek z nejnižších sociálních vrstev (dělnice, nádebnice, služky, děvečky, často z textilního průmyslu/švadleny, vyšivačky...), které měly mezi 20–30 lety²³⁷ a s nízkým vzděláním.²³⁸ Městské dívky a šlechtičny se infanticidia většinou nedopouštěly, protože mohly nečekané těhotenství lépe zatajit (pokud k němu vůbec došlo).²³⁹ Samotné vraždy se dopouštěly zpravidla matky dětí. Občas se stávalo, že u porodu asistovala její sestra či matka a ty pak ve snaze uchránit sestru nebo dceru před hanbou, dítě odnesly a zabily. Pachatelka byla souzena za vraždu. Stávalo se zcela výjimečně, že by žena zabila úplně cizí dítě.²⁴⁰ Vraždy dětí se mohly dopustit i vdané ženy – důvodem mohla být nejen nouze a bída, ale také opuštění rodiny manželem, živitel rodiny nebyl schopný se postarat o rodinu nebo manželství bylo plné konfliktů.²⁴¹

Příčiny infanticidia byly různé – strach žen před trestem, ztráta mravního kreditu, nejistý osud²⁴², obavy z propuštění ze služby, strach z bídy²⁴³ nebo špatné podmínky pro řádnou starost o dítě. Ženy se také mohly dopustit vraždy z nenávisi, jako trest pro dítě (jednalo se zpravidla o starší děti jednoho roku, manželského původu)²⁴⁴ nebo pokus potrestat nezvladatelné dítě.²⁴⁵ Ženy se snažily svést svůj skutek na nešťastnou náhodu, například zalehnutí²⁴⁶ nebo tvrdily, že se jim dítě narodilo mrtvé. Těla schovávaly ve staveních, stodolách, zahrabávaly v lesích, na zahradách, topily ve studních nebo v rybníku. Pokud se tělo našlo, hledaly se stopy násilného usmrcení.²⁴⁷

²³⁶ TINKOVÁ, Daniela. *Předcházet či trestat?*, s. 43.

²³⁷ TINKOVÁ, Daniela. *Předcházet či trestat?*, s. 39.

²³⁸ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 593.

²³⁹ FRANCEK, Jindřich. *Zločin a sex v českých dějinách: manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*. 1. vydání. Praha: Knižní klub, 2000, s. 119.

²⁴⁰ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 591.

²⁴¹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 594.

²⁴² HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 87.

²⁴³ TINKOVÁ, Daniela. *Předcházet či trestat?*, s. 42.

²⁴⁴ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 592.

²⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 596.

²⁴⁶ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 572.

²⁴⁷ FRANCEK, Jindřich. *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 118.

Jako určitá forma infanticida se bralo odložení dítěte. Dítě bylo vydané na milost a nemilost, jestli ho někdo objeví nebo zahyne bez pomoci. V případě, že se jednalo skutečně o pusté místo, byl trest vězení jeden až pět let (pokud dítě zemřelo, 5–10 let). Pokud bylo dítě nalezeno v prostředí, kde bylo zřejmé, že ho někdo nalezne, byl trest ve výši od šesti do dvanácti měsíců (pokud však dítě zemřelo, 1–5 let). Trestné nebylo, pokud matka dítě odložila do nalezince nebo se ho zřekla v porodnici.²⁴⁸

Do jisté míry za infanticidii mohla i nezkušenost dívek, které byly málo (nebo vůbec) informovány o sexuální výchově, těhotenství, porodu, neznalost vlastního těla nebo také jejich naivita a nezkušenost.²⁴⁹ Řada žen pravděpodobně neplánovala, co udělají – mohly jednat jednak impulzivně (ihned po porodu; objevily se i případy, kdy se dívka k tomuto činu uchýlila ve chvíli, kdy byla propuštěna z práce kvůli těhotenství²⁵⁰) nebo to mohla vyvolat aktuální situace (při hledání služby je mohlo cestou napadnout, že lepší by bylo hledání služby bez dítěte, které bylo pro ně jen komplikací). Ženy, které zabily dítě několik týdnů nebo měsíců po porodu, se většinou snažily o své potomky postarat. Některé z nich určitě pocítovaly i mateřskou lásku, ale nakonec jiné východisko než vraždu kojence ze své bídné situace neviděly.²⁵¹ Nelze však vinit ze všeho jen ženy. Za jejich čin, vraždu novorozence, mohla z části i společnost (sousedé, příbuzní, orgány, obec), která matce nepomohla a naopak ji velmi tvrdě odsuzovala.²⁵² Jan Dvořák ve své publikaci *Nemanželské dítě v péči vlastní matky* z roku 1910 upozorňuje, že vůle většiny těchto matek je z počátku dobrá – pokud mají nějaké našetřené peníze nebo pokud otec také něco přispívá na výživu. Ale pokud se oddálí matka od dítěte kvůli práci, může se pro ni dítě stát břemenem. Když otec o sobě nedává vědět, je situace ještě náročnější. Mohou nastat i případy, kdy se ženy starají tak špatně o dítě, že za několik týdnů nebo měsíců umírá jejich svěřenec „přirozenou“ smrtí.²⁵³

V raném novověku se bralo zavraždění dítěte jako dvojitý zločin – jednak zmaření lidského života, ale také dítě nemohlo dojít spásy, když nebylo pokřtěno.²⁵⁴ Ještě do konce 17. století byly ženy ze tento zločin velmi tvrdě potrestány – pochovány zaživa a následně

---

²⁴⁸ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 574.

²⁴⁹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 572.

²⁵⁰ TINKOVÁ, Daniela. *Předcházet či trestat?*, s. 43.

²⁵¹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 593–594.

²⁵² LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 597.

²⁵³ DVOŘÁK, Jan. *Nemanželské dítě v péči vlastní matky*. Praha: Bursík & Kohout, 1910, s. 6.

²⁵⁴ PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, Markéta. *Život poddaných v 18. století: osud nebo volba?: k demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*. 1. vydání. Praha: Togga, 2015, s. 207.

probodeny kůlem (do počátku 18. století hrozily tak tvrdé tresty za infanticidium, že přesahovaly svoji krutostí tresty za jiné zločiny proti životu.²⁵⁵). Pokud dostaly milost, mohly být utopeny. Později se trest mění na stětí a následné zahrabání a probodění. Do druhé poloviny 18. století dostaly velmi vzácně milost od panovníka.²⁵⁶ Pokud ženy byly odsouzeny k trestu smrti, mohly požádat o milost panovníka. Ten s ní ale šetřil, například Marie Terezie, která matky-vražednice neměla moc v lásce.²⁵⁷ Od druhé poloviny 18. století se na tyto ženy mění úhel pohledu a trest smrti se postupně stává výjimkou. Zákoník z roku 1803 rozlišoval vraždu manželského a nemanželského dítěte (vražda manželského byla závažnější), trest pak byl mírnější, pokud za smrt dítěte mohlo opomenutí péče o dítě. Trestné bylo i zatajení porodu. U porodu měla být porodní bába.²⁵⁸

Díky společenským změnám v průběhu 19. století nastala změna i v postoji vražedkyně dětí. Ubývá případů, kdy matky vraždí bez rozmyslu hned po porodu, z obavy před hanbou a společenským odsouzením. Spíše se toho dopouštějí ženy, které chtěly původně své dítě uživit a až zoufalá situace je dohnala k tomuto činu.²⁵⁹ Následná legalizace antikoncepce a dekriminalizace potratu ve 20. století pomohly k téměř vymizení infanticidie.²⁶⁰

2.3.3 Vdova

Dříve nebylo vdovství záležitostí jen starších žen. Stávaly se jimi i mladé ženy, například z důvodu velkého věkového rozdílu mezi manžely.²⁶¹ Věk jejího druhého sňatku se často přibližoval průměrnému sňatkovému věku svobodných snoubenců.²⁶² Mladá vdova nemohla příliš dlouho čekat na další sňatek, protože práci v hospodářství ani na poli nebylo možné odložit ani zastavit.²⁶³ Šance na uzavření nového sňatku záleželo na věku, kdy ženy ovdověly a majetek, který měly. Nejlépe na tom byly mladé a bohaté. Starší ženy musely mít značný majetek, aby tak dokázaly vyrovnat svůj věk. Stalo se však velmi

²⁵⁵ TINKOVÁ, Daniela. *Předcházet či trestat?*, s. 29.

²⁵⁶ BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Člověk českého raného novověku*, s. 208.

²⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 573.

²⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 573.

²⁵⁹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 590.

²⁶⁰ TINKOVÁ, Daniela. *Předcházet či trestat?*, s. 67.

²⁶¹ VELKOVÁ, Alice. Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – OTTLOVÁ, Marta – PRAHL, Roman (ed.). *Věchý stáří, nebo zralý věk moudrosti?* 1. vydání. Praha: Academia, 2009, s. 223.

²⁶² SKOŘEPOVÁ, Markéta. Stereotypy vdovství a vdovectví v tradiční venkovské společnosti. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (ed.). *Utváření identity ve vrstvách paměti*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2011, s. 306.

²⁶³ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Průvodce všedním životem v novověku*, s. 40.

zřídka, aby se padesátnice či dokonce starší žena znovu vdala. U mužů však věkové omezení neexistovalo. Mohl se oženit znovu i v poměrně pokročilém věku.²⁶⁴

Na vesnici se žena objevovala v roli hospodáře velmi zřídka – nepovažovala se totiž za plnohodnotného hospodáře. Vrchnosti i obce se bály, že toto hospodářství nebude schopné platit daně, ani poddanské dávky. Spíše očekávaly, že se zadluží a jim přibude charitativní péče. Což mohlo vést k tomu, že této situace zneužívali jednotliví sousedé i příbuzní. Chtěli tím docílit obviněním vdovy ze špatného hospodaření a tím pádem získat usedlost pro sebe. Některé vrchnosti proto občas nařizovaly, aby vdova opatřila usedlost schopným hospodářem do roka a do dne, jinak jim hrozila velká pokuta. Ve městě byl ale počet domů vedených ženou větší.²⁶⁵

Ovdovělá žena měla tři (čtyři) možnosti, jak dále žít po smrti manžela: 1. převzetí usedlosti a samostatné hospodaření (pokud to právní a rodinná situace dovolila); 2. nový sňatek; 3. odchod na výměnek (respektive život v domácnosti některého z dětí); 4. žena se znova vdala, i když neměla nárok na hospodaření, jen na výminkářské dávky (tato možnost nastávala velmi zřídka).²⁶⁶

Ne všechny ženy se však chtěly znovu provdat. Jestliže jim po smrti manžela zbyl větší majetek (především nemovitost), se kterým nyní měla vdova možnost disponovat, mohl to být silný důvod k tomu, aby další sňatek pečlivě zvážila. Když ovdověla, měla žena konečně samostatnou pozici, kdy mohla nejen činit důležitá rozhodnutí, ale do jisté míry mohla vystupovat jako hlava rodiny.²⁶⁷ Žena se tak mohla starat o nemovitost, když ještě nebyl mužský potomek hospodáře v okamžiku jeho úmrtí ještě dospělý. Starší ženy (co se nechtěly nebo nemohly vdát) předávaly nemovitosti raději dospělým synům nebo manželům svých dcer.²⁶⁸ Další sňatek mohl přinášet i nevýhody – nový manžel mohl přivést do domu několik dalších dětí. Mohlo také dojít k ohrožení postavení dětí ovdovělé ženy, které měly nárok na dědický podíl z otcovské usedlosti, a nový sňatek mohl situaci změnit. Z ekonomického výnosu usedlosti by se tak muselo dělit více osob.²⁶⁹

Vdovství znamenalo často stav ekonomické zranitelnosti.²⁷⁰ Ženy přišly o živitele rodiny, který jim poskytoval základní oporu. Pokud se navíc musela starat ještě o několik

²⁶⁴ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 151.

²⁶⁵ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 150.

²⁶⁶ VELKOVÁ, Alice. Sebevědomé nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století. In: VOJÁČEK, Milan (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2007, s. 327

²⁶⁷ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 151–152.

²⁶⁸ GRULICH, Josef. *Venkovská žena v období raného novověku*, s. 233–234.

²⁶⁹ VELKOVÁ, Alice. *Sebevědomé nebo zoufalé?*, s. 331.

²⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 153.

nedospělých dětí, vdova se tak mohla ocitnout v téměř neřešitelné situaci. Musela tak hledat jiný zdroj příjmu na uživení sebe a svých nezletilých dětí. Vdovy tak obvykle vykonávaly drobnou ženskou živnost (hokynářství, námezdní práce – praní prádla, úklid v zámožnějších rodinách, v textilních oblastech předení lněné příze). Starším osamělým ženám z dolních vrstev vesnické společnosti pak v mnoha případech zbývala žebrota.²⁷¹ Chudoba a neschopnost se uživit pak mohly vdovy dovést k zoufalým činům – v lepším případě krádeže, v nejtěžších případech až vraždy svých dětí z bídy.²⁷²

2.4 Výminek

Vznik výminku doposud není řádně objasněn. Autor Cyril Horáček se přiklání například ke 13.–14. století, ale prameny na potvrzení tohoto časového ohraničení chybí. Nejstarší zápis z českých zemích pochází z roku 1416. Dočítáme se zde, že odstupující rodiče si vyhrazují pro svoji obživu čtvrt lánu.²⁷³ Další písemné doklady o výminku se do 17. století objevují velmi výjimečně.²⁷⁴

Výminek vznikl jako nutnost zajistit základní životní potřeby starým členům, kteří již nebyli schopni pracovat.²⁷⁵ Jednalo se zpravidla o jedinou možnost zabezpečení ve stáří.²⁷⁶ Výminek měl zajistit starost o hospodářství, které vyžadovalo dostatek fyzických sil a také zachování nedělitelnosti a nezadluženosti statku v rodině.²⁷⁷ Horáček shrnuje nejdůležitější funkce výminku: „...(1) aby statek selský nedělený a nepředlužený přešel na nástupce, aby tedy neztenčeny zachován byl v rodině; ...(2) aby rolník k práci neschopný došel starobního zaopatření“.²⁷⁸ Alice Velková jej pak charakterizovala jako: „institut sloužící k zabezpečení hospodáře nebo osob z jeho nejbližšího okruhu pro případ, že by si tito lidé nemohli sami zajistit obživu“.²⁷⁹ Zpravidla se jednalo o starého člověka, který žil společně s rodinou hospodáře, byl pasivním členem a neměl vlastní hospodářství.²⁸⁰

²⁷¹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 150.

²⁷² VELKOVÁ, Alice. *Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, s. 219.

²⁷³ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 274.

²⁷⁴ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 277.

²⁷⁵ KOZLÍK, Jaroslav. Výměnkářská otázka v Čechách v letech 1873–1912 na základě poznání výminku ve vybraných obcích okresu Příbram. In: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami 2000*. Příbram: Státní okresní archiv a Okresní muzeum Příbram 7, s. 67.

²⁷⁶ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 161.

²⁷⁷ HORÁČEK, Cyril. *Výminek: úvaha agrárně politická*. Praha: Společným nákladem Rozhledů a Spolku čes. právníků Všehrd, 1900, s. 16.

²⁷⁸ HORÁČEK, Cyril. *Výminek: úvaha agrárně politická*, s. 55.

²⁷⁹ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 274.

²⁸⁰ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 442.

Výmínek byl součástí usedlosti. Nebyl tedy vázán k rodině, ale k určité nemovitosti. Výmínek se ustanovoval většinou v okamžiku, kdy majitel usedlosti předával nemovitost svému dědici nebo prodával cizí osobě.²⁸¹ Nastala-li pak případná prodej nemovitosti, musel nový majitel usedlosti dodržet i smluvené podmínky, které byly uzavřeny s výměnkářem.²⁸² Hospodář usedlosti byl pak povinen dávat po zbytek života výminkáři dávky (bydlení, jídlo atd.).²⁸³ Přesně vymezení výživy a jiných potřeb (například zřízení menšího odděleného hospodářství) zajišťovala uzavřená smlouva při převodu.²⁸⁴ Pokud výminkář umřel, všechny náležitosti se vracely k původnímu gruntu.²⁸⁵ Bohatí sedláci si mohli výmínek zajistit sami – svoji usedlost předali synovi nebo zeťovi a pak si ze svých peněz koupili chalupu, nebo synovi zajistili novou chalupu a sami pak hospodařili na svém hospodářství do smrti.²⁸⁶

Hospodář disponoval velkou odpovědností a bylo tak potřeba, aby na této pozici byl člověk při plné tělesné a duševní síle, organizačně schopného. Bylo tedy přirozené, že když už hospodář nezvládal každodenní nápor práce, opouštěl svoji pozici a šel na odpočinek. Výměnkáři se pak v mnohých případech snažili na gruntu pomáhat, ale jejich pomoc již záležela na jejich chuti/nechuti či zdravotním stavu. Ztratili sice zodpovědnost a možnost rozhodování ohledně gruntu, ale mohli přispět svými cennými zkušenostmi.²⁸⁷ Jak vysvětluje Velková, životní úroveň hospodáře na výminku se mohla jak pohoršit, tak i polepšit: „*Pokud se někdo stal výměnkářem, na jedné straně mohlo dojít k úpadku v sociálním žebříčku, na druhou stranu ale nemusela vést ke zhoršení životní úrovně. Pokud výměnkář měl například kromě dávek i hotovost od hospodáře, a že neměl zároveň žádné povinnosti, tak si mohl i polepšit.*“²⁸⁸ Postavení samotného výměnkáře také záleželo na tom, jestli šlo o úplatný nebo bezplatný způsob předání majetku. Pokud dal majetek pod podmínkou úplné nebo částečné finanční náhrady, mohl pravidelně pobírat určité finance na přilepšenou. Pokud se jednalo o bezplatné předání majetku, dostával se tak do přímé závislosti na majiteli usedlosti.²⁸⁹

²⁸¹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 149.

²⁸² GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 340–341.

²⁸³ ČENĚK, Florián. O výměnku na panství chrudimském okolo r. 1700. *Časopis pro dějiny venkova* 32, 1923, s. 109.

²⁸⁴ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 149.

²⁸⁵ GRULICH, Josef – VELKOVÁ, Alice. „Týká se mé nemovitosti, usmyslel jsem sobě ustanovit...“. In: Grulich, Josef – KLÁŠTERSKÁ, Alice. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 1998, č. 2, s. 13.

²⁸⁶ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 343.

²⁸⁷ PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, Markéta. *Život poddaných v 18. století: osud nebo volba?*, s. 366.

²⁸⁸ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 302–303.

²⁸⁹ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 342.

Výměnek se netýkal jen starých rodičů. Byl určen i pro sourozence, u kterých byla malá pravděpodobnost, že se ožení.²⁹⁰ Sloužil i pro vdovu po bratrovi, osoby nemocné, s postižením, či pro sourozence nového hospodáře, kteří nenašli obživu,²⁹¹ v neposlední řadě jej mohli využít i nezletilí sourozenci hospodáře.²⁹²

Je třeba zdůraznit, že výměnek si mohly dovolit udržovat jen velké usedlosti. Pokud se jednalo o drobnější usedlost či domek bez půdy, bylo něco takového nemožného. Ve městě, v dílně, kde byla potřeba spíše zručnost než fyzická zdatnost, umožňovalo provozovat živnost až téměř do konce života. Otázka zabezpečení stárnoucích rodičů nebyla sice tak aktuální, přesto se počítalo s tím, že starost o stárnoucí lidi je na bedrech rodiny (popřípadě širšího okruhu příbuzných).²⁹³

Výměnek byl i přes všechny problémy výhodný na obě strany, což dosvědčuje jeho existenci až do poloviny 20. století. Pro syna bylo výhodné být vlastním pánem i za cenu břemene v podobě výměnku než být závislý na otci. A výměnkáři dávalo možnost si vyřádat dědictví ještě za jeho života, v neposlední řadě mohl dávat užitečné rady.²⁹⁴

2.4.1 Stáří

Přesná věková hranice ani definice stáří dříve neexistovala. Staří lidé byli ti, kteří přestávali být schopní pracovat, ubývalo jim tělesných sil a naopak jim přibývaly vnější fyzické znaky stáří, například šedivé vlasy.²⁹⁵ Všeobecně byla vnímána úcta ke stáří, ale v praxi se stávalo, že lidé na sklonku svého života žili na okraji společnosti. Malou úctu ke stáří dokládá i Richeletův slovník z roku 1679: „*Starci jsou obvykle podezíraví, žárliví, lakomí, nevrlí, užvanění, stále si na něco stěžují ... starci jsou odporní.*“²⁹⁶ Pokud tito lidé neměli blízkou rodinu, která by se o ně postarala, mohli dožívat v nedůstojných podmínkách, putovat a žebrať.²⁹⁷ V lepším případě se staří lidí dostali do špitálu, které začaly vznikat v 15. a 16. století jako obecné ústavy pro chudé, neschopné výdělků a pro zestárlé (v roce 1484 byl založen malostranský špitál na Újezdě, roku 1502 pak staroměstský špitál na

²⁹⁰ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, s. 438.

²⁹¹ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 303.

²⁹² HORÁČEK, Cyril. *Výměnek: úvaha agrárně politická*, s. 8.

²⁹³ PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, Markéta. *Život poddaných v 18. století: osud nebo volba?*, s. 366.

²⁹⁴ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 303.

²⁹⁵ VELKOVÁ, Alice. *Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, s. 206.

²⁹⁶ LENDEROVÁ, Milena. – JIRÁNEK, Tomáš. – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 250.

²⁹⁷ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 2. vydání. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, s. 183–184.

Poříčí a roku 1505 novoměstský Pod Slovany). Ústavy byly ale nuzné a kapacitně nestačily pojmout všechny staré lidi, kteří tak byli stejně odkázáni na žebrotu a almužnu.²⁹⁸

Jisté ocenění stáří dochází až v osvícenství, kdy dochází k vytvoření obrazu moudrého člověka, který je pro své zkušenosti vážený a pro jeho rady je mu nasloucháno. Tento typ starého člověka můžeme najít jak v krásné literatuře (Babička, Pantáta Bezoušek), tak i v lidové tvorbě.²⁹⁹

Situace s dožíváním starých nezaopatřených lidí se nezlepšila ani během 19. století. Stále těmto lidem hrozila žebrota, závislost na dobročinnosti ostatních lidí nebo obecní starobinec či špitál. Nadále totiž neexistovalo žádné důchodové zabezpečení. Jen část populace měla výhody penzí, penzijních fondů nebo spolků.³⁰⁰ Do první poloviny 19. století mohli chudí žádat vrchnost o příspěvek, který občas obdrželi, nebo dostali alespoň místo ve vrchnosti zřízeném špitále. Od druhé poloviny 19. století pak tuto povinnost převzaly obce. Ty daly většinou chudým minimální almužnu, případně možnost ubytování v obecní pastoušce. Obce však měly minimální příjem, tak starost o chudé dávaly majetnějším obyvatelům obce – chudí mohli chodit „po prosbě“ (žebrot).³⁰¹ V 19. století nepovažovali povinné pojištění ve stáří za potřebné. Starobní a invalidní pojištění jako povinné se pak objevuje až ve 20. století.³⁰²

2.4.2 Smlouva o výminku

Smlouva o výminku stanovovala přesně dané dávky a práva výminkáře – zpravidla se jednalo nárok na ubytování a stravu, ale mohl se zde objevit i nárok na naturální dávky, právo na různé vedlejší plnění nebo také na pohřební útraty.³⁰³ Mohl se zde občas nacházet i nárok na malé vlastní hospodářství – pole, louky, zahrady či dobytek.³⁰⁴ Vyjmenované požadavky byly většinou zaznamenány do detailů. V praxi nemuseli tyto podmínky výminkáři vyžadovat, ale dávalo jim to jistotu a možné obrany v případě konfliktu.³⁰⁵

²⁹⁸ TVRDOŇ, Antonín. *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931*. Díl 2, veřejná ústavní a všeobecná dobrovolná péče o chudé a mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931. Praha: Státní úřad statistický, 1931, s. 9.

²⁹⁹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 250.

³⁰⁰ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 161.

³⁰¹ NOVÁK, Pavel et al. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*, s. 153.

³⁰² LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, s. 251.

³⁰³ ŠTASTNÁ, Jarmila. Výměnek a postavení výměnkářů v západním podkrkonoší. In: *Český lid* 58. Praha: AV ČR, 1971, s. 283.

³⁰⁴ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 342.

³⁰⁵ BŮŽEK, Václav et al. *Společnost českých zemí v raném novověku*, s. 568.

Zřídka se stávalo, že se výminkář zavazoval ve smlouvě k určitým povinnostem (výpomoc v hospodářství) vůči novému hospodáři.³⁰⁶

Co vše zahrnoval výminek, záleželo na velikosti usedlosti nebo také na vztahu mezi starým a novým hospodářem. Bydlení představovalo společné soužití v jedné domácnosti (místnosti), vlastní výměnkářská světnička nebo u bohatších dokonce i samostatný domek³⁰⁷ (který si výminkář často staví už před odchodem na odpočinek³⁰⁸). Stravovat se pak mohli buď s rodinou nového hospodáře, dostávat potraviny a sami si vařit, nebo si zajišťovat naturálie z vlastního hospodářství.³⁰⁹ Pokud měli to štěstí a kus svého malého hospodářství na výminku vlastnili, tak rozsah půdy i dobytku byl stanoven předem v rámci smlouvy. Někdy však mohla být smlouva nevýhodná. Nový majitel gruntu postrádal kus svého hospodářství, které potřeboval k zaplacení všech státních, vrchnostenských, církevních či soukromých pohledávek, a dostával se tak do potíží.³¹⁰

Na výminek měla vliv i řada dalších faktorů: zadlužená nebo nezadlužená usedlost, schopnost výminkáře pracovat, jeho zdraví, zdali měl kapitál nebo ne,³¹¹ špatný stav předávaného hospodářství a v neposlední řadě i nedostatek finančních prostředků. Velká prosperující hospodářství dávala přednost vyčlenění určitého hospodářského zázemí, kde mohli být výminkáři částečně nezávislí, zabezpečili si základní životní potřeby nebo vedlejší příjmy.³¹²

2.4.3 Komplikace výminku

Předávání hospodářství a následný život se mnohdy neobešel bez problémů mezi odcházející a nastupující novou generací. Mezigenerační spory se objevovaly jak na straně rodičů, tak i na straně jejich dětí. Dochází vlastně k výměně rolí – dřívější živitel je osobou vyživovanou a ti, kteří byli živeni, se stávají vyživovateli.³¹³

Vzájemné konflikty však mohly nastat i dříve, než rodiče odešli na výměnek. Mohlo se jednat při rozhodování o budoucím majiteli usedlosti, výše dědických nároků pro ostatní děti, mravně špatné chování budoucího dědice (syna, zetě), které mohlo vést až

³⁰⁶ HORÁČEK, Cyril. *Výminek: úvaha agrárně politická*, s. 8.

³⁰⁷ GRULICH, Josef – VELKOVÁ, Alice. „*Týkaje se mé nemovitosti, usmyslel jsem sobě ustanovit...*“, s. 13.

³⁰⁸ PROCHÁZKA, Vladimír. Výbava a výměnek na české vesnici v 16. a 17. století. In: *Český lid* 49, 1962, s. 61.

³⁰⁹ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, s. 439.

³¹⁰ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 346.

³¹¹ KOZLÍK, Jaroslav. *Výměnkářská otázka v Čechách v letech 1873–1912*, s. 111.

³¹² GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 340–341.

³¹³ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, s. 442.

k vydědění (většinou se však jednalo jen o částečnou újmu v dědických nárocích)³¹⁴ nebo se jednalo o zlou povahu hospodáře/hospodyně/výměnkáře.³¹⁵

Další problémy mohlo způsobit společné bydlení staré a nové generace, především pokud se jednalo o život v jedné světničce. Výminkáři měli větší možnost zasahovat do chodu hospodářství, tudíž i do života svých snach a zeťů, kteří je nemuseli mít v lásce ani v úctě. Jejich dcery a synové se tak mohli ocitnout mezi dvěma mlýnskými kameny.³¹⁶ Dále se mohlo jednat o situaci, kdy se hospodář nechtěl vzdát svého hospodářství, ale usedlost musel předat z důvodu nedostatku fyzických sil.³¹⁷ Mohlo se jednat i o nedodržení předepsaných termínů i rozsahu obvyklých dávek pro výměnkáře.³¹⁸

Jiným možným problémem mohl být velký výminek, který zbytečně zatěžoval hospodářskou usedlost. Výměnkář měl totiž právo na to, co bylo ve smlouvě a bylo jedno, jaká byla úroda (mohl trvat tedy na svých dávkách i když byl špatný rok). Mohlo tak někdy dojít k absurdní situaci, kdy životní standard výměnkářů mohl být i vyšší než standard hospodářovy rodiny.³¹⁹ Hospodář mohl odejít na odpočinek už v produktivním věku a doba výminku pak trvala déle, než bylo obvyklé. Mohl tak v dobách tělesné síly pobírat dobré dávky a žít si bez starostí a námahy, kdy vlastně žil na účet a z potu práce hospodáře.³²⁰ Na druhou stranu odchod rodičů na výminek v produktivním věku nemusel mít jen negativní důsledky, mohli v hospodářství třeba vypomoci a nahradit tak chybějící pracovní síly.³²¹

Ani smlouva nedokázala zajistit lidem ve stáří klidné dožití ve svém rodném domě. Noví majitelé mohli respektovat právo na výminek, svým chováním však mohli výminkáři velmi znepríjemnit život.³²² Po odchodu na výminek se mohla úcta ke starým vytratit. Pokud výminkáři alespoň částečně pomáhali na usedlosti (hlídání dětí, péče o domácnost), mohli si svoje postavení a úctu částečně udržet. Pokud ale již nemohli vypomáhat a byli nemocní, byla jejich situace horší³²³ – byli v podstatě bez jmění, nebyli schopni pracovat a byli tak odkázáni jen na dávky od nových hospodářů.³²⁴ Stávali se tak spíše

³¹⁴ BŮŽEK, Václav et al. *Společnost českých zemí v raném novověku*, s. 568.

³¹⁵ ČENĚK, Florián. *O výměnku na panství chrudimském okolo r. 1700*, s. 111.

³¹⁶ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*, s. 56.

³¹⁷ ŠŤASTNÁ, Jarmila. *Výměnek a postavení výměnkářů v západním podkrkonoší*, s. 284–285.

³¹⁸ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 345.

³¹⁹ VELKOVÁ, Alice. *Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, s. 221.

³²⁰ HORÁČEK, Cyril. *Výměnek: úvaha agrárně politická*, s. 49.

³²¹ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 302.

³²² VELKOVÁ, Alice. *Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, s. 216.

³²³ NOVÁK, Pavel et al. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*, s. 127.

³²⁴ HORÁČEK, Cyril. *Výměnek: úvaha agrárně politická*, s. 49.

zbytečnou přítěží.³²⁵ Někteří se proti špatnému chování ze strany svých potomků preventivně bránili dovětkem ve smlouvě, že pokud by se syn vůči nim choval špatně, mají právo mu usedlost odebrat a dát ji jinému dědici. Mnohdy byl ustanoven i postup, jak postupovat v případě nedorozumění – hospodář vystaví domek (nebo žádost o samostatnou výměnkářskou domácnost – přistavění světničky³²⁶) nebo zaplatí odstupné.³²⁷ Při vážném porušení podmínek mohl výměnkář odstoupit od smlouvy.³²⁸ Otcové si kolikrát udrželi silnou autoritu až do smrti, ženy však často takové postavení neměly, zejména pokud byla ženou macecha nového hospodáře. Jestliže pak nastal nějaký konflikt, málokdy se snažily vdovy dovolat spravedlnosti u vrchnosti nebo u soudu. Náročné situace se snažily zvládat nebo se pokoušely najít takové řešení, díky kterému by mohly dožít poslední roky života v klidu. Jiné možnosti aspoň částečně klidného dožití neměly – zbývala jen možnost jít k dalšímu svému dítěti nebo k příbuzným, v krajní nouzi pak bylo získání místa ve špitálu.³²⁹

---

³²⁵ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Průvodce všedním životem v novověku*, s. 40.

³²⁶ PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lydie. *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 256.

³²⁷ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, s. 446.

³²⁸ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva*, s. 343.

³²⁹ VELKOVÁ, Alice. *Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, s. 217.

3 Rozbor kramářských písní

Ve třetí kapitole budeme rozebírat jednotlivé kramářské písně³³⁰, které jsme rozdělili do dvou podkapitol – násilí na dětech a násilí na rodičích. Jedná se zpravidla o vyhocené rodinné situace, které však neodrážejí každodenní realitu. Popisují jen určité extrémní případy, které mají za úkol přitáhnout pozornost potencionálních čtenářů. Mnohé z uvedených příběhů v kramářských písních jsou tak zcela vymyšlené, odrážejí jen dobový zájem o určitý typ příběhu, reflektují vkus čtenářů apod. V předchozí kapitole jsme se podrobně věnovali rodinným vztahům proto, aby vynikla odlišnost dobové reality a obsahu písní. Některé aktuální dobové problémy se však v textech mohly odrážet.

3.1 Násilí na dětech

První část naší kapitoly je zaměřena na násilí na dětech. Děti jsou zde týrány především svými vlastními rodiči, případně i macechou nebo novým partnerem. Ani v jednom z níže popisovaných příběhů se děti proti svým rodičům neprovinily a aktivně si své týrání nezavinily (například že by neposlouchaly, špatně se chovaly atd.). Jejich rodiče je týrali nebo vraždili z důvodu peněz, bídy, víry nebo rodičům jen překážely. Nevlastní děti jsou pak týrány svými macechami. V písních se také často objevuje postava ďábla, který buď rozvrátí šťastné manželství (otec začne pít nebo podezřívá svoji manželku z nevěry) nebo namluví otci, ať zabije celou svoji rodinu. Vraždění pak dojdou spravedlivého trestu.

Do děje často zasahuje Bůh nebo postavy z nebe (Panna Maria, sv. Jan atd.). Týrané děti zachraňuje zázrakem (děti ožijí, otevře se jim vězení) nebo pošle kolemjdoucí osoby, které děti uslyší naříkat plakat a zachrání je. Bůh také vysvobozuje děti z jejich utrpení tím, že si je povolává k sobě. Děti jsou v těchto písních velmi zbožné – často se modlí k Bohu nebo uctívají některé svaté. Ve velkých těžkostech a utrpení se vždy obracejí na Boha s prosbou o pomoc.

Autoři zde velmi detailně popisují týrání nebo vraždění dětí. V textech také líčí důvody a pohnutky, proč jejich rodiče takto konali – jestli jen z čirého sobectví (lakomství), z vnuknutí ďábla nebo jako akt z velkého zoufalství. Někteří vraždění poslěze svého

---

³³⁰ Jako označení citací k jednotlivým kramářským písním jsme použili místo stránek čísla veršů. Rozhodli jsme se tak na základě chybějící paginace kramářských písní.

Pracovali jsme se sbírkami kramářských tisků Národního muzea Praha – fond kramářské písně (KP), fond kramářské písně ze špalíčku (KP Špal.), fond Varia Rudolfa Hlavy (KP R. Hlava) a fond Jana Františka Hrušky (Hruška).

činu litují, jiní zase konají tento těžký hřích bez jakéhokoliv slitování. Autoři písní často používají konkrétní místa událostí a data, kdy se osudný skutek stal.

Závěr písní patří především výzvám, aby rodiče své děti milovali a věřili Bohu. Pokud jsou v těžkostech, Bůh je vždy ochrání a pomůže – ať už z chudoby, z moci ďábla, lakomství nebo špatných skutků. Kdo také důvěřuje Bohu a stará se o děti, dostane Boží požehnání. V písních je také kladen důraz na modlitbu a úctu k Panně Marii.

Druhou část kapitoly jsme rozdělili do devíti podkapitol.

V první části vystupují v hlavní roli macechy, které týrají své nevlastní děti, ve druhé podkapitole jsou děti trápeny pro svoji křesťanskou víru, kterou přijaly. Dále jsou hlavním motivem peníze, pro které jsou rodiče schopni své děti týrat nebo zabít. Ve čtvrté části je motivem k vraždě velká bída – otec od rodiny vidí jako nejkrajnější řešení jejich velmi nuzné životní situace vraždu svých dětí, které ale velmi miluje. V páté podkapitole vyvraždí otec celou rodinu zpravidla z vnuknutí ďábla. Další oddíl je o dětech, které svým rodičům překáží. Sedmá část této kapitoly je o rodičích, kteří nevědomky zabijí své děti pro peníze (své děti dlouho neviděli). Předposlední úsek je o vraždě dětí a matky jejím mužem a děvečkou, do které se zamiloval. Do poslední, deváté části, jsme umístili písně, které svým obsahem nikam nezapadaly.

3.1.1 Macecha

Počet písní: 9 – KP J 119/3, KP 8461, KP P 122/1, Hruška 8, KP 5269, KP R. Hlava 3075, KP R. Hlava 5425, KP 557, KP R. Hlava 3086.

Přesná datace: 3 – KP 5269 (1868), KP R. Hlava 3075 (1868), KP R. Hlava 3086 (1862).

Přibližně: 3 – KP J 119/3 (tisk J. Zvikla v Mladé Boleslavi), KP J 22/1 (nákladem Jana Blažka), Hruška 8 (tisk Jana Rippla).

V prvním tematickém celku jsou hlavními postavami otec a macecha – jeho druhá žena, kterou si vzal po smrti své první manželky (její manžel buď měl, nebo neměl podíl na její smrti). Macechy jsou na své nevlastní děti zlé. Týrané děti pak chodí plakat nad hrob své maminky, kde se jim pak zjeví buď Panna Maria, či jiná osoba z nebe nebo uslyší hlas své maminky. Poslové z nebe sirotky utěšují a tyraní jsou následně potrestáni (náhlým uhořením, spravedlivým soudem, narozením znetvořeného dítěte). Otec, který v některých písních měl děti ze začátku rád, později uvěří zlé maceše a sám začne děti trápit. Na konci kramářských písní autor vyzdvihuje Boží ochranu sirotků, lásku rodičů ke svým dětem (díky které budou mít požehnání od Ježíše) nebo také Boží trest pro macechy

a otce: „*A to na příklad všem lidem, že Bůh chrání sirotky, toho kdo jim ubližuje zvlášť jsou to druhé matky, zešle on trest i na otce, zle jenž z dítkem zachází, slze sirotka před trůnem, tam v nebesích žalují. Odplatu časnou i věčnou, dosáhnou ti rodiče, od Boha k jejich radosti, jenž milují dítky své a je učí k pobožnosti, ctíti Pannu Marii, budiž Pán Ježíš pochválen, Panna Maria. Amen.*“³³¹ Macechy jsou zde nabádány, aby své nevlastní děti nesužovaly a sirotci vyzváni, aby se modlili: „*Tedy manželé, manželky, dítek svých nesužujte, ráděj jich z otcovské lásky každodenně líbejte, s růženečkem pozdravujte, pět ran Krista Ježíše, aby od nás odvrácena byla ta metla Páně. Vy pak sirotkové malí, jenž rodičům nemáte, každodenně modlitbičku, za ně se pomodlete, ať hněv Boží jest ukrocen, v nebi před Kristem Pánem, s Marií sedmi bolestnou, na věky věkův Amen.*“³³²

V prvních dvou velmi podobných písních (KP J 119/3 – stalo se blíže města Ratiboř v Pruské zemi roku 1872 (dnešní Racibórz v Polsku), KP 8461 – událo se blíže města Soběslavi) miloval jeden chlapec Marianku už od školy, ale protože byla chudá, nemohl si ji vzít. Nakonec pojal za manželku nábožnou Karolínu, se kterou žil téměř deset let. Narodilo se jim pět dětí. Karolínu pak ale otrávil, aby si mohl vzít svoji dětskou lásku. V jedné z písní (KP 119/3) měl s Marianou i dvě nemanželské děti (během manželství s Karolínou), které jejich matka následně zabila. Po smrti Karolíny byl odsouzen na pět let pro podezření z vraždy. Když vyšel z vězení, oženil se s Mariankou. Macecha ale své nevlastní děti trápila a jejich otec po čase začal věřit manželce, že děti doma kradou jídlo a začal je také týrat: „*On ztratil otcovské srdce nemiloval své dítky, uposlechl její návod zlomyslné manželky, že ji nectěj jako matku doma všechno poberou po nebožce své babičce z domu všechno odnesou.*“³³³ Děti pak často chodily plakat na hrob své maminky. Zde se jednou nejstarší dceři zjevila osoba z nebe, která jim řekla, ať se vrátí domů. Když tak učinily, našly chalupu v plamenech, jen nemluvně (manželské dítě jejich otce a macechy) přežilo. V písni KP J 119/3 je pak dovětek o tom, jak se díky matce macechy našly ony dvě zavražděné nemanželské děti ve chlévě, a ač byly mrtvé osm let, vypadaly jako živé.

V dalších čtyřech písních (tři z nich shodně uvádějí datum události 13. listopad 1866 – Hruška 8, KP 5269, KP R. Hlava 3075) se děj odehrává v pruské zemi ve městě

---

³³¹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 8461. *Malou chvíli poslechněte, roztomilí křesťané*, s. 1, s. d., verš 19–20.

³³² Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, Hruška 8. *Žalostná píseň o pěti sirotkách a zázračném pacholetí*, s. 1, s. d., verš 16–17.

³³³ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP J 119/3. *Podivuhodné události o vraždách a zázracích*, Mladá Boleslav, s. d., verš 10.

Oppoli (dnešní město Opolí v Polsku). Otec od rodiny musí na vojnu, a když se vrátí, najde svých pět dětí bez maminky, která zemřela na cholera. Otec si nachází novou manželku, ale jelikož je přes týden v práci mimo domov, macecha má volný prostor k týráni svěřených dětí. Jednou si otec konečně všiml, jak jsou děti bledé. Ony se mu svěřily, že je macecha trápí hladem a hodně je bije. Ta se však bránila, že to naopak děti rozdávají chleba na ulici. Otec uvěřil maceše a děti ztrestal. Děti šly plakat na mamčin hrob, kde se jim zjevila osoba z nebe, která je poslala zpět domů. Tam macecha zrovna porodila dítě se dvěma obličejí, které pak bylo odesláno k prozkoumání ke králi do Berlína. Znetvořené dítě pak sloužilo jako výstraha všem zlým macechám.

Písňe KP R. Hlava 5425 a KP 557 se odehrávají v blíže nespecifikovaném bavorském městě, které autor písňe označuje jako Šartýn. Po patnácti letech se však do ní zamiloval její nevlastní otec. Spolu se schovankou se rozhodli, že zabijí jeho manželku, aby se mohli vzít. Po manželce zůstalo pět dětí, jedno bylo ještě kojeneček. Macecha děti týrala. Ty chodily plakat na hrob maminky, kde uslyšely mamčin hlas. Měly lidem oznámit, že byla otrávena jejich otcem. Děti to však řekly otcí. Ten se ulekl a spolu se schovankou děti cestou k mamčině hrobu zabili. Dvacetitýdenní miminko, jejich nejmladší sourozenec, pak ale ostatním lidem zázračně prozradilo, kde najdou jeho zavražděného sourozence. Lidé našli děti v kostnici – jako zázrakem živé. Pachatelé vraždy byli krutě potrestáni – otce napíchli na kůl a schovanka byla roztrhána koňmi.

Poslední písňe tohoto tematického celku se odehrává v Sopotnici, blíže městečka Počejna (dnešní Potštejn), kde macecha trápila svoji nevlastní dceru hladem. Děvčátko chodilo plakat na hrob své maminky: „*Ach má matičko rozmilá, copak jste mně opustila, vím že jste mě milovala a mě chlebem krmívala. Ach má matičko vstávejte, mě hladem soužit nenechte; ach! Buďte mne nápomocnou, povolejte mne za sebou.*“³³⁴ Tam pak děvčátko uslyšelo matčin hlas, který říkal, ať jde domů, že bude do své smrti živena jen vodou a že brzy přijde její hodina. A tak se také stalo. Dvě stě dní bylo děvče živeno jen vodou a v Praze lékaři potvrdili, že je zázračně živeno Bohem. Naplnila se však i druhá část slibu, že brzy přijde její hodina – děvčátko umírá.

---

³³⁴ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písňí, KP R. Hlava 3086. *Pravdivá písňe o přihodilém nadobyčejném objevení v Sopotnici*, Chrudim, 1862, verš 8–9.

3.1.2 Zabití dětí kvůli víře

Počet písní: 7 – KP 2375, KP R. Hlava 4118, KP R. Hlava 3077, KP 2072, KP 119, KP 10223, KP M 23/1.

Přesná datace: 5 – KP 2375 (1860), KP R. Hlava 4118 (1861), KP R. Hlava 3077 (1861), KP 119 (1859), KP M 23/1 (1864).

Přibližně: 1 – KP 10223 (tisk u Josefa Zvikla v Mladé Boleslavi).

V těchto písních se děti dostávají do potíží kvůli katolické víře, kterou přijaly. Jejich rodiče, sami pohané nebo židé, je za to krutě potrestají. Děti však zachraňuje Panna Maria nebo Bůh. Na konci písní autor vyzývá posluchače, aby se vždy obraceli k Bohu a aby nebloudili v pohanské víře: „*O Kriste Ježíši! Rač hněv ukrotiti, a v té svaté víře, skrz moc tvého kříže, rač nás utvrditi. Abychom v pohanské víře nebloudili, nýbrž s Kristem Pánem, by na věky amen věčně přebývali.*“³³⁵ Zdůrazňována je zde zejména úcta a modlitba k Panně Marii: „*Dostala se dušička, kde jest Krista Matička, že se věrně modlila, nebe si vysloužila. Tak dušičko křesťanská pohni se jedna ze sta, příklad svatý rozjíměj, matičku Boží vzývej. Amen amen Maria, ať jest nám odpuštěná, nám hříšným naše vina, Matičko Ježíšova.*“³³⁶ V neposlední řadě je připomínáno, aby lidé nehřešili, činili pokání a díky tomu došli nebe: „*Tak tedy se hled'me k Bohu obrátiti a činme pokání, přestaňme hřešiti. Tak nám Bůh odpustí naše těžké hříchy, budem se radovat v nebi až na věky.*“³³⁷

První tři písně (KP 2375, KP R. Hlava 4118, KP R. Hlava 3077) vypráví o zázraku zjevení Panny Marie, který se stal v zemi Neapolitánské v městě Manfredonii (město v Itálii) roku 1847. Ve městě žila vdova, která měla dva sirotky. K nim si chodily hrát jiné dvě děti, které pocházely z pohanské rodiny. Vdova se se všemi dětmi modlila. Jednou uslyšeli pohanští rodiče své děti se modlit. Velmi je to rozlítlo, své děti ztrýznili a zavřeli do žaláře. Zůstanou tam tak dlouho, dokud neuvěří v pohanské bohy: „*Hned s velikou zlostí tak se nad nimi běsí, jako drak ze dveří rozsteklená pak běží šmejka jich za vlasy. Otec rozhněvaný tak jich velmi ztrýznil, a hned bez prodlení, celé zkrvácené, do žaláře vsadil.*“³³⁸ Děti odporují, že se raději nechají pokřtít. Třetí den k nim do žaláře vstoupila Panna Maria a dala jim modlitbičku. Řekla jim, ať se jí modlí každý den, že

³³⁵ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 2375. *Pravdivý zázrak o zjevení Panny Marie*, Praha, 1860, verš 34–35.

³³⁶ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 2072. *Truchlivá píseň o jedné panně jménem Vilímě*, s. l., s. d., verš 32–34.

³³⁷ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 10223. *Nová píseň o pravdivém příběhu*, Mladá Boleslav, s. d., verš 40–41.

³³⁸ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 2375. *Pravdivý zázrak o zjevení Panny Marie*, Praha, 1860, verš 26–27.

budou osvobozeny. A opravdu, hned nastal den, kdy děti vyšly ven a mnoho pohanů se nechalo v ten den pokřtít.

V písních KP 2072 a KP 119 jsou hlavními postavami otec (myslivec), který je zatvrzelý pohan a jeho dcera Vilímie, která šla do služby do města ke zbožnému hraběti. Dva roky tam sloužila a pak hraběte prosila, aby mohla přestoupit na katolickou víru. Když se o jejím činu dozvěděl otec, rozhodl se, že ji zabije. Vyhržoval ji, ale ona se nebála a věřila Panně Marii. Jednou v noci k ní přišel otec a vrazil jí meč do srdce. Ke všemu se pak s hrdostí doznal. Nakonec ale svého činu lituje a než dojde k jeho popravě oběšením, uvěří v Boha a chce být pokřtěn.

Poslední dvě písně jsou příběhem ojedinělé. Píseň KP 10223 vypráví o francouzské zemi, kde žilo hodně pohanů. Dvě jedenáctileté děti pásly dobytek u jednoho pramene. Při západu slunce se jim zjevila krásná paní. Ozámila jim, že Bůh je rozhněvaný na lidstvo za jeho nepravost a že tuto zprávu mají vyřídít ostatním. Když to ale děti řekly rodičům, ti se rozzlobili, zbili je a dali do vězení. Za rok a den se jim opět zjevila Panna Marie a děti z vězení vyvedla. Píseň KP M 23/1 se udála ve Varšavě. Děti židů si chodily hrát k sousedům, kteří byli katolického vyznání. Židovské děti posléze přestoupily na katolickou víru, což jejich rodiče nesnesli. Snažili se děti přemluvit, ale bezvýsledně. Tak použili násilí: „*Tu hned ti nevážní židé, bez lítosti popadli, ruce a nohy roztáhly, na stěnu jej přibíli. Hled' jestli ti tak milo, když ty chceš křesťanem být, tak na té stěně ztrýzněný přibítý, musíš umřít.*“³³⁹ Jeho sestru též trýznili: „*Hned židé popadli děvče nevázně obnažili, udicemi ji mrskali, náramně zkrvavěli.*“³⁴⁰

Děti zachraňuje muž, který jde kolem domu, odkud je slyšet dětský nárek. Děti byly zachráněny a než zemřely na následky mučení, stihly přijmout křest.

3.1.3 Týrání dcery pro peníze

Počet písní: 8 – KP 310, KP 8493, KP R. Hlava 2426, KP P 351/1, KP A 228/2, KP R. Hlava 5755, KP 857, KP R. Hlava 2863.

Přesná datace: 1 – KP 8493 (1862).

Přibližně: 5 – KP 310 (vytištěno v Turově), KP R. Hlava 2426 (vytištěna v Těšíně), KP P 351/1 (sepsáním a nákladem Josefa Chládky ml.), KP A 228/2 (tiskem v Těšíně), KP R. Hlava 5755 (tiskem v Těšíně).

³³⁹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP M 23/1. *Píseň příkladná o dvou židovských dětech*, Praha, 1864, s. 6.

³⁴⁰ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP M 23/1. *Píseň příkladná o dvou židovských dětech*, Praha, 1864, s. 6.

V dalším tematickém bloku jsou hlavním a ústředním motivem peníze, které určitým způsobem získala dcera. Rodiče chtějí získat dceřino bohatství, a proto se jí zbaví tím, že dceru zavřou do sklepa nebo do truhly. Dívka je ale osvobozena kolemjdoucími (často poslanými Bohem) a její rodiče jsou potrestáni. Na konci textu jsou posluchači upozorňováni, aby takto nekonali a drželi se Boha: „*Jak a kterak se s ní vede, jest Bohu povědomo, jenom křesťané roztomilí, považte jak jest mnoho, toho skutku nepáchejte, který se jest nyní stal, raděj se Boha přidržte, aby vás ve všem zastal.*“³⁴¹ Pokud se budou o děti dobře starat, dostane se jim Božího požehnání: „*pročež rodičové dítky ved'te cestu, štěstí dítkám ukazujte, za to vám dá pán Bůh požehnání a po smrti v nebi radování.*“³⁴²

První tři písně (KP 310, KP 8493, KP R. Hlava 2426) vyprávějí příběh, který se stal v Mladé Boleslavi. Bohatý muž počal dítě s dívkou. Nemohl se však o ně postarat, a tak odkázal dítěti peníze, které byly uloženy v sirotčí kase. Jeho matka se i se svým novým partnerem rozhodla peníze získat. Dohodli se, že se dcery zbaví – zavřeli ji do truhly, kde ji týrali: „*Naposledy do truhly to dítě zavřeli, v komoře tři neděle velmi ho trýznili! Hrozný hlad jest mělo, a jak se trápilo, hladem a bolesti ujedlo si prsty.*“³⁴³; „*Když samotná služebnice, tu stravu jest přinesla, prsty pod víkem koukaly, víkem mu je víc přitiskla, až samotná krev za nechty po zemi jest stříkala, z toho si služebnice jenom špás udělala.*“³⁴⁴ Nakonec měl dívenku otčím zabít. Naštěstí šli kolem lidé, kteří slyšeli nárek děvčátka a zachránili ji. Děvčátko pak ale umřelo a matka s otčímem skončili ve vězení. V tomto příběhu Bůh zachraňuje děvčátko skrze lidi – dva lidé byli cestou z hospody posláni Bohem (KP 310), v písni KP 8493 zase slyšeli volání dcerušky, jak volá k Ježíši a ke svaté Anně. Děvčátko se i přesto velké utrpení obrací k Bohu a ukazuje svoji silnou víru: „*Ach odpusť mně sám Kristus Pán, ach můj drahej Ježíši, ach prosím přijmi na milost, tu mou ubohou duši, nebo jsem své mučednictví, na tom světě vystála, teď bych z toho světa již k tobě vykročila.*“³⁴⁵

Další čtyři shodné písně (KP P 351/1, KP A 228/2, KP R. Hlava 5755, KP 857), jejichž děj se udál u Liberce v Šimonově (dnešní Šimonovice), pojednávají o starší dívce, která

---

³⁴¹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 310. *Truchlivá píseň o mučednictví jednoho dítěte, které v Mladé Boleslavi vystálo*, Turov, s. d., verš 23.

³⁴² Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 351/1. *Píseň o hrozném činu, který rodiče na své dceři vykonali*, Litomyšl, s. d., verš 12.

³⁴³ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 8493. *Truchlivý zpěv o mučednictví jednoho dítěte*, Chrudim, 1862, verš 7.

³⁴⁴ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 310. *Truchlivá píseň o mučednictví jednoho dítěte, které v Mladé Boleslavi vystálo*, Turov, s. d., verš 7.

³⁴⁵ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 310. *Truchlivá píseň o mučednictví jednoho dítěte, které v Mladé Boleslavi vystálo*, Turov, s. d., verš 20.

byla také sužována od svých rodičů pro peníze. Otec, podruhé ženatý, poslal svoji dceru do služby k bohatému pánovi, se kterým otěhotněla. On si ji ale nemohl vzít kvůli společenskému postavení, tak jí vyplatil 300 stříbrných peněz. Dcera běžela hned k otci, protože si myslela, že se nyní budou mít konečně dobře. Její otec s nevlastní matkou se jí ale chtěli zbavit, aby jim všechny peníze připadly. Proto ji svázali ruce a nohy a dali do chléva, aby zde umřela hladem. Ona se ale modlila a vzývala Boha. Takto tam ležela dva roky a devět měsíců a byla živena jen tím, co žrala koza. „*Hubou si to brát musela neb ruce svázané měla, na polovic tam uhnula nebo se obrátit nemohla.*“³⁴⁶ Očekávané miminko pak sama potratila kvůli týrání (KP A 228/2, KP R. Hlava 5755, KP 857) nebo ho její rodiče usmrtili, protože se báli prozrazení (KP P 351/1). Bůh se na to nemohl dívat, tak se rozhodl ji osvobodit. Šel najednou kolem stařeček, který slyšel dívčino volání o pomoc a sdělil to ostatním. Zbídačenou dceru lidé zachránili, ale byla k nepoznání, jak ve chlévě tak dlouho ležela. Otec s macechou skončili ve vězení. Dceru převezli do nemocnice, kde o ni bylo dobře postaráno: „*Když ji z místa pozvednouti chtěli, kusy masa z ubohé padaly, tu do plátna zahalena byla, do nemocnice byla dodána.*“³⁴⁷ V písni KP 351/1 pak šestého dne umřela.

Poslední kramářská píseň (KP R. Hlava 2863) je svým dějem velmi odlišná oproti předcházejícím písním, ale spojuje je peníze, skrze které dcera trpěla. Odehrálo se v polské krajině roku 1871. Tam žil jeden bohatý sedlák s manželkou a šestiletou dcerkou. Dne 24. ledna u nich požádal o nocleh jeden řemeslník. Manželka jej ale v noci zabila, protože měl u sebe velmi hodnotné zboží. Její dcerka ji však při činu ale viděla. Když otec přišel domů, děvčátko mu vše vypovědělo. Otec se toho zalekl a rozhodl se ji odvést do lesa, kde zabloudí a zahyne. Děvčátko bloudilo lesem a modlilo se. Druhý den se objevil mládenec, který ji ukázal cestu domů. Tam děvče ale čekala smrt. Matka ji probodla nožem. Otec z toho byl zoufalý a oběsil se. Vražedkyně byla odsouzena. Píseň měla sloužit především bezbožným ženám: „*aby si příklad vzaly, nic zlého nespáchaly*“.³⁴⁸

---

³⁴⁶ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 857. *Nová píseň pro mládence a panny*, s. 1., s. d., verš 14.

³⁴⁷ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 351/1. *Píseň o hrozném činu, který rodiče na své dceři vykonali*, s. 1., s. d., verš 13.

³⁴⁸ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2863. *Nová píseň o hrozném vraždě, která jest spáchaná v krajině polské roku 1871*, s. 1., s. d., verš 28.

3.1.4 Zabití dětí z bídy

Počet písní: 5 – KP R. Hlava 2841, KP A 254/1, KP 1045, KP 1685, KP 8553.

Přesná datace: 3 – KP A 254/1 (1865), KP 1045 (1865), KP 1685 (1862).

Přibližně: 2 – KP R. Hlava 2841 (tisk Josef Zvikla v Mladé Boleslavi), KP 8553 (tisk V. Augusty v Litomyšli).

V těchto kramářských písních se objevuje stejný motiv – otec zabije své děti, které velmi miluje, pro nedostatek peněz. Vraždu svých dětí vidí jako jediné východisko z jejich bídy a chce tak děti uchránit před dalším nešťastným životem. Psychologie hlavní postavy otce – je zde velmi dobře popsána. Líčí, jak své děti velmi miluje a jak se o ně stará: „*Otec ty děti miloval, jak svoji duši v těle, na loktech je nosíval, otcovsky líbal vřele, každé ráno snídani, do jeslích je nosíval, pak nazpět v době večerní domů je přinášíval.*“³⁴⁹ Tím chtějí autoři písně poukázat na to, že vražda svých dětí pro něj musela činem bezbřehého zoufalství při představě bolestné budoucnosti: „*Truchlivě si předkládal svou nouzi budoucí. Do myšlenek se zabral, do chrámu měl chůzi. Po obědě ulehnul, aby trampoty pozbyl; červ jej v srdci uhryznul, zoufalstvím zápasil.*“³⁵⁰ Jeho vraždy jsou ale často krutě a detailně popsány. Sám pak spáchá sebevraždu. Na konci příběhu autoři poukazují na to, že i když jsou rodiče ve velmi těžké situaci, že mají vždy věřit v pomoc Boží: „*Považte matky citlivé, žalost té smutné matky, i my upřímní otcové, jenž milujete děti, v bídách v nouzi nezoufejte Bůh o všechny pečuje, pomoc Boží důvěřujte, Bůh každému přispěje.*“³⁵¹ nebo „*Rodičové považte nikdy nezoufejte, tížily vás velká nouze, v Boha se důvěřujte na Krista si vzpomeňte, kterak umřel v chudobě, jeho v bídách vzývejte, on vám jistě vzpomůže.*“³⁵²

Píseň KP R. Hlava 2841 vypráví o otci, který byl podruhé ženatý a z prvního manželství měl dvě dcery. Z velké bídy začal ale pít. Jednoho dne (12. května) se rozhodl, že svá děvčátka zabije. Večer je dal spát: „*A když přišel ke komínu, vzal Pepičku čtyřletou, děvče se naň usmívalo, podřezal mu krk břitvou.*“³⁵³ Druhá dcerka všechno viděla a prosila tátnka, aby ji nezabíjel. Ale on toho nedbal: „*Vrah děvčátko nevyslyšel, na půdě ho porazil,*

³⁴⁹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 254/1. *Truchlivá píseň o nešťastné vraždě, kterak otec své 2 děti z bídy zavraždil*, Praha, 1865, verš 5.

³⁵⁰ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1685. *Píseň o ukrutné vraždě, kterouž otec dne 17. října 1861 na svých vlastních čtyřech dítkách a sám na sobě spáchal*, Chrudim, 1862, verš 4.

³⁵¹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 254/1. *Truchlivá píseň o nešťastné vraždě, kterak otec své 2 děti z bídy zavraždil*, Praha, 1865, verš 12.

³⁵² Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1685. *Píseň o ukrutné vraždě, kterouž otec dne 17. října 1861 na svých vlastních čtyřech dítkách a sám na sobě spáchal*, Chrudim, 1862, verš 13.

³⁵³ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2841. *Žalostná píseň o ukrutné vraždě, kdežto otec své dvě děti a sebe zabil*, Mladá Boleslav, s. d., verš 7.

nohou mu šláp na žaludek, do úst mu ho vlačil. Děvčátko otce z bolesti za nohu však chytilo, vrah mu břitvou krk podřezal, docela po něm bylo.“³⁵⁴ Nakonec se sám podřezal. Když je na půdě objevila manželka, rychle zavolala doktora, protože manžel ještě žil. Doktor mu ale již nemohl pomoci. Zavolali tedy duchovního. Otec se se kněze ptá, jestli mu tento strašný skutek může Pán Bůh odpustit. Duchovní ho těšil, dal mu pomazání, ale hostii přijmout nemohl, protože měl podřezaný krk.

Další dvě písně (KP A 254/ 1, KP 1045) jsou podobné a liší se jen v detailech. Vražda se stala na Vyšehradské pevnosti. Mladý manželský pár měl dvě děti, ale velmi těžko je živil. Otec své dívky opravdu miloval, staral se o ně velmi pěkně, přesto viděl jejich smrt jako jediné východisko z jejich tíživé situace. Nechtěl, aby děti potkal tento trudný úděl. „Bohu nejlépe je známo, jak se mohl vrahem státi, a ta malá nemluvňátka rukou svou zmordovati.“³⁵⁵ Dne 26. září šla žena vydělávat na chleba. Po nějaké chvíli vyšel z domu otec – celý zakrvácený a s podřezaným krkem. V Ječné ulici ho našel strážník, kterému se přiznal, že podřezal své dvě děti – dvouletou Terezku a Pepička, který měl devět neděl. Matka padla do smrtelné mdloby.

V KP 1685 měl muž s manželkou pět dětí. Žili spokojeným životem. Muž ale dával lidem často na dluh, až se jejich jmění hodně ztenčilo. Nakonec neviděl jinou možnost, jak vyřešit tíživou nouzi, než své děti usmrtit. Vzal děti ven a na Žižkově hoře je zabil „Všem svým dítkám přeřezal nožem jejich žíly, aby života jim vzal, v tuto hroznou chvíli, považte si rodiče, to tyranské srdce od zoufalého otce, jak v krvi brodil se.“³⁵⁶ Pak spáchal sebevraždu.

Poslední píseň KP 8553 vypráví o muži jmenovaném jako Tulla, který žil v Dolních Kounicích a měl čtyři děti. Kvůli úrazů na stavbě nemohl dobře živit rodinu, a když mu ještě zemřela manželka, propadl beznaději. V těžké situaci mu bohužel nepomohli ani přátelé. Ve velkém zoufalství se rozhodl, že své děti zabije. Což také udělal (jen jedna dcera přežila a to díky tomu, že zrovna spala u své babičky). Otec své děti velmi miluje, ale jejich vražda, je pro něho jediné východisko: „Stanislav se otci bránil, nebylo to nic platné, otec dal mu nožem rány, až klesl vykrvácen, otec již jako zmatený, šel do druhé světnice, uchopil jednu z děvčátek, v náručí ji líbaje. Druhá starší probudí se, vidí otce co činí, poněvadž již umírala pod jeho rukami, můj roztomilý tatínku, proč pak vy ji bijete, já vám

³⁵⁴ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2841. *Žalostná píseň o ukrutné vraždě, kdežto otec své dvě dívky a sebe zabil*, Mladá Boleslav, s. d., verš 10–11.

³⁵⁵ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 254/1. *Truchlivá píseň o nešťastné vraždě, kterak otec své 2 dívky z bídy zavraždil*, Praha, 1865, verš 6.

³⁵⁶ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1685. *Píseň o ukrutné vraždě, kterouž otec dne 17. října 1861 na svých vlastních čtyřech dítkách a sám na sobě spáchal*, Chrudim, 1862, verš 9.

*mám tak mnoho ráda, a poslouchat budeme. Otcí krvácelo srdce, nad těmito slovy, dítě bylo uškrčené, holka skočí z postele, tatínku náš roznemilý, vždyť nejsme nikdo vinni, otec dal dánu Matyldě, pak ji rdousil v posteli.*³⁵⁷ Sám se pak oběsil. V této kramářské písni se používá hodně konkrétních míst a lidí: u Ivančic přišla komise, zastoupená lékaři; vražda v Dolních Kounicích; zaměstnan v továrně pana Hynka Světlíka; v Kounicích syn na nádraží čekal.

3.1.5 Vyvraždění rodiny otcem

Počet písní: 4 – KP 1686, KP 10256, KP K 249/1, KP A 200/1.

Přesná datace: 3 – KP 10256 (1862), KP K 249/1 (1862), KP A 200/1 (1867).

Přibližně: 1 – KP 1686 (Praha, u W. Šlereta).

V těchto písních se vypráví o rodinách, které zpravidla žily šťastně. Do spokojených manželství ale vstupuje ďábel (jak se vysvětluje v písních – pro pobavení, pro užitek), který namluví otcí, ať celou svoji rodinu vyvraždí. Následně tak muž bohužel učiní, načež je po zásluze odsouzený. Písně vyzývají, ať otcové nezapomínají na Boha, který je vždy uchrání: „*Ach považte otcové upřímní, kteří své děti milujete, Bůh vás chraň od takových myšlení, Boha na zřeteli vždy mějte, Bůh žádného nikdy neopustí, třeba tonul v bídě v ouzkosti nábožným zoufati nedopustí, střežit vás bude až k věčnosti.*“³⁵⁸

První píseň KP 1686 se odehrává v horním Slezsku v Engelsberku (*Engelsberg – Andělská hora, město ležící v okrese Bruntál*), kde žil bohatý měšťan s manželkou a vychovávali spolu čtyři děti. Byli velmi šťastní, Bůh jim žehnal. Ďábel, jak zmiňuje autor – nepřítel manželů, ale otcí rodiny namluvil, že jeho manželka čeká dítě s někým jiným. Stalo se pak, že dne 27. dubna přišel otec domů podnapilý a spolu s ďáblou kuráží zabil svoji manželku, její matku a také své čtyři děti. Sousedé následně mrtvoly objevili a otec dostal 20 let vězení na Špilberku. V písni na konci autor lituje mladého muže, který je stár teprve 28 let a v nejlepším věku musí být v tuhém vězení. K tomu autor hned dodává, ať si lidé z něho vezmou příklad a na Boha vždy pamatují.

Kramářská píseň KP 10256 vypráví údajně o muži, kterého autor jmenuje jako Edvarda Rodevaldov, který byl vyučeným obuvníkem v Teplicích. Vzal si za ženu Josefinku Vidonovů, která měla již dceru. Za jedenáct let jejich manželství se jim narodily čtyři

³⁵⁷ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 8553. *Píseň o hrozném vraždě a sebevraždě v Dolních Kounicích u Brna*, Litomyšl, s. d., verš 18–20.

³⁵⁸ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 200/1. *Truchlivá píseň o hrozném vraždě, kterou otec spáchal na manželce a dětech* 7, Praha, 1867, verš 10.

děti. Do děje zasahuje opět ďábel, který chtěl mít z toho dobrého manželství užitek: „*Však ale ďábel pekelný, chtěl míti užitek nyní, to z manželstva dobrého, zaslepil ho hříchem smilstva; okrášlil mu dceru jeho.*“³⁵⁹ Manželka mu toto jednání rozmlouvala, její muž toho ale nedbal. Začal spíše přemýšlet nad tím, jak by se jí a jejich dětí zbavil, protože je více nemiloval. Dne 7. ledna tak učinil a všechny zabil. Chtěl také zabít i sebe, ale díky Boží prozřetelnosti se mu to nepovedlo. Nakonec svého činu v žaláři velmi lituje a prosí za odpuštění: „*Seděl v řetězích sepíjatý, bylo ho slyšet plakati, jak lidé napomínal, by si z něho příklad vzali, sám hořké slze vyléval. Prosil každého pro Boha, a pro pět ran Krista Pána, aby mu odpustili, nebo se mu v tom žaláři, stále všechny představují.*“³⁶⁰

Píseň KP K 249/1 se stala v Pruské zemi, ve městě Vidava (dnešní město Vidnava v okrese Jeseník), kde žil muž pojmenovaný autorem jako Johann Friedrich. Měl krásnou manželku, která velmi ctíla Pannu Marii. Manžel byl však na svoji ženu zlý a bil ji. Nechtěl pracovat, nejraději byl stále v hospodě a hrál karty. Manželka ho prosila, aby se tak nechoval a aby byl dobrým manželem a otcem. On toho však nedbal. Jednou mu zlý duch vnukl, ať zabije své tři děti a zakrvácený nůž ať podstrčí pod polštář manželce. Zlý duch mu sliboval, že si pak bude moci užívat konečně všeho, po čem touží. Manžel zlého ducha poslechl a vykonal vše podle jeho rady. Pak svolal všechny sousedy, aby jim ukázal, co manželka provedla. Oni hned manželku obvinili z vraždy. Náhle se zjevila krásná paní, která měla u sebe živé dítka a vypověděla, jak se vše doopravdy událo. Muž byl nakonec odsouzen – lámáný kolem a trhaný kleštěmi. V této písni je velmi uctívána Panna Maria s důrazem, že kdo se k ní bude modlit a chválit ji, toho ochrání.

Poslední příběh (KP A 200/1) tohoto tematického celku se odehrává v pruském Slezsku a je svým námětem odlišný od předchozích písní – zde otce k vraždě nenabádal ani ďábel, ani zlý duch. Původ vražedného činu v této písni není známý. Otec Reichel žil mnoho let s manželkou ve svornosti, měli spolu sedm dětí a byli velmi zbožní. Svou rodinu velmi miloval. Jednou v červnu však z neznámých příčin všechny zabil, nemaje citu v srdci: „*Od jednoho lůžka šel k druhému, každému dal ránu do hlavy, nepřipustil hrůzu k srdci svému, vidíce již všechno krvavý, as osm měsíců nemluvňátka, při rtu matinky*

---

³⁵⁹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 10256. *Truchlivá píseň o hrozném vraždě, kterou spáchal otec na svých pěti dítkách a na své manželce*, Chrudim, 1862, verš 5.

³⁶⁰ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 10256. *Truchlivá píseň o hrozném vraždě, kterou spáchal otec na svých pěti dítkách a na své manželce*, Chrudim, 1862, verš 23–24.

leželo, ani to ubohé nemluvnátko, k milosrdenství ho nehnulo.“³⁶¹ Pak se sám oběsil. Lékaři se snažili zraněné zachránit, ale přežila jen matka, která byla omráčena a dvě dítky. Zbylých pět zemřelo.

3.1.6 Nechtěné dítě

Počet písní: 2 – KP 9658, KP N 90/2.

Přesná datace: 1 – KP N 90/2 (1864).

Přibližně: 1 – KP 9658 (tisk Jul. Janů v Praze).

Tyto dvě písně popisují, jak dokážou rodiče týrat své vlastní děti, které jim překáží.

Píseň KP 9658 vypráví o rodině Humlů, kteří počali děvčátko dříve, než se vzali. Chtěli se ho zbavit a tak ho plných pět let velmi týrali. Týrání je zde velmi podrobně a detailně líčeno: „*Vynašli sobě prostředky, jak se dítěte zbaví, když prosilo o chlebiček, svázali jej provazy, před něj položili chleba, aby prý si ho vzalo, a tak v hladu, v bití dost mnohokrát přenocovalo; Přicházeli obyčejně v deset hodin na večer, a když dítě chtělo jísti, ztrýznili jej provazem, praštil otec holkou o zem, počal po ní šlapati, zlámal v dítěti žebírko, leželo bez vědomí.*“³⁶² Pak se jim narodil syn, který se stal jejich miláčkem. Dceru ale nadále velmi krutě týrali: „*Jednou když koupala dítě, syna svého mazlíčka, hodila pokrm do vody, holku do ni vehnala, musela hubičkou lovit ve vodě po bratrovi, a tak musela se najíst z té nečistotné vody.*“³⁶³ Nakonec se Bůh nemohl dívat na utrpení děvčátka a povolal si ho k sobě. Sousedé pak všechno nahlásili úřadům a rodiče byli potrestáni – otec byl odsouzen na 20 let vězení a matka dostala trest smrti. Autor zde používá přesná data procesu – 15. 11. jsou vedeni rodiče z vězení do porotní síně, na Silvestra si matka vyslechla rozsudek smrti, který byl 2. 1. vykonán. V závěru písně jsou rodiče vyzýváni, aby své děti, které jim byly dány Bohem, nijak netrápili. Bůh jim pak vše v radost obrátí a dočkají se požehnaných dnů.

Druhý příběh (KP N 90/2) se stal blíže města Šumperka. Jedna vdova měla čtyři děti. Chtěla se vdát za vdovce, který měl tři děti. Ten si ji ale kvůli jejím čtyřem dětem nechtěl vzít. Matka se proto rozhodla, že své děti zabije. Své rozhodnutí vykonala. Sousedé však

---

³⁶¹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 200/1. *Truchlivá píseň o hrozném vraždě, kterou otec spáchal na manželce a dítkách 7*, Praha, 1867, verš 6.

³⁶² Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9658. *Popis o hrozném bezcitném trýznění čtyři a půl roku starého dítěte*, Praha, s. d., s. 2.

³⁶³ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9658. *Popis o hrozném bezcitném trýznění čtyři a půl roku starého dítěte*, Praha, s. d., s. 3.

na její vraždy přišli a matka se ke všemu přiznala. Děti byly pochovány, matka místo vdavek seděla ve vězení. V této písni je zdůrazňována úcta k Panně Marii, kterou zavražděné dcery matky ctily, zvláště v modlitbě růžence.

3.1.7 Nevědomé zabití svého dítěte

Počet písní: 5 – KP 9883, KP Špal. 359/14, KP 11046, KP A 221/2, KP A 221/4.

Přesná datace: 0.

Přibližně: 3 – KP 9883 (tisk Jana Spurného), KP Špal. 359/14 (tisk J. Zvikla), KP 11046 (tisk Jana Spurného).

V těchto písních jsou ústředním motivem peníze – rodiče jsou pro ně schopni zavraždit své děti, které ale zabijí nevědomky (několik let je neviděli a nepoznali je). Autoři zde varují, ať se lidé vyvarují lakomství: „*Ach co ty peníze dělají, až ku vraždě lidi zavádějí, chraň nás Bůh od činu takového, duši i tělu co jest škodného.*“³⁶⁴; „*Vemte sobě příklad nyní, z toho křesťané rozmilí, k čemuž lakomství přivádí, mnohé do pekla zavádí. Nechtějte lakomni býti, lichvy od chudého bráti, cizích peněz nežádejte, tak jistě pekla ujdete. Od něhož Kriste Ježíši, rač chrániti každou duši, uděl nám svou svatou milost, přived' nás k sobě na věčnost.*“³⁶⁵

Tři stejné písně (KP 9883, KP Špal 359/14, KP 11046) pojednávají o vraždě, která se odehrála u města Badenu v Rakousku. Před 17 lety do okolí přijela anglická vrchnost a oblíbila si jedno chudé děvčátko. Nabídlí jejím rodičům, že si děvčátko vezmou do opatrování a dobře se o něj postarají. Jelikož byli její rodiče velmi chudí, souhlasili. Smířili se s tím, že své dítě již neuvidí. Po mnoha letech se jednoho dne – 24. prosince – u starých manželů objevila vznešená dáma, která je žádala o nocleh a nabízela jim za to peníze. Když žena uviděla peníze, dostala od d'ábla vnuknutí, ať vznešenou paní zabije a peníze si vezme. Její muž s tím ale nesouhlasil. Manželka ho proto poslala k purkmistrovi pro pálenku, aby ho vylákala z domu. U purkmistra se muž dověděl, že ona vznešená paní je jejich dcera. Byla totiž před návštěvou domova u purkmistra, aby mu úřední listinou dokázala svou totožnost. Otec rychle běžel domů, ale matka mezitím svoji dceru zabila. Dcera jim nesla 40 tisíc franků na šťastné stáří. Matka skončila ve vězení, otec se ze všeho zbláznil.

³⁶⁴ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9883. *Velmi truchlivá píseň o jedné matce*, Praha, s. d., verš 17.

³⁶⁵ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 221/2. *Novina jistá a pravdivá o jednom vojákovi*, S. l., s. d., s. 7–8.

Písně KP A 221/2 a KP A 221/4 jsou totožné. Příběh se stal na Moravě blízko Znojma, kde žil jeden mlynář, který měl na vojně syna. Na svatodušní pondělí se syn po dvaceti letech vrátil domů. Sestra ho hned poznala, rodiče nikoliv. Sestra ani syn rodičům neřekli, kdo je onen pocestný voják. Syn je v roli neznámého vojáka požádal o nocleh a uschoval si u nich zlaté a stříbrné předměty. Jeho rodiče se následně rozhodli, že neznámého vojáka zamordují a jeho bohatství připadne jim. Domněle neznámého vojáka zabili a jeho mrtvé tělo hodili do řeky. Ráno se dcera po vojákovi sháněla a prozradila jim, kdo to byl. Rodiče se rychle snažili svého syna najít v řece. Při prohledávání břehů matka spadla do řeky a už ji nikdo neviděl. Otec se ze zoufalství oběsil.

3.1.8 Otec vyvraždí svoji rodinu kvůli děvečce

Počet písní: 3 – KP O 95/1, KP 9881, KP 4347.

Přesná datace: 0.

Přibližně: 3 – KP O 95/1 (tisk Jana Spurného), KP 9881 (tiskem FR. Neuberta ve Slaném), KP 4347 (tisk V. Augusty v Litomyšli).

V těchto písních otec vyvraždí celou rodinu kvůli děvečce, do které se zamiloval. Autoři posluchače nabádají k tomu, že když nás někdy napadne zlá myšlenka, máme hned myslet na Boha, který nás od této myšlenky odvrátí: „*O Maria, panno čistá, zastávej se u Boha, by od nás pán Bůh odvrátil myšlenku která je zlá. Nepřipouštěj nám, Ježíši, by vraždu spáchatí měli, a jednou v nebi před tebou radovati mohli.*“³⁶⁶

Děj písně KP O 95/1 se udál ve vsi jmenované jako Hincisdorf u Vídně dne 22. června 1881. Žili tam manželé, kteří spolu byli již devět let. Manžel ale v Boha nevěřil, svou manželku sužoval a byl jí nevěrný s jejich děvečkou. V osudný den se se svoji milenkou rozhodl, že ženu i jejich děti zabijí. Hned tak učinili: „*Manžel prosbu nevyslyšel, hned ji tělo rozpáral, a manželce její prsa, ostrým nožem uřezal, pro Krista Pana křesťanské, matce se krev cedila, ona v malém okamžení tento svět opustila.*“³⁶⁷ Svých pět dětí zabil také velmi krutě: „*Právě v noci jedenáctá hodina uhodila, a osmiletá dceruška života je zbavena, a hnedle na to druhé děvče, šest neděl teprve staré, o stěnu s ní otec tluče, tak vzalo své skončení.*“³⁶⁸; „*Teprve jedna se blíží, dítky už v krvi leží, žádný se ani nehýbal, byly moc utrýznění otec jim bříska rozpáral, s tím nožem co manželce, tak dítky život*

³⁶⁶ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9881. *Truchlivá píseň o pateronásobné krvavé vraždě*, Slané, s. d., verš 14.

³⁶⁷ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP O 95/1. *Popis a píseň o šestero krvavé vraždě, kterou spáchal manžel na své manželce a pěti dítkách*, Praha, s. d., verš 6.

³⁶⁸ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP O 95/1. *Popis a píseň o šestero krvavé vraždě, kterou spáchal manžel na své manželce a pěti dítkách*, Praha, s. d., verš 8.

skončily, v hodině po své matce.“³⁶⁹ Když po strašném mordu těla s děvečkou zakopávali, viděl je četník, které šel kolem. Ničemníci skončili před soudem.

Píseň KP 9881 je dějem velmi podobná té předcházející. Muž s děvečkou také zabili jeho ženu a tři děti a zakopali je v lese. Děvečce se ale čtvrtý den po vraždě ve snu zjevila zakrvácená manželka i s dětmi a řekla jí, že nebudou mít pokoje, dokud je z té jámy nedají pryč. Děvečka se se vším svěřila svým rodičům. Její otec šel hrůzný skutek okamžitě nahlásit, ale než se vrátil domů, dceru našel oběšenou na půdě. Vražedník byl dopaden při psaní poslední vůle, když se chtěl zastřelit.

Píseň KP 4347 se údajně stala v malé vesničce nazývané jako Grünwald u Lince, kde spolu žili manželé již šestnáct let a vychovávali jednu dceru. Paní najala na hlídání jejich dcery chůvu, do které se ale její manžel zamiloval. Chůva otěhotněla a díky tomu začala v domě poroučet, i své paní. Když jednou opět velmi týral manžel svoji manželku, děvčátko volalo o pomoc. Slyšel ji strážník, který šel kolem a zachránil ji. Násilník skončil ve vězení a chůvu vyhnali z domu. Po odpykání trestu se se svou milenkou opět spojili a uradili se, že ženu zabijí: „*Ach křesťané roztomilí, kde svornost manželská není, v tom domě d'ábel vítězí, do pekla provodí.*“³⁷⁰ Což se stalo – chůva ženu uškrtla a její tělo rozřezala a hodila do řeky. Děvčátko vše vidělo, ale bálo se něco říct, aby jí také chůva neublížila. Když to vražedníci zjistili, zavřeli děvčátko do sklepa, že ho později zabijí. Děvčátko se vroucně modlilo. Bůh prosbu vyslyšel a poslal k ní anděla, který ovlivnil chod událostí tak, aby soused uslyšel prosbu děvčátka, aby ji nezabíjeli. Hned šel zjistit, co se děje. Vrazil do sklepa, kde si otec leknutím vrazil nůž do srdce, a děvčátko bylo zachráněno. Chůva skončila na šibenici v Linci.

3.1.9 Ostatní

Počet písní: 6 – KP 9887, KP R. Hlava 3019, KP R 309/1, KP P 355/1, KP A 225/1, KP R. Hlava 2843.

Přesná datace: 2 – KP 9887 (1866), KP A 225/1 (1862).

Přibližně: 2 – KP P 355/1 (sepsal Josef Ter), KP R. Hlava 2843 (sepsal Josef Ter).

Tyto písně svým dějem nezapadají do námi vymezených témat, spojuje je však utrpení dětí.

³⁶⁹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP O 95/1. *Popis a píseň o šestero krvavé vraždě, kterou spáchal manžel na své manželce a pěti dítkách*, Praha, s. d., verš 10.

³⁷⁰ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 4347. *Truchlivý příběh jak jedna děvečka zavraždila svou paní*, Litomyšl, s. d., verš 16.

V prvních třech písniích jsou hlavními postavami matky se sirotky. V písni KP 9887 leží v nemocnici v Praze matka, která velmi lituje toho, že zabila své čtyři děti. Stále je vidí a prosí je za odpuštění. Důvod jejich vraždy není v textu zmíněn. Děj písni R. Hlava 3019 se odehrál ve Slezsku ve Vidavě (dnešní Vidnava), kde žila chudá vdova s pěti sirotky. Celá rodina velmi ctí sv. Jana. Jeden bezbožný muž (zřejmě ztělesněný ďábel) ženě nabídl, že když své děti zabije, získá bohatství. Vdova ovlivněna ďáblem a touhou po penězích tak učinila. Nakonec ale zasáhl sv. Jan, který děti oživil. Píseň KP P 309/1 je svým dějem ojedinělá, ale opět tam vystupuje chudá vdova se svými dětmi. Stalo se v lednu, kdy chudé vdově umřel muž. Jeho žena neměla peníze ani na rakev. Prosila svého souseda, bohatého a lakomého mlynáře, o příspěvek. Po dlouhém vykrucování jí peníze dal. Vdova pak náhodou našla cestou poklad, který chtěl lakomý mlynář získat. Proto se přestrojil za čerta, aby vdovu vylekal a ta aby mu peníze vydala. Nakonec ho odnesl do pekla sám čert. „*O křesťané roztomilí, vemte příklad nyní, žert sobě nedělejte, nikdy z chudých lidí, jak mlynář lakomý, z ty kmotry chudičky, již víc strašit nebude, aniž víc nepřijde.*“³⁷¹

V dalších dvou písniích je hlavním aktérem otec. V písni KP A 255/1 žil v místě nazývaném jako Vratice muž, stár 48 let. Byl však pijan a bezdůvodně žárlil na manželku. Jeho chorobná žárlivost nakonec vyústila až ve vraždu manželky, která se stala 8. prosince. Nakonec spáchal sebevraždu: „*Sám se zavřel do komory, zoufalosti oddaný, nabil svou flintu po druhý, bez Boha a pokání, do úst si ránu zamířil, nelitostivě spustil, mozek si s lepkou rozrazil, černou duši vypustil.*“³⁷² Zůstalo po nich sedm sirotek. Píseň KP R. Hlava 2843 se odehrává v osadě Holenice (u Lomnice, Liberecký kraj), kde se svou ženou a třemi dětmi žil údajně muž jménem Josef Válek. Zprvu se manželé měli rádi, ale pak se mezi ně vloudil had – otec začal pít, nesvorně žili, ďábel je opanoval. Na sv. Josefa, pěstouna Ježíše, se otec vracel z hospody a v opilosti zapálil dům. Původně chtěl v plamelech zahynout, aby se vyhnul trestu, nakonec ale nevydržel žár ohně a skočil z půdy do vody. Uhořel tříletý syn, který se v domě schoval. Otec skončil ve vězení. „*Pero dále nemůže stačit, roztomilí křesťané, jakou bolest v srdci nese pro své dítě nevinné, rozvažujte sobě matky, jenž pod srdcem nosíte, jaké by nastaly strasti, ani sami nerozvážíte. Berte sobě příklad z toho manželé roztomilí, milujte se v lásce Boží tak jak svaté písmo*

³⁷¹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písni, KP R 309/1. *Příkladná píseň*, s. 1., s. d., s. 8.

³⁷² Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písni, KP A 255/1. *Truchlivá píseň o dvou vraždách, které se staly blíž Benátek*, Praha, 1852, verš 4.

velí, nepožádáš své manželky, ani svého bližního, by jste mohli jednou obstát před trůnem nejvyššího.“³⁷³

Na závěr zmiňme jeden smutný a ojedinělý příběh (KP P 355/1). Rodiče své děti velmi milují, přesto jedna jejich dcera umře. Rolník Karel Hnik, jak ho pojmenovává autor, s manželkou a dvěma dětmi žil v Buřanech. Děti chodily do školy do Jablonce. Jejich mladší dcerka šla tehdy poprvé do školy. Domů se měla vrátit spolu se starší sestrou, ale po skončení vyučování na ní nečekala a pospíchala domů za maminkou. Cestou domů ale zabloudila. Rodiče i přes velkou námahu svoji dceru nenašli. Až po čtyřech měsících ji mrtvou našel jeden člověk. „*Školní puntík abeceda vedle něho ležela, kus placičky v její kapse u ní jest se nalezla, Budař zůstal omámený, neví co činiti má, chtěl to děvče sebou vzíti však se toto rozpadá. Však ale jest děvče poznal podle jeho popisu, ale běžel honem zpátky k rodičům bez meškání, leč rodiče novou žalost dostali zas do srdce, truhličku nechali dělat spěchali pro své děvče.*“³⁷⁴

3.2 Násilí na rodičích

Kramářské písně, ve kterých se vyskytuje násilí na rodičích ze strany dětí, mají sloužit především jako výstraha dětem. Písně nabádají, aby děti své rodiče milovaly, ctily a staraly se o ně – především ve stáří. Texty se také snaží děti pozitivně motivovat tím, že kdo poslouchá své rodiče, toho čeká dlouhý a šťastný život.

Autoři písní na druhou stranu vyzývají rodiče, aby své děti trestali od mládí a vedli je k modlitbě. Potrestání za své jednání byly většinou jen jejich děti (ve věku dospělosti), i když za to, jak se ve výsledku chovaly, mohli i jejich rodiče – nebyli dostatečně důslední při výchově a své potomky rozmazlovali. Některé písně zmiňují i odpuštění rodičů svým dětem, které jim hodně ubližovaly – buď své děti velmi milovali, nebo si uvědomovali, že když jim jejich potomci umřou, nikdo jiný se o ně nepostará.

Svoji úlohu v písních má i Bůh (nebo prosba ke svatým), který trestá zlé děti, zachraňuje rodiče nebo díky němu dojdou hlavní postavy odpuštění. Autoři v písních často používají konkrétní místa a časy událostí, kdy se vražda nebo jiný zlý skutek staly (den, rok a místo), aby byl příběh věrohodnější. Místa událostí, která jsou zmiňována v kramář-

---

³⁷³ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2843. *Píseň o zlomyslném činu vraha a paliče*, Praha, s. d., verš 9–10.

³⁷⁴ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 355/1. *Truchlivý příběh, který se stal v horách blíž města Vysokého*, s. l., s. d., verš 15–16.

ských písních, nejsou moc známa (jedná se obvykle o malé vesnice) nebo jsou zkomo- lené – autoři chtějí na jednu stranu dodat příběhu již zmíněnou důvěryhodnost, na druhou stranu se zřejmě chtějí vyhnout možnosti ověřování faktů ze strany posluchačů. Pro větší prodejnost jsou vraždy nebo týrání rodičů líčeny velmi barvitě.

Téma násilí na rodičích jsme rozdělili do pěti podkapitol dle podobných příběhů: v první podkapitole se zabýváme dětmi, které se chovaly zle ke svým rodičům, ve druhém úseku jsme se zaměřili na špatné chování k rodičům ze strany dětí z důvodu staroby (vý- měnkáři), ve třetím celku byly ústředním motivem peníze, pro které děti zabily své rodiče. Ve čtvrté podkapitole je hlavní postavu dcera, která se chová nevhodně ke své matce. Zpravidla se zde vyskytuje i čert. Poslední část obsahuje kramářské písně, které svým dějem jsou ojedinělé a nespádají do žádného námi vymezeného okruhu.

3.2.1 Děti, které nectí své rodiče

Počet písní: 14 – KP P 370/3, KP P 370/1, KP P 370/5, KP 118, KP P 348/1, KP 196, KP 1046, KP 309, KP R. Hlava 2866, KP A 245/1, KP P 347/1, KP 8630, KP A 243/1, KP 9224.

Přesná datace: 3 – KP 118 (1863), KP R HLAVA 2866 (1872), KP A 243/1 (1864).

Přibližně: 3 – P 370/3 (vytištěno v Uherské Skalici), A 245/1 (tisk u Jana Spurného v Praze), P 347/1 (v Ratibře u Jiřího Reselringa).

K tomuto tématu jsme nashromáždili 14 kramářských písní, které jsou rozděleny do šesti skupin podle stejného námětu. Obecně můžeme říci, že hlavní úlohu zde mají synové z bo- hatých rodin, kteří jsou od mládí rozmazlováni. Syn pak své rodiče většinou zabije, protože ho napomenou, že jim z jeho rozmařilého života docházejí peníze. Na konci písní zaznívají výzvy, aby děti své rodiče poslouchaly a měly k nim úctu. Pokud budou plnit vůli rodičů, dostane se jim Božího požehnání, Bůh je ochrání od zlého a budou se těšit dobrému zdraví a budou šťastní. Jako vybízí píseň KP 118: „*Vemte sobě příklad děti, rodičů svých milovati, je v uctivosti míti, dávám pán Bůh požehnání, k tomu dlouhé živobyti.*“³⁷⁵ V písní KP 196 se syn, který je veden na popraviště, ptá svých rodičů, proč ho více netrestali a proč mu ve všem povolovali. Kdyby ho rodiče vedli přísnou rukou, nemusel skončit na popravišti. Au- toři proto nabádají rodiče, aby učili své děti modlitbě, trestali je, ale zároveň i milovali.

První příběh se odehrává v Bratislavě (písně KP P 370/3, KP P 370/1, KP P 370/5), kde bydlela vdova se synem a vdanou dcerou. Syn rozmařile utrácel peníze do té doby,

---

³⁷⁵ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 118. *Nová píseň o jednom marnotratném synu, blíže města Klasta roku tohoto.* Olomouc, 1863, verš 23.

než mu to jeho matka zakázala. Nezdárný syn se následně 16. července opil a v opilosti zabil svou matku, sestru, švagra a jejich dítě. Autor zde barvitě popisuje vraždění: „*té ubohé šestinedělce, veskrz srdce probodnul*“; „*syn se tu bál prozrazení, znovu matku porazil, nohou ji do hlavy kopal, pak do ní též kord vrazil*“; „*to ubohé nevíňátko, za nožičky popadnul, ach to zlé srdce tyranské, o stěnu jest s ním prásknul*.“³⁷⁶ Syn je pak po právu potrestán. V písni KP 370/3 matka přežije díky tomu, že se pomodlila ke sv. Janovi.

Jediný syn sedláka je hlavní postavou dalších písní (KP 118, KP P 348/1). I v nich syn rozmařile utrácí majetek rodičů. Děj je situován blíže k městu Klastu (dnešní Kladsko). K výtce rodičů, že s tím musí skončit, jinak je přivede na žebrotu, našťavaně odchází s výhružkou, že se raději utopí. Rodiče si mysleli, že syn opravdu umřel. Ten se ale přidal k loupežníkům. Během následujících let rodiče zemřou. Po deseti letech se syn vrací pro svůj majetek, ten je ale rozebrán od kamarádů. Nezdárný syn se chtěl pomstít otcí i po jeho smrti. Na hřbitově z hrobu vyhrabal otcovu hlavu, kterou pruty zmrskal. Náhle se však nemohl hnout z místa, navíc mu otcova hlava zůstala připevněna na rameni. Útěchou mu byla jen modlitba, kterou našel v otcově hrobu. Zemřel pak po roce, když přijal svatě přijímání. Hlavní hrdina se na závěr příběhu proměňuje – z mladíka, který nenáviděl své rodiče, se stává kající muž smířen s Bohem.

Další příběh (KP P 347/1, KP 863) se odehrává v rodině kováře. Pyšný syn opět utrácí, otec následně umírá. Poté za ním přijde pacholátko v bílém rouchu a ukazuje mu různé výjevy pýchy. Jedna z písní (KP P 347/1), která se odehrává u města Denešvár (dnešní Temešvár – rumunské město), je pak zakončena válkou s Turky, která ukazuje, kam až je přivedla pýcha. Ve druhé skladně (KP 8630), jejíž děj je umístěn do vsi Nedelší u Rejna Kolína (dnešní Kolín nad Rýnem), syn po výjevech pýchy žije ještě dva dny a po svatě zpovědi zemře. Na márách mu pak zešediví vlasy (šedivé vlasy syn vyčítal svému otcí). Hlavní postava zde opět dojde obrácení a z pyšného syna se stává kající, který dojde Boží milosti skrze svátost smíření.

V Saské zemi (v městě Arnhajmu, v okrese Dušeldorfském – dnes součástí města Düsseldorf) se odehrává další příběh (KP R. Hlava 2866, KP A 245/1), kde měl bohatý sedlák opět jediného, ale špatně vychovaného syna. Pro peníze byl schopen zapálit stavení, od kterého se vzňaly další domy. Otec pak syna vyhodil z domu, protože jim bral peníze. Syn zahořkne proti rodičům. Po nějakém čase je přijde zavraždit. Matku zabije, otec přežije díky svátosti oltářní a syn je popraven. Zajímavostí je popsání synova váhání, jestli

---

³⁷⁶ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 370/1. *Smutný příběh o čtyřech hrozných moredech jednoho studenta*, s. l., s. d., verš 7, 9 a 10.

má své rodiče skutečně zavraždit. Autoři zde také používají řadu přesných faktů: lehlo popelem dalších 189 domů; promrhal 200 tolarů; otci dal 25 ran nožem; matce 13 ran; vražda se udála 23. /27. března 1871.

U další písni (KP 196, KP 1046, KP 309) žije nehodně nejen syn, ale i dcera, která se parádí. Matka svým dětem v mládí nechávala velkou volnost. Když je pak v dospělosti napomenula, oni se na ní obořili: „*Dal ji (syn) nenadále pěstí: co nám mrcho stará bráníš, že jest to naše, dobře víš. Ta ubohá matka stará hned od té rány omdlela, dcera ji křísiti měla, ještě ji nohou kopala.*“; „*Tu bezbožný syn v té době bez meškání provazy vzal, matce ruce, nohy svázal.*“; „*Dcera lavičnick popadla, matce jim hubu zacpala.*“³⁷⁷ Bůh však syna potrestal a on umřel. I když matce její syn velmi ublížil, chtěla ho dát pochovat řádně křesťansky. Ve snu se jí však zjevil syn se vzkazem, že není hoden být pochován na hřbitově. Matka z toho umřela. Dcera se pak dopustila smilstva, otěhotněla a dítě zabila. Následně byla popravena.

Poslední dvě písni mají jedinečný děj. V první písni (KP A 243/1) se děj odehrává v Loskově. Rodiče rozmazlovali dceru a syna. Když jim nechtěli dávat už peníze, tak syn zabil otce, dcera pak matku. Následně je Bůh potrestal – syn ubil svoji sestru, jeho poté zabil blesk. V druhé písni (KP 9224) se děj odehrává roku 1735 v zemi Windyské (země Vědská – Lužice). Hlavní postavou je zde opět syn, který odešel z domu, protože mu rodiče nedávali dost peněz. Stal se z něj zlý loupežník. Po nějakém čase se vrátil domů, protože si myslel, že rodiče mají nějaké peníze. Doma zabil švagra, sestru i jejich dvě děti, a nakonec svého otce. Autor se opět vyžívá v brutalitě: „*Dítě malý od prsův vzal, před sestrou ho zamordoval.*“; „*Popad mládenečka toho, ruce nohy mu usekal, takto dítě ležet nechal.*“³⁷⁸

3.2.2 Výměnkáři

Počet písni: 20 – KP 556, KP 613, KP 4276, KP 228, KP A 230/1, KP 9820, KP A 230/2, KP 795, KP 7843, KP 9238, KP B 116/1, KP 4186, KP R. Hlava 2907, KP 997, KP 7836, KP R. Hlava 2832, KP B 125/1, KP R. Hlava 2536, KP 559, KP O 51/3.

Přesná datace: 2 – KP R. Hlava 2536 (1827), KP 556 (1899).

Přibližně: 2 – KP 7843 (v Praze u J. Rokosa), KP R. Hlava 2832 (tisk v Mladé Boleslavi u J. Zvikla).

³⁷⁷ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písni, KP 196. *Příkladná píseň o přílišné lásce rodičův k svým dítkám*, s. 1., s. d., s. 3–4.

³⁷⁸ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písni, KP 9224. *Píseň nová a příkladná o jednom Bohaprázdném synu, který se hned z mládí zlého kamarádstva přidržel*, s. 1., s. d., s. 5–6.

V těchto písniích jsou hlavními postavami jak syn, tak i dcera. Děti většinou vyženou své rodiče z domu, protože je nechťejí žít. Jedná se o závažný skutek, jelikož staří rodiče tak byli většinou odsouzeni ke smrti hladem, protože neměli kde jinde bydlet. Posléze dojde k trestu Božímu – děti často zůstanou zkamenělé nebo nehybné. Tento trest má sloužit jako výstraha pro ostatní děti. Rodiče z okolí pak za nimi chodili se svými potomky a ukazovali jim, co se jim stane, když je nebudou ctít a starat se o ně: „*Lidé tam pořád chodili, děti tam sebou vodili, by si z toho příklad vzaly, a rodiče své milovaly.*“³⁷⁹ Zajímavostí je, že když jsou nevychované děti potrestány a nemohou se hnout, mohou být živeni pouze tím, co jim dají jejich rodiče – stávají se závislými na těch, které týraly. Najdeme tu ale i příběhy se šťastným koncem. Autoři v písniích často vybízejí děti, aby chovaly ke svým starým rodičům úctu: „*Všechny synové dcery sobě příklad vemte, vaše rodič starý, v poctivosti mějte, Pán Bůh vám požehná, a zlé umřít nedá, v nebeském království věčnou korunu dá.*“³⁸⁰

Rozsáhlým tématem je nezdárná dcera. Tento námět je zmíněn hned v šesti písniích (KP 228, KP A 230/1, KP 9820, KP A 230/2, KP 795, KP 7843). Dcera se rozčilovala na rodiče, kteří již nemohli pracovat. Otec ji varoval před Božím hněvem, dcera však toho nedbala a vyhodila svoji matku na hnůj. Matka se poté šla ze zoufalství oběsit. Když ji dcera našla oběšenou, mrtvá matka ji chytla za ruku a nepustila. Lidé zavolali komisi, která rozhodla, že utnou matce ruce. Kat to ale nedokázal. Dcera pak prosila otce o odpuštění. Ten ji odpustil a dával ji jídlo, aby neumřela. Desátý den ji však matka uškrtila.

Druhý příběh (KP 556, KP 613 – město Vila Franka, KP4276) se odehrává ve Vlašské zemi (vesnička v dnešní Itálii). Otec slíbil svému synovi, že mu po svatbě předá živnost, když se o něho postará ve stáří. Ale syn se zanedlouho o svého otce přestal starat, časem jej dokonce vyhnal z domu. Jeho žena měla však svého tchána ráda. Nevděčnick ji napomínal, aby otcí nepomáhala, jinak že ji zabije. Což také učinil, když jeho žena pozvala tchána na oběd v době jeho nepřítomnosti, a on se nečekaně vrátil. Chtěl zastřelit i svého otce, ale venku se pod ním znenadání propadla zem, že mu byla vidět jen hlava. Byl to samotný Bůh, kdo nezdárného syna potrestal za to, že nectil svého otce (zajímavé je, že

---

³⁷⁹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písni, KP A 228. *Nová píseň aneb truchlivý příběh*, s. 1., s. d., verš 22.

³⁸⁰ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písni, KP 9238. *Příkladná píseň o čtyřech bezbožných dětech, kteří rodiče o všechen statek připravily*, s. 1., s. d., verš 17.

zde není zmíněno, že by trest mohl být i za smrt jeho manželky). Se synem se nedalo hnout a mohl být živ jen z toho, co mu dal jeho otec.

V dalších dvou písniích opět figuruje syn (KP 997, KP Z836), který má milující rodiče. Otec se dle autora jmenuje Johan Korlib a žije v Salzburku. Syn přemluvil svého otce, aby na něho přepsal dům, že se bude o své rodiče starat. Místo toho je ale po získání dědictví z domu vyhnal. Rodiče šli za město a začali se modlit. Přišel k nim mládenec v bílém rouchu, který je poslal zpátky domů. Tam na ně vyběhl syn, na místě ale zkameněl a osm dní tam stál. Devátý den zčernal a propadl se do země.

Další příběh se odehrává v Londorfu (Sasko) a pojednává o nezdárných dětech (KP 9238, KP B 116/1, KP 4186, KP R. Hlava 2907). Manželé měli čtyři děti. Když se starší děti osamostatnily, rodiče statek přepsali na nejmladšího syna s tím, že se o ně postará. Ale on je vyhnal. Hledali tedy útočiště u dalších svých dětí, za kterými se postupně vydali, ale ani ony je nepřijali. Rodiče pak umřeli opuštěni venku hladem. Bůh nevděčné děti potrestal – dcery se zbláznily, starší syn se oběsil a nejmladší se utopil.

Další písni jsou svým námětem ojedinělé. První příběh (KP R. Hlava 2832) se odehrává v Táborském kraji. Manželé měli tři děti – dva syny a dceru. Nejstarší syn odešel studovat do Ameriky, dcera se vyvdala z domu. Nejmladší syn, na kterého rodiče přepsali dům, je z domu vyhnal. Ani jejich dcera je nepřijala. Šli tedy žebrotu a vše svěřili Bohu. Najednou je dohonil vznešený pán, ze kterého se vyklubal jejich nejstarší syn Jan, který se o ně postaral. Nejmladší syn s manželkou onemocněli, ale v pokoji umřeli, až když jim rodiče dali odpuštění. Další příběh (KP B 125/1) se odehrál v městě Žitvě (dnešní město Žitava – okresní město v Sasku), kde žil bohatý měšťan Slaboj. Jeho syn Bezděk si vzal ženu Vladimíru, která chtěla posléze svého tchána vyhnat. Syn naléhání své ženy časem podlehl. Poslal svého desetiletého syna Stojmíra, aby mu donesl deku pro jeho dědečka, aby venku neumrzl. Stojmír přinese svému otci jen jednu polovinu s vysvětlením, že druhou má pak pro něho, až ho vyžene. Bezděk pochopil synovo poselství a nechal svého otce nadále u sebe doma. Manželce řekl, že bude dle jeho vůle. V další písni (KP R. Hlava 2536) nechce dcera při silné bouřce vpustit do domu svého otce, který ji dříve daroval dům, ze kterého byl ale vyhnán a nyní chodí po žebrotě. Otec má velký vztek a proklíná manželství. Za chvíli udeří do domu blesk a celá budova shoří. V písni KP O 51/3 je pak na svoji matku ošklivá dcera, když ji předala statek. Matka se následně oběsila. V písni KP 559, která se odehrává v polské zemi, vyžene opět syn své rodiče, protože již nepracují a již je nemůže živit. Příjme je chalupník v nejbližší chalupě. Když jdou o posvícení za dětmi, tak je ani syn a ani dcera stejně nepřijmou.

3.2.3 Vražda pro peníze

Počet písní: 7 – KP 1692, KP 1696, KP 675, KP 8352, KP 1673, KP 1674, Nár. A 4266.

Přesná datace: 0.

Přibližně: 3 – KP 1696 (tisk J. Rippla v Jihlavě), KP 1673 (tisk J. Rippla v Jihlavě), KP1674 (tisk Jos. Bergrové v Litomyšli).

Dalším tématem jsou peníze, pro které jsou děti schopné zavraždit své rodiče. Mnohdy mají všeho dostatek, ale k hanebnému činu je dohnala chamtivost a nenasytlost. Na závěr kramářských tisků opět autoři vyzývají děti, aby se za své rodiče modlily, aby je ctily a milovaly: „*Ach pro Boha děti milý, nebud'te tak zatvrzelý, rodiče své obživujte, v starým věku je milujte.*“³⁸¹ Díky své úctě k rodičům mohou dostat od Boha požehnání. Mlynářův syn cestou na popraviště, nabádá také všechny děti, aby si z něho vzaly odstrašující příklad a svých rodičů si vážily.³⁸²

První čtyři písně situují děj do Slezska (KP 1692, KP 1696, KP 675 popisují místo jako „blíže k Opavě“, píseň KP 8352 konkrétně uvádí Novou ves u Opavy) a do roku 1733 (KP 675, KP1692). Rodiče měli dva syny, kteří utráceli jejich peníze. Když všechny utratili, rozhodli se, že své rodiče zabijí. Stalo se tak na masopustní neděli (masopustní pondělí – KP 1696). Vraždu popisuje autor velmi detailně: „*Hned synové rozlobeni, co d'áblové rozsápání matku starou popadli, a o zem s ní uhodili. Od země ji vzhůru táhli, za nohy ji přivázali, s nožma hrozně popíchali, svou matku tak usmrtili.*“³⁸³ Bůh je za to potrestal – pohltil je oheň (v písni KP 1969 se vzájemně zabili). Čtrnáctého dne se pak zjevují chudé děvečce se vzkazem, že jsou zcela zatraceni. Písně opět zdůrazňují, aby děti ctily své rodiče a zajistily je na stáří: „*Spíše matka deset dětí může s otcem vyživiti, nežli oni své rodiče, jest příkladu na tisíce.*“³⁸⁴

Další dvě skladby (KP 1673, KP1674) jsou o synovi mlynáře, který je star 17 let. Událost se stala blízko města Mikulova. Rodiče se chystají na pout' do Maria-Belly a tak dali synovi celý mlýn na starost. Jemu to však nestačilo a pospíchal za rodiči, aby je cestou

---

³⁸¹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1692. *Píseň příkladná o dvou bezbožných synech*, s. 1., s. d., verš 41.

³⁸² Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1673. *Nová píseň o přehrozném mordu*, Jihlava, s. d., verš 15.

³⁸³ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1692. *Píseň příkladná o dvou bezbožných synech*, s. 1., s. d., verš 27–28.

³⁸⁴ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1692. *Píseň příkladná o dvou bezbožných synech*, s. 1., s. d., verš 40.

zabil. Otce umlátíl sekerou a matku chtěl zabít taky. Matce k její záchraně pomohla modlitba. Bůh náhle jejímu synovi zatemnil mozek, takže si myslel, že matku zabil. Když se krví potřísněný syn vracel domů, viděl ho hajný, který přivolal četníky. Syn měl být oběšený.

Poslední píseň s touto tematikou se odehrála v Uherské zemi. V Púchově (okresní město na Slovensku) žil jeden otec, které své děti velmi rozmaloval, i když mu to ostatní rozmlouvali. Děti jednou řekly otci, ať jim dá zbytek peněz, že stejně brzo umře. Když se na to otec ohradil, děti jemu a matce ublížily a v domě je uvěznily. Uvězněným rodičům pomohli sousedé, ti přesto brzy zemřeli. Jejich děti byly krutě potrestány – nejstarší syn šel na kůl, prostřední a nejmladší syn byli lámání kolem, dvě starší dcery byly mrskány a posléze popraveny. Jen nejmladší dcera byla trestu uchráněna, neboť rodiče chtěla osvobodit. Uchránil ji i sv. Jan, kterého uctívala a prosila o pomoc.

3.2.4 Dcera nectí svou matku

Počet písní: 7 – KP 325, KP 3976, KP 7346, KP 4112, KP 3560, KP 4277, KP 89).

Přesná datace: 1 – KP 3560 (1869).

Přibližně: 1 – KP 3976 (v Praze u Františka Šota).

V těchto písních jsou zpravidla hlavními postavami matka a její bezbožná dcera. Také se zde často vyskytuje postava čerta, který je popisován jako pěkný mládenec, který si přišel pro dceru. Bůh pak potrestá dceru skrze čerta (rozsápání, oheň). Dcery si za svůj osud však mohou samy, protože to ony volaly d'ábla, ať si pro ně nebo pro jejich rodiče přijde. A zpravidla také souhlasily, že s ním dobrovolně odejdou. Dětem je adresována výzva, aby rodiče nermoutily, aby je ctily a poslouchaly. Díky tomu pak s nimi budou moci v nebi pobývat (KP 4112). Pokud tak nebudou děti činit, mohou být potrestány. Autoři také vybízejí rodiče, aby své děti trestali: „*Protož rodičové, sobě příklad vemte, děti své maličké rádi potrestejte.*“³⁸⁵ V neposlední řadě jsou v písních, kde se vyskytuje d'ábel, děti vyzývány k tomu, aby se obracely k Bohu, k dobru: „*Ó dítky rozmilé, chraňte se d'ábla lsti, by jste neztratily, skrze marnost světskou, nebeské království. Svatý pŕst a advent Kristus ustanovil, aby nás od d'ábla, od věčné propasti pekla osvobodil. V ten čas se modliti a Bohu sloužiti, za to s ním v nebesích až na věky amen radosti užiti.*“³⁸⁶

³⁸⁵ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 89. *Velmi příkladná píseň o dvou manželích*, s. 1., s. d., verš 33.

³⁸⁶ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 3560. *Krásný příklad pro naši milou mládež v píseň uveden roku 1869*, Litomyšl, 1869, verš 13–16.

První tři písně (KP 325, KP 3976, KP 7346) pojednávají o vdově s dcerou. Dcera byla na svoji matku zlá a tak jednou, když matce odsekla a plivla na ni, v puse se jí objevila žába. Lékaři ji chtěli podat lék, ale žába stříkala jed – kdo byl jeden zasažen, začala mu odpadávat zasažená tkáň a zakoušel velké bolesti. Dcera poté otekla a jako sud se rozpukla. V písni KP 7346 je závěr příběhu trochu odlišný: *„Ta dcera mluvila hlasem, potrestána od Boha jsem, že jsem po mé matce plila, příkaz Boží přestoupila. Patnáct let se budu trápit, musím světu na příklad být, by se všechny děti bály, své rodiče poslouchaly. Matičko má nejmilejší, já vás prosím v čas nynější, obyjte mne odpustila, nademnou se smilovala. Neb mám velké trápení, v hubě velké pálení, na srdci velké těžkosti, vyslovit nemuž dosti.“*³⁸⁷

Další příběh (KP 2560) se odehrává poblíž Tatenice (vesnice u Lanškrouna). Vdova měla dceru, která se velmi parádila a o matku moc se moc nestarala. V době adventu pak šla raději mezi pohany, než zbožně do kostela. Na bál přišel krásný pán, který ji vyzval k tanci. Dvě hodiny spolu tancovali, až dcera padla k zemi mrtva: *„však se polekali, jaké má hlubiny, vypálené v tělu. Modřina modřinu, do srdce hlubinu, ruce vyvrácené, nohy vykroucené, truchlivou hodinu. Z huby plameny modrý, stále z ní vyháněl.“*³⁸⁸ Lidé z toho usoudili, že tancovala s ďáblem.

V Bavorské zemi (KP 4112) žily tři dcery, které svou matku bily. Když jednou matka odešla do kostela, dcery doma začaly pít a čekaly na mládence. Když žádný nešel, jedna prohlásila, ať k nim klidně přijde i samotný čert. A tu přijeli ve voze čerti a začali si děvčata namlouvat. Dvě starší sestry souhlasily. Nejstarší dceru pak ale čerti roztrhali a druhé z ramen vycházel plamen. Když je matka po návratu domů našla, na zem padla a hořem se rozpukla, jak veliká byla její žalost nad nimi. Nejmladší dceři se nic nestalo, protože čertům nesvolila.

Další příběh se odehrál blíže k Salzburku, u města jmenovaném jako Noves. Žil zde údajně muž, kterého autor jmenuje jako Jiří Terner, který měl manželku a dceru. Dcera ale vedla velmi prostopášný život. Když ji rodiče trestali, nadávala jim, že je v nich ďábel. Jednou vykřikla, že i kdyby ji měl hned čert odnést, že se za něho provdá. Rodiče se toho rouhání lekli a dceru napomínali, ať nepřivolá neštěstí, že ji budou na stáří potřebovat. Ona je ale bila a volala čerta, ať se pod jejich rodiči propadne zem. Najednou se skutečně

---

³⁸⁷ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 7346. *Pravdivý příběh, který se stal v polské zemi v městě Vidavě*, Těšín, s. d., verš 13–16.

³⁸⁸ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 3560. *Krásný příklad pro naši milou mládež v píseň uveden roku 1869*, Litomyšl, 1869, verš 17–19.

zem otevřela, ale začala pohlcovat dceru. Ta se propadla až po ruce, hořela v ohni a volala na rodiče, ať ji pomohou. Ďábel ji ale odnesl a kolem silnice se pak nacházely zbytky jejího těla.

Poslední píseň (KP 89) se odehrála ve švédské zemi. Jedni manželé měli dceru, kterou matka velmi rozmazlovala. Božím slovu se vysmívala a to už ji rodiče důrazně napomínali. Otec ji chtěl potrestat, ale ona jej vytahala za vlasy, zavřela do chlívku a matku zmlátila. „*Když si mne maličkou, nechtěla trestati, nyní ty mně stará musíš poslouchati.*“³⁸⁹ Pak volala čerta. Za chvíli přišel pěkně oblečený mládenec a nabídl ji sňatek. Ona s ním hned ale otěhotněla. Porodila tři hrozné potvory – první měla hadí hlavu, druhá měla tři hlavy na způsob medvěda, třetí po světlici lítala a svoji matku zabila. Všichni se pak do země propadli. Později se dcera rodičům zjevila v ohnivých plamenech s výčitkou, že ji netrestali, a proto je nyní i s matkou věčně ztracena. Matka jak dceru viděla, hned spadla na zem a v té chvíli umřela.

3.2.5 Ostatní

Počet písní: 5 – KP R. Hlava 5437, KP R. Hlava 2872, KP 4737, KP 9307, KP J 185/1.

Přesná datace: 3 – KP 4737 (1858), KP 9307 (1868), KP J 185/1 (1873).

Přibližně: 1 – KP R. Hlava 2872 – sepsal Jan Ježek z Rovenska, tiskem Jos. Bergerové v Litomyšli.

Poslední kramářské písně s motivem násilí na rodičích obsahují ojedinělé příběhy, které nespadají do námi vymezených tematických oblastí.

Píseň KD R. Hlava 5437 vypráví o sedlákovi, který měl dva syny. Starší se dal na vojnu. Když otec umíral, zavolal si mladšího syna a řekl, aby si k sobě vzal matku a svému bratrovi vyplatil dva tisíce. Pak vydechl naposledy. Ještě před pohřbem se starší syn vrátil. Po zjištění, co se stalo s majetkem, šel za otcem, který byl ještě na márách a zfackoval ho. Ten ale vstal a posadil se. Syn se ulekl a utekl. Za otcem pak přicházeli kněží, kterým říkal, ať mu přivedou syna, jinak nebude moci umřít. Když syna přivedli, prosil svého otce za odpuštění. Ten mu odpověděl, že musí syn na rok odejít, aby mohl otec v pokoji spočinout.

Další příběh (KP R. Hlava 2872) pojednává o otcovraždě. Syn dostal vnuknutí od ďábla, aby svého otce zabil. Vražda se stala 5. /9. dubna 1874 (v písni se vyskytují dvě různá data)

---

³⁸⁹ Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 89. *Velmi příkladná píseň o dvou manželích*, s. 1., s. d., verš 15.

u města Žatce. Syn pak byl odsouzen. I v písni KP 4737 dojde k otcovraždě – dva synové spolu s matkou zabijí svého otce kvůli majetku. Ve městě Adlberku nedaleko Triestu (dnešní Itálie) se odehrává děj písně KP 9307. Syn zde dlouhých dvanáct let žil v hříchu (nechodil do kostela atd.) a otci promrhal majetek. Za své chování byl přísně potrestán – v těle se mu trhaly žíly. V posledním příběhu (KP J 185) měl pak otec trápení se svou dceru nevděčnicí, která spíš chodila ven s chlapcem, než aby si všímala domácnosti.

Závěr

Cílem mé práce bylo zjistit, zda kramářské písně s rodinnou tematikou mohly vycházet z každodenních problémů v životě rodin a zda mohly zobrazovat dobovou realitu. Můžeme shrnout, že příběhy popisované v písních se skutečně stát mohly, je však nutné zdůraznit, že se jednalo jen o ojedinělé situace, ne o každodenní realitu. Autoři kramářských tisků se snažili zaujmout své posluchače vyhocenými rodinnými vztahy – týrané děti, žárlivý manžel, neuctivé chování ke svým rodičům, zlá macecha, vraždy v rodině atd. Nebáli se popisovat do nejmenších detailů týrání a vraždy dětí, rodičů, manželek nebo i novorozenců. Vraždnicí pak zpravidla došli přísného a krutého trestu. Oběti byly zachráněny od svého utrpení často Boží pomocí. Pro větší důvěryhodnost používali autoři konkrétní místa událostí a přesná data, kdy se strašlivá událost stala. Na závěr příběhů se objevují pro čtenáře výzvy – nejčastěji, aby rodiče vychovávali důkladně své děti, které je mají pak ctít a poslouchat, nebo upevnění a posilnění víry posluchačů v Boha. V kramářských písních můžeme najít ale i aktuální témata, která představovala závažnější sociální problémy pro lidi v 18. a 19. století. Jmenujme alespoň ty hlavní.

Příchod macechy do domu nemusel být skutečně vždy ideální, jak zmiňovaly kramářské písně. Děti mohly být svou novou matkou zanedbávány, pokud k nim nenašla citový vztah, v dětech mohla vidět soky v upoutání hospodářovy pozornosti jen na sebe nebo po narození vlastních dětí směřovala macecha péči a lásku pouze na své potomky. Dalším problémem, který se vyskytoval v námi vybraných písních, bylo otěhotnění svobodných dívek. Zde na sebe navazuje několik sociálně společenských problémů najednou – možné sexuální zneužívání, život matek samoživitelek a infanticidium. Pokud se jednalo o sexuální obtěžování, bylo pro dívku velmi náročné označit viníka. Sama se tím stigmatizovala. Předpokládalo se totiž, že na celé situaci má značnou vinu i ona sama. Reálně se proto tyto prohřešky neřešily. Pokud dívka otěhotněla ve službě, byla z ní zpravidla propuštěna. Svobodnou matku čekalo odsouzení od společnosti za její lehkovážný skutek (posměšky, morální a veřejné odsouzení, vyloučení ze života mládeže...) a těžký život matky samoživitelky. I její nelegitimní potomek se musel vypořádat se společenskou stigmatizací. Nemanželské děti pak měly větší sklon k sociálně patologickým jevům (alkoholismus, prostituce, kriminalita, krádeže...). Při této představě velmi těžkého života mohla bezradná dívka volit jako východisko své situace potrat. Jednalo se ale o nebezpečný zákrok, který mohl skončit neplodností dívky, v horším případě její smrtí. V jiném případě se mohla mladá dívka dopustit infanticidia – usmrcení svého dítěte hned po porodu. Za tento

skutek padaly velmi tvrdé tresty, žena se totiž dopustila dvojí viny – samotné vraždy dítěte a neumožnění jeho křtu, které nemohlo být spaseno. Pokud se dívka nechtěla nebo nemohla o své dítě postarat, mohla ho odložit do nalezince, což trestné nebylo. Problematika matek samoživitelek se týkala především dívek žijících v chudých poměrech. Chudoba doléhala na mnoho rodin a mohla vést k řadě již zmíněných sociálně patologickým jevům, jak ze strany rodičů, tak ze strany dětí. Za život v nouzi byla dávána vina rodičům. Chudoba rodičů mohla být také důvodem k vraždě svých dětí. V námi vybraných písních se popisuje láskyplný vztah otce a jeho dětí, ale protože celá rodina žila ve velké bídě, jako jediné východisko z jejich těžké situace vidí otec ve vraždě svých potomků. Je pozoruhodné, že ve druhé kapitole jsme popisovali jen situace, kdy děti zabije jejich matka (zabití dětí v nouzi – infanticidium; vdova není schopná po smrti manžela uživit své děti). Tuto skutečnost jsme našli jen v jedné písni, kdy matka leží v nemocnici a lituje toho, že zabila své čtyři děti. V dalších písních se jako vražedník svých dětí objevuje jen jejich otec.

Můžeme najít i další témata, která kramářské písně popisují a mohly se vyskytnout i v dobové realitě: *sebevražda* (pokud byl sebevrah duševně nemocný, sebevražda v některých případech odsuzovaná nebyla; při dobrovolném ukončení svého života ze zoufalství, jak se v těchto písních popisuje, odsuzované bylo); *alkoholismus* (pod vlivem alkoholu muž vyvraždí svoji rodinu; alkoholismus byl skutečně problém, kterým byly ohroženy nižší sociální vrstvy a pokud byl živitel rodiny alkoholik, mohlo to jeho rodinu velmi ovlivnit – chudoba, špatné životní podmínky, špatný vliv na jeho děti atd.); *domácí násilí* (pokud muž týral svoji manželku, nemusely se tyto problémy vůbec dostat na veřejnost – všechny intimní problémy zůstávaly v rodině, málokdy se něco doneslo k sousedům); *sirotci* (život dětí bez rodičů, jak v kramářských písních, tak i v reálném životě 18. a 19. století, nebyl jednoduchý – bez podpory a zázemí rodiny sirotky čekal život u pěstounů, chození po střídě nebo nakonec sirotčinec); *žhářství* (jednalo se o hrozbu nejen pro celou rodinu, ale také pro celou obec – domy byly totiž zčásti dřevěné a měly šindelové střechy, takže se požár mohl velmi rychle rozšířit a zničit velkou část obce); *týrání dětí* (samotné týrání bylo v jarmarečních příbězích velmi barvitě popisováno a mohlo k němu skutečně docházet, veřejnost se však zpravidla o něm nemusela dozvědět, podobně jak u domácího násilí; nereálná pak byla přísnost trestů pro rodiče za jejich jednání, jak písně popisují).

Ani klidné dožití starých lidí nemuselo být každodenní realitou společnosti 18. a 19. století. V době bez sociálního zabezpečení se o staré lidi starala především jejich rodina. Pokud se příbuzní nemohli nebo nechtěli o starší generaci na sklonu jejich života

postarat, čekala je většinou jen žebrota, hlad a smrt v bídě, v lepším případě umístění ve špitálu. Proto se lidé snažili na stáří si zajistit výminek, kde by mohli v klidu dožít. O strastech stáří se zmiňují i vybrané kramářské písně, kde děti vyčítají svým rodičům nemohoucnost a stáří. Najdeme zde pak ještě jedno téma – výchova dětí. Rodiče své děti v mládí rozmazlovali, což vedlo k tomu, že se k nim pak děti v dospělosti chovaly neuctivě.

Na konec můžeme opakovat náš závěr: příběhy, kterými jsme se zabývali, ať jsou jakkoli kruté, se skutečně stát mohly, byť se jednalo o ojedinělé případy, a ne o každodenní realitu rodin 18. a 19. století. Je ovšem zřetelné, že řada uvedených příběhů je zcela nebo z větší části vymyšlená.

Seznam pramenů a literatury

Seznam pramenů – užité kramářské písně

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, Hruška 8. *Žalostná píseň o pěti sirotkách a zázračném pacholeti, které jedna macocha na svět přivedla v městě Oppoli v zemi Pruské dne 13. listopadu roku 1866.* Tisk Jana Rippla. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 89. *Velmi příkladná píseň o dvou manželích, kteří jen jednu dceru nedobře vedenou a bohaprázdnou měli; a kterak po malém čase ta dcera bohaprázdná svých rodičů sobě nic nevážíla, je proklínala a prala.* S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 118. *Nová píseň o jednom marnotratném synu, blíže města Klasta roku tohoto.* Olomouc, 1863.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 119. *Truchlivá píseň o jedné panně jménem Vilímě, která z pohanské víry na víru Krista Ježíše předstoupila, rodem Stadenice uherské krajiny, pokřtěná v městě Budíně, tam též od svého otce zamordována byla roku 1847.* Jičín, 1859.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 196. *Příkladná píseň o přílišné lásce rodičův k svým dítkám.* S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 228. *Nová píseň o přehrozném příběhu, který se z této písně lépe vyrozuměti může.* S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 309. *Příkladná píseň o přílišné lásce rodičův k svým dítkám.* Těšín, 1838/1888 (špatně čitelné).

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 310. *Truchlivá píseň o mučednictví jednoho dítěte, které v Mladé Boleslavi vystálo, a jako mučedník pochováno bylo, jak z písně lépe vyrozumíš.* Turov, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 325. *Příkladná píseň k výstraze bezbožných dětí k rodičům.* S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 556. *Pravdivý příběh, který se stal v Vlašské zemi*. S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 557. *Píseň pravdivá o jednom smutným příběhu, který se stal v městě Šartynu v Bavorské zemi*. S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 559. *Píseň příkladná o jistém bezbožným synu, kterak rodičové jemu statek v ruce odevzdali, a kterak posledně svým rodičům k jejich starosti se zle odměňoval*. S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 613. *Pravdivý příběh, který se stal ve Vlašské zemi, s nevděčným synem, kterým pro neuctění svého otce od Boha trestaný, což lépe písňe vyrozumět se může*. S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 675. *Píseň příkladná o dvouch bezbožných synech, kteří na pomezí slezském blíž města Opavy léta 1733 právě v masopustní neděli svého vlastního otce i matku zamordovali: což se z této písňe lépe vyrozuměti může*. S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 795. *Nová píseň o přehrozném příběhu, který se z této písňe lépe vyrozuměti může*. S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 857. *Nová píseň pro mládence a panny*. S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 997. *Nová píseň na příklad rodičům a dítkám, na světlo vydaná*. S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1045. *Truchlozpěv o zavraždění dvou dítek vlastním otce, an se byl při tom pokusil i sebe zavraždit, což se událo v Praze dne 26. září 1865*. Tisk Jana Spurného. Praha, 1865.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1046. *Příkladná píseň o přílišné lásce rodičův ke svým dítkám*. S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1673. *Nová píseň o přehrozném mordu, který se stal letošního roku v zemi rakouské blíž města Mikulova v jednom mlýně.* Tisk Jana Rippla. Jihlava, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1674. *Nová píseň o přehrozně vraždě, která se stala letošního roku v zemi rakouské, blíž města Mikulova. v jednom mlýně.* Tisk Jos. Bergrové. Litomyšl, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1685. *Píseň o ukrutné vraždě, kterouž otec dne 17. října 1861 na svých vlastních čtyřech dítkách a sám na sobě spáchal.* Chrudim, 1862.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1686. *Nová píseň o ukrutné vraždě, což z písně lépe vyrozumíš.* Praha, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1692. *Píseň příkladná o dvouch bezbožných synech, kteří na pomezí slezském blíž města Opavy léta 1733 v masopustní neděli svého vlastního otce i matku zamordovali: což se z této písně lépe vyrozuměti může.* S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 1696. *Nová píseň o dvouch synech nezdárných.* Tiskem J. Rippla. Jihlava, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 2072. *Truchlivá píseň o jedné panně jménem Vilímě, která z pohanské víry na víru Krista Ježíše předstoupila, rodem Stadenice uherské krajíně, pokřtěná v městě Budíně, tam též od svého otce zamordována byla roku 1847.* S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 2375. *Pravdivý zázrak o zjevení Panny Marie, který se stal v zemi Neapolitánské v městě Monstredaně roku 1847.* Tisk Jana Spurného. Praha, 1860.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 3560. *Krásný příklad pro naši milou mládež v píseň uveden roku 1869 od Josefa Ptáčníka.* Tiskem Jos. Bergerové. Litomyšl, 1869.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 3976. *Příkladná píseň k výstraze bezbožných dětí k rodičům*. Praha, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 4112. *Novina jistá a pravdivá o třech dcerách bohaprázdných a lehkomyšlných v zemi Baborské, kteréžto své stařícké matky v žádné uctivosti neměly, ale z ní své posměšky měly, i za to také od zlých duchův skončení vzaly: jeden každý z písně vyrozumí*. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 4186. *Příkladná píseň o čtyřech bezbožných dětech, kteří rodiče o všechn statek připravily, a žádný je obživit nechtěl, ostatně se všechno z této písně vyrozumí*. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 4276. *Pravdivý příběh, který se stal ve Vlašské zemi, s nevděčným synem, který pro neuctění svého otce od Boha ztrestaný což lépe z písně se vyrozumí*. Praha, Litomyšl, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 4277. *Strašlivá novina, kterážto se stala v městě blíže Salzburku řečeném s jednou bohaprázdnou dcerou, jenž své rodiče nectila, nýbrž proklínala*. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 4347. *Truchlivý příběh jak jedna děvečka zavraždila svou paní, 12. března 1871, začez odpravena byla 20. května 1872*. Tiskem V. Augusty. Litomyšl, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 5269. *Žalostná píseň o pěti sirotkách a zázračném pacholeti, které jedna macocha na svět přivedla v městě Oppolo v zemi Pruské dne 13. listopadu roku 1866*. Tisk a náklad Jana Spurného. Praha, 1868.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 7346. *Pravdivý příběh, který se stal v polské zemi v městě Vidavě s jistou dcerou, která nevázně po své matce plila ji se rouhala, což lépe z této písně vyrozumíš*. Těšín, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 7836. *Nová píseň na příklad rodičům a dítkám na světlo vydaná*. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 7843. *Světská píseň o přehrozném příběhu, který se z této písně lépe vyrozuměti může*. Praha, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 8352. *Píseň příkladná o dvouch bezbožných synech, kteří na pomezí slezském blíž města Opavy svého vlastního otce i matku zamordovali: což se z této písně lépe vyrozumí.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 8461. *Malou chvíli poslechněte, roztomilí křesťané.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 8493. *Truchlivý zpěv o mučednictví jednoho dítěte.* Tisk J. Pospíšila. Chrudim, 1862.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 8553. *Píseň o hrozném vraždě a sebevraždě v Dolních Kounicích u Brna.* Tisk V. Augusty. Litomyšl, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 8630. *Nová píseň.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9224. *Píseň nová a příkladná o jednom Bohaprázdným synu, který se hned z mládí zlého kamarádstva přidržel a na mordýřství se odevzdal...* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9238. *Příkladná píseň o čtyřech bezbožných dětech, kteří rodiče o všechn statek připravily, a žádný je obživit nechtěl, ostatně se všechno z této písně vyrozumí.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9307. *Nový příběh, který se v roce 1867 přihodilý, se zde od samého Peregrina v známost uvádí a na žádost jeho, všem ku polepšení na světlo vydává.* Tiskem Jos. Bergerové. Litomyšl, 1868.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9658. *Popis o hrozném bezcitném trýznění čtyři a půl roku starého dítěte. Pravdivý příběh, který se stal v městě Vidni.* Se-psáním a nákladem Arnošta Chládky. Tiskem Jul. Janů. Praha, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9820. *Nová píseň o přehrozném příběhu, který se z této písně lépe vyrozuměti může.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9881. *Truchlivá píseň o pateronásobné krvavé vraždě, kterou muž s děvečkou na manželce a 3 dítkách vykonali v Hinstorfú v Rakousku.* Slané, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9883. *Velmi truchlivá píseň o jedné matce, která svou dceru dne 24. prosince na štědrý večer zabila v Isteinu blíž Badnu.* Tisk Jana Spurného. Praha, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 9887. *Nová píseň o příhodě, která se stala v nemocnici při těžké nemoci s jednou světem jdoucí děvou v hlavním městě Praze.* Tisk S. Pospíšila. Chrudim, 1866.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 10223. *Nová píseň o pravdivém příběhu, který se stal ve francouzské zemi, pro polepšení života našeho.* Tisk Jos. Zvikla. Mladá Boleslav, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 10256. *Truchlivá píseň o hrozně vraždě, kterou spáchal otec na svých pěti dítkách a na své manželce.* Sepsal Josef Chládek. Tisk S. Pospíšila. Chrudim, 1862.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 11046. *Velmi truchlivá píseň o jedné matce, která svou dceru dne 24. prosince na štědrý večer zabila v Isteinu blíž Badnu.* Tisk Jana Spurného. Praha, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 200/1. *Truchlivá píseň o hrozně vraždě, kterou otec spáchal na manželce a dítkách 7, též zůstaly mrtvé dvě, později zemřely, sám sebe pak oběsil, co se s písně dále vyrozumí.* Praha, 1867.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 221/2. *Novina jistá a pravdivá o jednom vojáku, kterýž přijeda z vojny k otci svému mlynáři blíž Znojma, kterýžto mlynář velmi žádostivý peněz, neznajíce syna svého, noclech jemu dal, a v noci jej zamordoval.* S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 221/4. *Novina jistá a pravdivá o jednom vojáku, kterýž přijeda z vojny k otci svému mlynáři blíž Znojma, kterýžto mlynář velmi žádostivý peněz, neznajíce syna svého, noclech jemu dal, a v noci jej zamordoval.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 228/2. *Nová píseň aneb truchlivý příběh.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 230/1. *Nová píseň o přehrozném příběhu, který se z této písně lépe vyrozuměti může.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 230/2. *Nová píseň o přehrozném příběhu, který se z této písně lépe vyrozuměti může.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 243/1. *Pravdivá píseň o dvouch nezdárných dětech, kteří se rodičům protivily.* Tisk Jana Spurného. Praha, 1864.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 245/1. *Pravdivá píseň o vražděném synu, který se stal vrahem a paličem v Sasích, v městě Arnhajmu, v okrese Dušedorfském.* Sepsal F. Hiasz. Tisk Jana Spurného. Praha, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 254/1. *Truchlivá píseň o nešťastné vraždě, kterak otec své 2 dítky z bídy zavraždil, a sebe poranil dne 26. září v roce 1865.* Nákladem a sepsání Františka Haise. Tisk Jana Spurného. Praha, 1865.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP A 255/1. *Truchlivá píseň o dvouch vraždách, které se staly blíž Benátek dne 8. prosince v r. 1862 ve vesnici Vratcích, a o hrozném neštěstí ten samý den blíž Brna kdežto se 38 dítek na ledě utopilo pro výstrahu mládeže vydaná.* Sepsal František Hais. Tisk Jana Spurného. Praha, 1852.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP B 116/1. *Nová píseň k výstraze rodičům a dětem, což se z písně vyrozumí.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP B 125/1. *Synovská láska k svému otci aneb: za bohatství nevděčnost.* Jindřichův Hradec, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP J 119/3. *Podivuhodné události o vraždách a zázracích, které se v Pruské zemi r. 1872 staly. Všem katolickým křesťanům k polepšení života vydané a do formy písní uvedené.* Tisk J. Zvikla. Mladá Boleslav, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP J 185/1. *Žalostná píseň o jednom národním pantátovi a jeho neposlušné dcerce.* Tiskem Jos. Bergerové. Litomyšl, 1873.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP K 249/1. *Nová píseň o jedné nábožné ženě, která vyzývala Rodičku Boží.* Tisk Jana Spurného. Praha, 1862.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP M 23/1. *Píseň příkladná o dvou židovských dětech.* Tisk Jana Spurného. Praha, 1864.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP N 90/2. *Nová píseň o mordě, který se stal u města Šumberka v kraji Olomouckém v okresu Šumberském roku 1863.* Olomouc, 1864.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP O 51/3. *Novina hrozná a velmi příkladná, která se stala v Falcké zemi v jistém místě léta 1794...* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP O 95/1. *Popis a píseň o šestero krvavé vraždě, kterou spáchal manžel na své manželce a pěti dítkách dne 22. června roku 1881 ve vsi Hincisdorgu u hlavního města Vídně.* Tisk Jana Spurného. Praha, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 122/1. *Žalostná zpráva, která nám došla z Pruské zemi z města Oppoli. Též vroucná prosba k Panně Marii za naše vojiny.* Opava, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 347/1. *Pravdivý a strašlivý sen jistého pyšného a nezdárného syna.* Ratiběř, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 348/1. *Nová píseň všem bezbožným dětem k výstraze na světlo vydaná.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 351/1. *Píseň o hrozném činu, který rodiče na své dceři vykonali.* Tisk V. Augusty. Litomyšl, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 355/1. *Truchlivý příběh, který se stal v horách blíž města Vysokého, ve vsi Buřanech 2. máje 1865.* Sepsal Josef Ter. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 370/1. *Smutný příběh o čtyřech hrozných mordech jednoho studenta, všem rozpustilým synům k napravení života* vydaný. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 370/3. *Nový a pravdivý příběh, který se stal v městě Bratislavy o jednom studentovi.* Uherská Skalice, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP P 370/5. *Smutná píseň o čtyřech hrozných mordech jednoho studenta, všem rozpustilým synům k napravení života* vydaná. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R 309/1. *Příkladná píseň.* S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2426. *Truchlivý zpěv o mučednictví jednoho dítěte.* Těšín, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2536. *Nevděčná dcera.* Chrudim, 1827.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2832. *Nový příběh v píseň uvedený pro polepšení života všem synům a dcerám, kteří své rodiče nectí.* Tisk J. Zvikla. Mladá Boleslav, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2866. *Truchlivý příběh o zlomyslném synu, který se dopustil vraždy a paličství.* Tiskem Jana Spurného. Praha, 1872.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2841. *Žalostná píseň o ukrutné vraždě, kdežto otec své dvě děti a sebe zabil, v okresu Novo-Bydžovském ve vsi Volanicích dne 12. května 1865.* Sepsal Josef Ter. Tisk Jos. Zvikl. Mladá Boleslav, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2843. *Píseň o zlomyslném činu vraha a paliče, který dne 19. března t. r. v obci Holenice okresu Lomnickém, svůj majetek požárem zničil a rodinu svou plamenům vydal.* Sepsal a nákladem Josefa Tera. Tiskem Jul. Janů. Praha, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2863. *Nová píseň o hrozném vraždě, která jest spáchaná v krajině polské roku 1871.* S. 1., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2872. *Ukrutná vražda, kterou spáchal syn na vlastním otci blízce města Žatce, právě 9. dubna 1874.* Sepsal Jan Ježek. Tiskem Jos. Bergerové. Litomyšl, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2907. *Příkladná píseň o čtyřech bezbožných dětech, kteří rodiče o všechn statek připravily a žádný je obživiti nechtěl, ostatně se všechno z písně vyrozumí.* Tisk Josefa Zvikla. Mladá Boleslav, 1864.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 3019. *Smutný žalostný příběh v novou píseň uvedený, kterak se stal v Pruském Polsku v městě Vidavě dne 15. listopadu roku 1844 zázrak skrze sv. Jana miláčka Pána Ježíše Krista.* Tiskem V. Augusty. Litomyšl, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 3075. *Žalostná píseň o pěti sirotkách a zázračném pacholetu, které jedna macocha na svět přivedla v městě Oppolu v zemi Pruské dne 13. listopadu roku 1866.* Tisk a náklad Jana Spurného. Praha, 1868.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 3077. *Pravdivý zázrak o zjevení Panny Marie, který stal se v zemi Neapolitánské v městě Monstredoně roku 1847.* Jindřichův Hradec, 1861.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 3086. *Pravdivá píseň o přihodilém nadobyčejném objevení v Sopotnici v okresu Dušeském na jednom děvčeti, kteréž přes 200 dní ničehož nejedlo a při tom v úplném zdraví bylo.* Tisk S. Pospíšila. Chrudim, 1862.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 4118. *Strachem, velkou hrůzou, krev proniká srdce*. Tisk S. Pospíšila. Chrudim, 1861.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP 4737. *Příkladná píseň pro rodiče a dítky o vraždě v Kališti, jižto dva synové na otci svém dne 17. června 1856 spáchali a sice Jan 25 roků, a František 22 roků stár; starší byl dne 29. března 1858 v Kutné hoře odpraven*. Tiskem S. Pospíšila. Chrudim, 1858.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 5425. *Nová píseň o zamordovaných dětech*. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 5437. *Příkladná píseň všem synům dcerám, jenž své rodiče v neváznosti mají. Na panství Richlovském v dědině Mirošov v české zemi to jest blíž Peřimova*. S. l., s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 5755. *Nová píseň aneb truchlivý příběh*. Těšín, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, KP Špal. 359/14. *Sbírka truchlivých písní. O jedné matce, která svou vlastní dceru pro uschované peníze v Isteinu blíže Bádeny zavraždila, a sice na den o štědrém večeru*. Mladá Boleslav, s. d.

Národní muzeum Praha, sbírka kramářských písní, Nár. A 4266. *Velmi žalostná novina, která se stala v Uherské zemi, v městě Púchově, bydlíc tam jeden soused bohatý, kterýžto svým dítkám ve všem vůli nechal, jaký konec po tom vzal z této písně se vyrozumí*. S. l., s. d.

Seznam pramenů – další tištěné prameny

ČADA, František. *O výchově*. Praha: Melantrich, 1920.

ČADA, František. *Rozpravy z psychologie dítěte a žáka*. Praha: Dědictví Komenského, 1918.

DVOŘÁK, Jan. *Nemanželské dítě v péči vlastní matky*. Praha: Bursík & Kohout, 1910.

DVOŘÁK, Jan. *Ochrana mládeže*. Praha: Bursík & Kohout, 1908.

DURDÍK, Josef. *Karakter*. 3. vydání. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1889.

- ENGLIŠ, Karel. *Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého. Svazek XIII., Chudinství v Království českém na počátku XX: století.* Praha: Zemský statistický úřad Království českého, 1908.
- FOUSTKA, Břetislav. *Ochrana dětství a mládí.* Praha: (bez uvedení nakladatele), 1912.
- FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě: sociální postavení evropské mládeže a její ochrana.* Praha: Jos. R. Vilímek, 1915.
- HAIS, František. *Vzpomínky pražského písničkáře.* 1. vyd. Praha: Odeon, 1985.
- HANSGIRGOVÁ, Františka. *Hospodyně našeho věku: krátké naučení vedení městského a venkovského hospodářství.* Praha: I. L. Kober, 1865.
- HORÁČEK, Cyril. *Výminek: úvaha agrárně politická.* Praha: Společným nákladem Rozhledů a Spolku čes. právníků Všeherd, 1900.
- HOUSER, František. *Výdělečná práce školních dětí.* Praha: Dědictví Komenského, 1907.
- JANDA, Jan. *Mladá matka: poučení, jak se má žena zachovati od početí až k samostatné výživě dítěte.* Praha: Fr. A. Urbánek, 1875.
- KAFKA, Josef. *350 ženských povolání: příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže, dívky i ženy všech tříd, jež připravují se k manželství a hledají povolání a výdělek.* Praha: F. Šimáček, 1916.
- KNIGGE, Ludwig von. *Umění s mužem šťastné žítí, čili, Jak získati si a udržet lásku jeho: dárek nevěstám a mladým ženám.* 2. vydání. Praha: Rudolf Storch, 1895.
- KVĚT, František Boleslav. *Prostonárodní nauka o vychování.* Praha: Tisk Jar. Pospíšila, 1849.
- LEPAŘ, Mojmir. *Ochrana práv osob nedospělých a nezletilých: Výklad z oboru práva občanského, trestního a j. zákonů (přihlížejíc i k sirotkům, dětem opuštěným a zanedbaným).* Třebenice: Pařík, 1910.
- MATULA, Antonín. *Filosofie venkova.* Praha: Českomoravské podniky tiskař. a vydavatelské, 1925.
- RIBBING, Seved. *Manželství a život pohlavní: kniha pro snoubence a manžele.* Praha: Dr. J. Schubert, 1923.

Seznam literatury

- BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou: kramářské písně minulých dob.* 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1983.
- BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň: příspěvek k poetice pololidové poezie.* 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1970.

- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Člověk českého raného novověku*. 1. vydání. Praha: Argo, 2007.
- BŮŽEK, Václav et al. *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006.
- ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (ed.). *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006.
- DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní způsob života v raném novověku (16.–18. století). II, Vesnice a město*. Praha: Argo, 2006.
- DOKOUPIL, Lumír et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě 19. století*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.
- FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1996.
- ČENĚK, Florián. O výměnku na panství chrudimském okolo r. 1700. *Časopis pro dějiny venkova* 32, 1923, s. 109–112.
- FRANCEK, Jindřich. *Zločin a sex v českých dějinách: manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*. 1. vydání. Praha: Knižní klub, 2000.
- GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008.
- GRULICH, Josef – VELKOVÁ, Alice. „Týkaje se mé nemovitosti, usmyslel jsem sobě ustanovit...“. In: Grulich, Josef – KLÁŠTERSKÁ, Alice. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 1998, č. 2, s. 12–15.
- GRULICH, Josef. Venkovská žena v období raného novověku (16. – 18. století). In: GO-NĚC, Vladimír – MONNET, Jean Chair (edd.). *Česko-slovenská historická ročenka 2001*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 223–235.
- HALÍŘOVÁ, Martina. Koncept chudoby v dlouhém 19. století a podoby péče o chudé v Čechách. In: HLAVAČKA, Milan et al. *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén: ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení*. Praha: Historický ústav, 2013, s. 82–99.

- HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012.
- HALÍŘOVÁ, Martina. Reflexe svobodné matky ve společnosti. In: VOJÁČEK, Milan (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2007, s. 83–86.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 2. vydání. Praha: Havlíček Brain Team, 2010.
- HIML, Pavel. Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestně právním pramenů. In: BŮŽEK, Václav (sestavil). *Příspěvky ke každodenní kultuře novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1995, s. 153–195.
- HLAVAČKA, Milan – CIBULKA Pavel et al. *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781–1939: ideje, legislativa, instituce*. 1. vydání. Praha: Historický ústav, 2015.
- HORSKÁ, Pavla et al. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990.
- KÁRNÍKOVÁ-ŠMILAUEROVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.
- KLÍMOVÁ, Dagmar et al. *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848–1939*. 1. vydání. Praha: Academia, 1981.
- KOTEK, Josef. *Dějiny české populární hudby a zpěvu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994.
- KOZLÍK, Jaroslav. Výměnkářská otázka v Čechách v letech 1873–1912 na základě poznání výměnku ve vybraných obcích okresu Příbram. In: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami 2000*. Příbram: Státní okresní archiv a Okresní muzeum Příbram 7, s. 67–136.
- LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má...: ženské deníky 19. století*. 1. vydání. Praha: Triton, 2008.
- LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. 1. díl, Dějiny hmotné kultury*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2016.
- LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Paseka, 2006.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009.

- LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- MACEK, Josef (ed). *Československá vlastivěda. Díl III, Lidová kultura*. Praha: Orbis, 1968.
- MACHAČOVÁ, Jana. Jaké bylo dětství v českých zemích v 19. století? In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří. *Dítě a dětství napříč staletími*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 61–66.
- MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK Jiří. Rodina a vzory rodinného chování (české země 19.–20. století). In: MACHAČOVÁ, Jana – ŠRAJEROVÁ, Oľga (ed.). *Sociálně a národnostně smíšená rodina v industriální a postindustriální společnosti v českých zemích a ve střední Evropě od druhé poloviny 19. století do současnosti*. 1. vydání. Opava: Slezské zemské muzeum, 2003, s. 5–10.
- MACHÁČOVÁ, Jana. Žena v 19. století jako „přívěsek“? In: ČADKOVÁ Kateřina – LENDEROVÁ Milena – STRÁNÍKOVÁ Jana (ed.). *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 209–214.
- MACHÁČOVÁ, Jana – MATĚJČEK Jiří. *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781–1989*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2008.
- MATOUŠEK, Oldřich et al. *Základy sociální práce*. 2. vydání. Praha: Portál, 2007.
- MAUR, Eduard – VELKOVÁ, Alice (ed.). *Rodina a domácnost v 16.–20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010.
- MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. 1. vydání. Praha: SNP, 1980.
- MORÁVKOVÁ, Jana. Problematika týraného, zanedbaného a zneužívaného dítěte na přelomu 19. a 20. století. In: JIRÁNEK, Tomáš (ed.) – KUBEŠ, Jiří (ed.). *Dítě a dětství napříč staletími*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2004.
- NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999.
- NOVÁK, Pavel et al. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. 1. vydání. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

- NOVOTNÝ, Miloslav. *Písničky jarmareční, většinou výpravné a vesměs starodávné*. Praha: Erna Janská, 1930.
- PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lydie. *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011.
- PETRÁŇ Josef et al. *Dějiny hmotné kultury, díl II/1, Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1995.
- PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, Markéta. *Život poddaných v 18. století: osud nebo volba?: k demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*. 1. vydání. Praha: Togga, 2015.
- PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.
- PROCHÁZKA, Vladimír. Výbava a výměnek na české vesnici v 16. a 17. století. In: *Český lid* 49, 1962, a. 55–63.
- RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2011.
- RYCHLÍK, Jan – PENČEV, Vladimír. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2013.
- SCHEYBAL, Josef. *Senzace pěti století v kramářské písni: příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1990.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta. Stereotypy vdovství a vdovectví v tradiční venkovské společnosti. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (ed.). *Utváření identity ve vrstvách paměti*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2011, s. 283–321.
- ŠMELOVÁ, Eva. *Ohlédnutí do historie předškolní výchovy*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008.
- ŠŤASTNÁ, Jarmila. Výměnek a postavení výměnkářů v západním podkrkonoší. In: *Český lid* 58. Praha: AV ČR, 1971, s. 283–289.
- TINKOVÁ, Daniela. Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvětské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti. *Historická demografie* 2003, roč. 27, s. 133–172.
- TINKOVÁ, Daniela. Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvětské společnosti. *Český časopis historický* 2003, roč. 101, č. 1, s. 27–76.

- TVRDOŇ, Antonín. *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931*. Díl 2, veřejná ústavní a všeobecná dobrovolná péče o chudé a mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931. Praha: Státní úřad statistický, 1931.
- VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *České písně kramářské*. 2.vyd. Praha: Svoboda, 1949.
- VEČERKOVÁ, Eva. *O historii kramářské písně*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1995.
- VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štřáhlavy*. Praha: Historický ústav, 2009.
- VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: JIRÁNEK, Tomáš (ed.) – KUBEŠ, Jiří (ed.). *Dítě a dětství napříč staletími*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 205–227
- VELKOVÁ, Alice. Sebevědomé nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století. In: VOJÁČEK, Milan (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2007, s. 321–340.
- VELKOVÁ, Alice. Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – OTTLOVÁ, Marta – PRAHL, Roman (ed.). *Vetché stáří, nebo zralý věk moudrosti?* 1. vydání. Praha: Academia, 2009, s. 204–244.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Průvodce všedním životem v novověku*. 1. vydání. Úvaly: Albra, 2009.